

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Michaela Tesařová

**Zánik německého tisku na Karlovarsku
v letech 1938 a 1945**

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Michaela Tesařová**

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

TESAŘOVÁ, Michaela. *Zánik německého tisku na Karlovarsku v letech 1938 a 1945*. Praha, 2013. 114 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Abstrakt

Předmětem mé diplomové práce je analýza německy psaných listů vydávaných na Karlovarsku, jejichž činnost byla ukončena v letech 1938 a 1945. Práce se věnuje analýze posledních čísel periodik *Volkswille* a *Karlsbader Tageszeitung* (dříve *Deutsche Tageszeitung*) vydaných v posledním týdnu jejich existence a listu *Elbogener Zeitung* v jeho posledním měsíci vycházení. Cílem je zjistit nejen obsahové či redakční proměny, ale také, zda se v posledních vydáních neobjevovaly přímé informace či pouze náznaky o jejich konci. Ve své práci se také věnuji osudům redakcí, jejich zaměstnanců a vydavatelství poté, co německá periodika přestala vycházet. Úvodní část práce je zaměřena na důležité historické události, především z 30. a 40. let minulého století, které ovlivnily jak život na Karlovarsku, tak i charakter a působení regionálních médií v této oblasti. Neméně důležitou kapitolou je soužití Čechů a Němců na našem území, které se vyvíjí již od konce 12. století. Vzhledem k charakteru práce se podrobněji zaměřuji na česko-německé vztahy na území Karlových Varů a přilehlého okolí od 30. let 20. století až po konec druhé světové války.

Abstract

My thesis aims to analyse German written periodicals published in Karlovy Vary region, which were discontinued in 1938 and 1945. This paper analyses last issues of *Volkswille* and *Karlsbader Tageszeitung* (earlier known as *Deutsche Tageszeitung*), published in last week of their existence and *Elbogener Zeitung* in its last month of publishing. My goal is to establish not only changes in contents and editorial staff, but also to find out whether it was clearly stated that these papers will cease to exist or it was only indirectly hinted. I also focus on further lives of employees of mentioned periodicals and publishing houses after their work ended. Introductory part concerns

itself with important historical events mainly of 1930s and 1940s that influenced both the living conditions in Karlovy Vary region and activities of regional media. Equally important is also coexistence of Czechs and Germans in our region, developing since 12th century. Given the subject of my thesis special emphasis is given to the Czech-German relations in vicinity of Karlovy Vary from 1930s till the end of World War II.

Klíčová slova

Karlovarsko, německý tisk, Volkswille, Karlsbader Tageszeitung, Elbogener Zeitung, česko-německé vztahy, 1938, 1945

Keywords

Karlsbad Region, german press, Volkswille, Karlsbader Tageszeitung, Elbogener Zeitung, czech-german relationships, 1938, 1945

Rozsah práce: Diplomová práce obsahuje 174 773 znaků včetně mezer a poznámek pod čarou, bez abstraktu a příloh (tj. 97 normostran)

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu. Rovněž souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Karlových Varech dne 19. 5. 2013

Michaela Tesařová

Poděkování

Ráda bych poděkovala konzultantce mé diplomové práce doc. PhDr. Barbaře Köpplové, CSc. za cenné rady a výborné vedení práce, zaměstnancům Státního okresního archivu Karlovy Vary, Státního okresního archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích a Státního oblastního archivu Plzeň za pomoc při vyhledávání archivních materiálů. Mé díky rovněž patří mé rodině za podporu, kterou mi při psaní práce poskytla.

SCHVÁLENO
hubert

Institut komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK									
Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce									
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT/KA:									
Příjmení a jméno diplomantky/diplomanta: Tesařová Michaela	Razítko podatelny: <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd</td> </tr> <tr> <td>Došlo dne:</td> <td style="text-align: center;">- 5 -06- 2012 -1-</td> </tr> <tr> <td>Cy: <i>10921</i></td> <td>Příloh: ☐ Skartační heslo: ☐</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Přiděleno:</td> </tr> </table>	Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd		Došlo dne:	- 5 -06- 2012 -1-	Cy: <i>10921</i>	Příloh: ☐ Skartační heslo: ☐	Přiděleno:	
Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd									
Došlo dne:		- 5 -06- 2012 -1-							
Cy: <i>10921</i>		Příloh: ☐ Skartační heslo: ☐							
Přiděleno:									
Imatrikulační ročník diplomantky/diplomanta: 2010									
E-mail diplomantky/diplomanta: misulka.tesarova@seznam.cz									
Studijní obor/forma studia: Mediální studia/prezenční									
Předpokládaný název práce v češtině: Zánik německého tisku na Karlovarsku v letech 1938 a 1945									
Předpokládaný název práce v angličtině: The End of the German Press in the Karlsbad Region in 1938 and 1945									
Předpokládaný termín dokončení (semestr, akademický rok – vzor: ZS 2012/2013) (diplomovou práci je možné odevzdat <u>nejdříve</u> po dvou semestrech od schválení tezí) LS 2012/2013									
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (max. 1800 znaků): Předmětem mé diplomové práce je analýza vybraných německy psaných listů vydávaných v Karlových Varech a okolí, které v období Protektorátu Čechy a Morava a v průběhu druhé světové války z různých příčin zanikly. Úvodní část práce bude zaměřena na důležité události 30. a 40. let minulého století, které ovlivnily jak život na Karlovarsku, tak i charakter a působení regionálních médií v této oblasti. Neméně důležitou kapitolou je soužití Čechů a Němců na našem území. Vzhledem k charakteru práce se také v úvodu stručně zaměřím na česko-německé vztahy na území okresu Karlových Varů od 30. let 20. století až po konec druhé světové války.									
Předpokládaný cíl práce, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (max. 1800 znaků): Cílem práce bude analýza vybraného vzorku německy psaných periodik vydávaných v Karlových Varech a okolí, které ukončily svou činnost v rozmezí let 1938-1945. Na základě dostupných materiálů popíši nejen charakter novin, jejich strukturu, či grafiku a fotografie, ale také složení redakce či jejich vydavatele, neboť i ti jistě sehráli neméně důležitou roli ve vývoji daného periodika a také možná byli příčinou jeho zániku. Domnívám se, že i charakter a obsah některých novin byl pozměněn a přizpůsoben událostem a politickému, či společenskému uspořádání tehdejší doby. Ve své práci se pokusím odhalit tyto proměny. U každého titulu bych ráda detailně rozebrala poslední vydávaná čísla a snažila bych se o jejich tematický rozbor.									
Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu): <ol style="list-style-type: none"> 1. Úvod 2. Události na Karlovarsku od 30. let 20. století až do konce 2. světové války a postavení německé menšiny na tomto území 3. Demografické složení obyvatelstva, česko-německé vztahy a kulturní a hospodářská charakteristika Karlovarska 4. Německé a české noviny na Karlovarsku, jejich charakteristiky a politické zaměření <ol style="list-style-type: none"> 4.1 Charakteristika vybraných novin 5. Noviny zaniklé v roce 1938 <ol style="list-style-type: none"> 5.1 Volkswille <ol style="list-style-type: none"> 5.1.1 Charakteristika, složení redakce, vydavatelé 5.1.2 Obsah zpráv 5.1.3 Struktura, velikost textu, grafika 5.1.4 Analýza posledních pěti čísel vydání 									

5.2 Bäder-Zeitung

5.2.1 Charakteristika, složení redakce, vydavatelé

5.2.2 Obsah zpráv

5.2.3 Struktura, velikost textu, grafika

5.2.4 Analýza posledních pěti čísel vydání

6. Noviny zaniklé v roce 1945

6.1 Deutsche Tageszeitung/ Karlsbader Zeitung

6.1.1 Charakteristika, složení redakce, vydavatelé

6.1.2 Obsah zpráv

6.1.3 Struktura, velikost textu, grafika

6.1.4 Analýza posledních pěti čísel vydání

6.2 Elbogener Zeitung

6.2.1 Charakteristika, složení redakce, vydavatelé

6.2.2 Obsah zpráv

6.2.3 Struktura, velikost textu, grafika

6.2.4 Analýza posledních čtyř čísel vydání

7. Závěr

Vymezení podkladového materiálu (např. titul periodika a analyzované období):

- Noviny Volkswille a Bäder Zeitung vydávané v Karlových Varech, které ukončily svou činnost v roce 1938 – analyzované období leden – září 1938
- Noviny Deutsche Tageszeitung později přejmenované na Karlsbader Tageszeitung, které vycházely v Karlových Varech až do roku 1945 – analyzované období 1944-1945
- Časopis Elbogener Zeitung, který vycházel v Lokti nad Ohří až do roku 1945 - analyzované období 1944-1945
- Zpracovávat budu rovněž dostupné archivní podklady v Národním archivu Praha a v Oblastním archivu Karlovy Vary a Sokolov se sídlem v Jindřichovicích

Metody (techniky) zpracování materiálu:

Diplomová práce bude obsahovat deskriptivní analýzu výše uvedených periodik ve zvolených obdobích. Důraz bude kladen nejen na obsah novin, ale také na strukturu, velikost textu, grafiku či fotografie.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků

BEDNARČÍK, Petr. Dějiny českých médií: od počátku do současnosti. Praha. GRADA 2011. 439 s. 978-80-247-3028-8

Z této knihy je pro mne důležitá kapitola zaměřená na česká média v období druhé republiky a protektorátu. Kapitola se i stručně věnuje zahraničním médiím, která u nás vycházela.

FABIAN, František. Bibliografie časopisů Západočeského kraje. Plzeň: Krajské nakladatelství, 1961. 186 s. ISBN neuvedeno

Knihy obsahuje bibliografii a rejstříky 641 abecedně řazených záznamů od počátku 19. stol. až do r. 1961. Jádrem publikace je soupis časopisů, které vycházely na území bývalého Plzeňského kraje. Publikace je rozšířena o část periodického tisku oblastí přičleněných po reorganizaci do Západočeského kraje.

HRUŠKA, Emil. Sudetoněmecké kapitoly. Praha: BMSS-Start, 2008. 269 s. ISBN 978-80-86140-49-0

Tato publikace byla vydána k příležitosti 70. výročí Mnichovského diktátu. Vymezuje pojetí sudetských Němců, Sudet a také se věnuje česko-německým vztahům. V této knize je pro mě také klíčová kapitola o Sudetoněmeckém tisku.

KÖPPOVÁ, Barbara: Vývoj německého tisku od poloviny 19. století do konce druhé světové války. In: Noviny České republiky. Brno, Sdružení knihoven ČR 2004, s. 55-76.

Důležitý zdroj především pro úvodní kapitulu mé diplomové práce, ve které bude stručně popsán vývoj německého tisku na našem území.

OSTERLOH, Jörg. Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945. Praha: Argo 2010. 774 s. ISBN 978-80-257-0213-0

Kniha pojednává o židovském obyvatelstvu žijícím v Sudetech, jejich pronásledování, utlačování a několika antisemitistických událostech především v období od roku 1938. Tuto publikaci jsme zvolila na základě skutečnosti, že některé německé noviny, které musely ukončit svou činnost na Karlovarsku, měly vydatelce židovského původu.

ZIMMERMANN, Volker. Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945). Praha: Prostor, 2001. 568 s., ISBN 80-7260-055-9

Jak už samotný titul napovídá, věnuje se tato publikace německému obyvatelstvu, které žilo na území Sudet. Kniha mapuje politický, hospodářský i sociální vývoj na tomto území.

Sborníky z Historického semináře Karla Nejdla

Sborníky jsou dostupné v Oblastním archivu v Karlových Varech a autor v nich popisuje hospodářskou, společenskou a politickou situaci v Karlových Varech ve 30. letech.

Karlsbader historisches Jahrbuch für das Jahr...

Německy psané ročenky jsou rovněž dostupné v karlovarském archivu. Taktéž pojednávají o důležitých momentech a institucích v Karlových Varech, zejména ve 30. a 40. letech. V těchto sbornících jsou uvedeny i články týkající se vydávaných periodik.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

JANČÁRKOVÁ, Dagmar. České noviny v Karlových Varech po roce 1945. Praha, 2010. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd

Datum / Podpis studenta/ky

5.6. 2012

.....*Jančárová*.....

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučení k tématu, struktuře a technice zpracování materiálu:

Případné doporučení dalších titulů literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval (a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na FSV UK vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí (m) této práce.

doc. Barbara Köpplová, CSc.

Barbara Köpplová

Příjmení a jméno pedagožky/pedagoga **Datum / Podpis pedagožky/pedagoga**

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ, PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝ FSV UK. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VEVÁZAT DO OBOU VÝTISKŮ DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE NA IKSŽ SCHVALUJE VEDOUcí PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY.

Obsah

ÚVOD.....	3
1. HISTORIE KARLOVARSKA A JEHO GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ.....	5
1.1 OD ZALOŽENÍ MĚSTA K PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLCE	6
1.2 KARLOVARSKO PATŘÍ ČESKOSLOVENSKU	7
1.3 ŘÍŠSKÁ ŽUPA SUDETY	7
1.3.1 Vládní obvod Cheb	8
2. HISTORICKÝ VÝVOJ ČESKO-NĚMECKÝCH VZTAHŮ	9
2.1 OD POČÁTKŮ K VYHLÁŠENÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	9
2.2 SNAHY NĚMCŮ O SAMOSTATNOST V NOVÉ REPUBLICE	9
2.2.1 Mírová konference v Paříži	10
2.2.2 Poválečné události na Karlovarsku.....	11
2.3 AKTIVISTICKÉ POLITICKÉ STRANY	12
2.4 NEGATIVISTICKÉ POLITICKÉ STRANY	13
2.5 SUDETY A SUDETŠTÍ NĚMCI	13
2.5.1 Původ slova <i>Sudety</i> a <i>sudetští Němci</i>	13
2.5.2 <i>Sudetští Němci</i> jako jednotné označení	14
2.5.3 Obrat ve vnímání <i>sudetských Němců</i>	14
2.5.4 <i>Definice z německého pohledu</i>	14
2.6 KRIZE PŘICHÁZÍ VE 30. LETECH.....	15
2.7 OSUDNÝ ROK 1938.....	16
2.7.1 <i>Karlovarské požadavky</i>	17
2.7.2 <i>Sílicí moc SdP</i>	17
2.7.3 <i>Úloha vítězné Sudetoněmecké strany</i>	18
2.7.4 <i>Příjezd lorda Runcimana</i>	19
2.7.5 <i>Září 1938: „předvečer“ mnichovské krize</i>	20
2.8 MNICHOVSKÁ DOHODA A POČÁTEK VÁLKY.....	20
2.8.1 <i>Vyhlášení protektorátu Čechy a Morava</i>	22
2.8.2 <i>Karlovarské pohraničí na začátku války</i>	23
2.9 ODRAZ VÁLKY NA SUDETSKÉM ÚZEMÍ	23
2.9.1 <i>Odboj sudetských Němců</i>	24
2.9.2 <i>Český odboj</i>	24
2.9.3 <i>Česko-německá spolupráce v odbojovém hnutí</i>	25
2.10 BOMBARDOVÁNÍ SUDET	26
2.11 KONEC VÁLKY V SUDETECH	27
2.11.1 <i>Vládní obvod Cheb/Karlovy Vary na konci války</i>	28
2.12 ODSUN NĚMCŮ	30
2.12.1 <i>Dekrety prezidenta Beneše</i>	32
2.13 ČESKO-NĚMECKÉ VYROVNÁNÍ	33
3. NĚMECKÝ TISK V ČESKÝCH ZEMÍCH	35
3.1 TISK OD ROKU 1848 DO PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	35
3.2 TISK VE DVACÁTÝCH LETECH	36
3.3 TISK VE SLUŽBÁCH PROPAGANDY	38
3.3.1 <i>Tisk Sudetoněmecké strany</i>	39
4. NĚMECKÝ TISK NA KARLOVARSKU	43
4.1 TISKOVÝ VEDOUcí NSDAP NA KARLOVARSKU	44
4.1.1 <i>Tisková nařízení v Sudetské župě</i>	45
4.2 CHARAKTERISTIKA PERIODICKÉHO TISKU NA KARLOVARSKU	46
4.2.1 <i>Kdo četl noviny?</i>	46
5. PŘEDSTAVENÍ A CHARAKTER VYBRANÝCH PERIODIK	48

Diplomová práce

5.1 SLEDOVANÉ OBDOBÍ VYDÁVÁNÍ VOLKSWILLE, KARLSBADER TAGESZEITUNG A ELBOGENER ZEITUNG (KVĚTEN A ZÁŘÍ 1937)	48
5.1.1 Společné rysy.....	49
5.1.2 Karlsbader Tageszeitung v roce 1937.....	50
5.1.3 Elbogener Zeitung v roce 1937.....	51
5.1.4 Volkswille v roce 1937.....	52
6. POSLEDNÍ VYDÁNÍ TITULŮ VOLKSWILLE, KARLSBADER TAGESZEITUNG A ELBOGENER ZEITUNG.....	55
6.1 VOLKSWILLE V ROCE 1938	55
6.1.1 Poslední týden vydávání.....	55
6.2 KARLSBADER TAGESZEITUNG V ROCE 1945	59
6.2.1 Poslední týden vydávání.....	60
6.3 ELBOGENER ZEITUNG V ROCE 1945	63
6.3.1 Poslední měsíc vydávání.....	64
7. POVÁLEČNÁ SITUACE NA KARLOVARSKU	68
7.1 INFORMACE PRO NĚMECKÉ OBYVATELSTVO	68
7.2 MAJETEK POD NÁRODNÍ SPRÁVOU	69
7.3 TISKÁRNY A REDAKCE	70
7.3.1 Vydavatelství Franiecke Buchdruckerei.....	70
7.3.2 Vydavatelství Flach a Kraus	71
7.3.3 Tiskárna Richarda Woidicha.....	73
ZÁVĚR	76
SUMMARY	78
POUŽITÉ INFORMAČNÍ ZDROJE.....	79
LITERATURA	79
ARCHIVNÍ MATERIÁLY	80
PERIODIKA	81
INTERNETOVÉ ZDROJE.....	81
FOTOGRAFIE	82
SEZNAM ZKRATEK	83
SEZNAM PŘÍLOH.....	84
PŘÍLOHY	85

Úvod

Druhá světová válka a události, které jí předcházely i následovaly, měly významný dopad na oblasti politického, kulturního a také společenského života. Výrazně se dotkly i vztahů mezi Čechy a Němci, jejichž společné soužití se na našem území datuje již od poloviny 12. století. Vzhledem k časovému a regionálnímu zaměření diplomové práce popíši v úvodních kapitolách nejdůležitější okamžiky, které ovlivnily česko-německé soužití. Zejména lázeňské město Karlovy Vary, odkud sama pocházím, bylo ve třicátých a čtyřicátých letech minulého století svědkem mnoha událostí a změn.

V meziválečném období tvořilo německé obyvatelstvo na karlovarském území většinu, a tak vyvstala potřeba poskytnout německé veřejnosti informace prostřednictvím médií – především periodického tisku, v jejich rodném jazyce. Nárůst německého tisku byl na Karlovarsku stejně tak jako v ostatních pohraničních oblastech zaznamenán po konci první světové války. Některé noviny sice navázaly po „válečné pauze“ na svou tradici datující se od konce 19. století, ale tvořily pouze malé procento v celkovém počtu vydaného německého tisku na českém území. Mnoho novin a časopisů ukončilo svou publikační činnost krátce po svém založení.

Výraznější zásah do existence německých periodik nastal ve dvou vlnách. Ta první přišla v roce 1938 s německou okupací československého pohraničí. Tehdy zanikly především stranicky orientované noviny a časopisy, jejichž obsah byl v rozporu se sílicím národně socialistickým smýšlením. Definitivní konec německého tisku přinesla druhá vlna v roce 1945 doprovázená nejen koncem války a porážkou Německa, ale také následným odsunem sudetských Němců a zabavením veškerého jejich majetku.

Diplomová práce se zabývá analýzou těchto periodik – Volkswille, Karlsbader Tageszeitung (až do roku 1940 vydávané pod názvem Deutsche Tageszeitung) a Elbogener Zeitung. První dva uvedené listy byly vydávány v Karlových Varech, třetí zmiňovaný vycházel v nedalekém Lokti. Důvodem výběru listů byla nejen geografická a především historická blízkost míst vydání (Karlovy Vary neměly až do počátku 18. století potřebná městská privilegia, a proto spadaly pod územní správu královského města Lokte), ale také skutečnost, že tato periodika patřila mezi ty nejvýznamnější.

Diplomová práce

V jednotlivých kapitolách nejprve popíši jejich charakter, strukturu a obsahové zaměření.

Oproti předpokládané struktuře uvedené v tezi se nebude diplomová práce zabývat listem Bäder Zeitung, neboť, jak se ukázalo, jedná se o stejný titul – Karlsbader Tageszeitung. Vzhledem k tomu, že tento list několikrát během své existence změnil svůj název, objevuje se i v různých publikacích pod jinými názvy. Do práce jsem naopak doplnila krátký rozbor všech tří periodik, který se bude zaměřovat na jejich vydávání v roce 1937. Podrobněji budu sledovat druhou stranu těchto listů, její obsah a proměny v časovém úseku dvou zvolených měsíců – v květnu a září roku 1937. Tento rok budu následně porovnávat s obdobím posledních vydání listů a popíši, zda se noviny během let, ať již po obsahové či grafické stránce, změnil.

V části věnující se samotnému zániku tisku analyzuji poslední týden vydávání v případě listů Volkswille, které ukončily svou činnost na podzim roku 1938, a Karlsbader Tageszeitung, jejichž existence trvala až do jara 1945. U Elbogener Zeitung, které vycházely rovněž do jara roku 1945, se zaměřím na popis posledního měsíce vydání. Mým cílem je zjistit nejen obsahové či redakční proměny, ale také, zda se v posledních vydáních neobjevovaly přímé informace či pouze náznaky o jejich konci.

Dalším cílem mé práce je nalézt informace o osudu redakcí, jejich zaměstnanců a vydavatelství poté, co byla jejich činnost ukončena. Můžeme se domnívat, že po válce byl veškerý majetek německým vydavatelům zkonfiskován včetně budov, ve kterých se dané společnosti nacházely. Odpovědi nejen na tuto hypotézu se pokusím dohledat v dobových archiváliích a fondech dostupných v českých státních archivech.

1. Historie Karlovarska a jeho geografické vymezení

Karlovy Vary ležící v západním cípu České republiky v podhůří Krušných hor a na soutoku řek Rolavy, Ohře a Teplé patří k významnému historickému, kulturnímu a především lázeňskému městu, které si za dobu své existence vybudovalo i mezinárodní věhlas. Vzhledem ke své geografické poloze v blízkosti státních hranic s Německem lze rovněž usuzovat, že toto v současné době i krajské město je oblastí, ve které se střetávají různé národnosti a kultury. Nejinak tomu bylo i v minulosti. Západočeské lázně byly ve třicátých letech 20. století často nazývány „oknem republiky“¹, neboť právě v tomto místě se naše země představovala celému světu. Do lázní přijížděly každoročně tisíce lidí. Například ve 20. letech minulého století navštívilo Karlovy Vary 67 000 hostů².

Významnou lázeňskou klientelu tvořili hosté ze zahraničí. Nejvíce jich přijíždělo z Německa a Rakouska. I v dnešní době se Karlovy Vary stále těší velké přízni návštěvníků z těchto německy mluvících zemí. Ovšem dnes místo němčiny slyšíme v lázeňském centru především ruštinu, neboť právě návštěvníci z Ruska tvoří dominantní část současné lázeňské klientely³. Rusové se ale v Karlových Varech nezdržují pouze jako hosté. V posledních letech se zde řada z nich usídlila natrvalo. Karlovy Vary tak opět potvrzují svou multikulturní tvář města, která není výsledkem jen poslední doby, ale má své kořeny již v minulosti.

V úvodních kapitolách se proto zaměřím na historický vývoj popisovaného západočeského regionu. Vzhledem k tématu diplomové práce se bude nadcházející dějinný exkurs věnovat podrobněji událostem datujícím se od období vzniku samostatné Československé republiky až po konec druhé světové války a také především vztahu mezi českým a německým národem.

¹ SCHÖNBACH, Rudolf. Karlovy Vary na jaře 1938. In: Historický sborník Karlovarska III. Karlovy Vary: Garmond, 1995, s. 12. ISSN 1240-9401.

² BABŮREK, Jiří. Geologie Karlových Varů. In: Historický sborník Karlovarska III. Karlovy Vary: Garmond, 1995, s. 18. ISSN 1240-9401.

³ Statistiky návštěvnosti města Karlovy Vary ukazují, že v roce 2012 navštívilo město 153 894 hostů, z toho 128 121 nerezidentů, čili hostů z jiných krajů České republiky a ze zahraničí. I v tomto roce si udrželi své prvenství v návštěvnosti Rusové, a to s počtem 66 431 hostů. Druhé místo obsadili němečtí hosté, kterých do Karlových Varů zavítalo 20 733.

1.1 Od založení města k první světové válce

Počátky města Karlovy Vary sahají až do 14. století. Konkrétně se psal rok 1370, když král český a v té době již i císař římský Karel IV. propůjčil tehdejší osadě tak zvané loketské městské právo. Jednalo se o privilegium, kterým disponovalo v té době velmi významné královské město Loket nacházející se v blízkosti Karlových Varů. O třicet let později stvrdil následník českého trůnu, syn Karla IV., Václav IV. Karlovým Varům ostatní práva a privilegia příslušící městu, včetně práva azylového, práva klidu ve městě a zákazu nošení zbraní na jeho území.⁴

Dle pověsti, která se váže ke vzniku Karlových Varů, spočívalo císařovo rozhodnutí založit město především na objevu zdejších minerálních pramenů s léčivými účinky. Tyto vzácné přírodní zdroje a skutečnost vyplývající ze zákona, že je město jakousi neutrální a bezkonfliktní půdou otevřenou nejrůznějším setkáním, slibovalo příznivý vývoj do budoucna. Nutno zmínit, že až do počátků 18. století nebylo město samosprávným celkem, nýbrž spadalo pod správu města Lokte. Až na sklonku roku 1707 císař Josef I. potvrdil městu zbylá práva potřebná k jeho osamostatnění.⁵ Nadcházející dvě století (čili století 18. a 19.) zaznamenaly Karlovy Vary obrovský vzestup nejen ve své ústřední specializaci - léčbě pomocí termálních pramenů, ale zvyšovaly svou prestiž i například z hlediska architektury či kultury. Není divu, že o západočeskou lázeňskou metropoli stoupl zájem i u významných osobností tehdejší doby, které sem přijížděli na oficiální návštěvy, léčebné pobyty či jen tajně a bez povšimnutí obdivovat krásy zdejší krajiny.

Důležitou roli v rozvoji města a jeho okolí sehrálo i rozšíření dopravní dostupnosti. Roku 1870 se Karlovy Vary napojily na železniční trať vedoucí do města Cheb. Provoz úseku Karlovy Vary – Cheb byl zahájen 19. září 1870. Následující rok došlo ke zprovoznění 237 kilometrů dlouhé železniční tratě vedoucí z Prahy do Chebu přes Sokolov (tehdy Falknov). Jednalo se však zatím stále o jednokolejku. Druhou kolej zprovoznila až společnost Buštěhradská dráha až v roce 1892. Postupem času začaly na dráze vznikat zastávky menších obcí a na železnici se začaly postupně napojovat

⁴ Historie Karlových Varů. Karlovy Vary [online]. 2012 [cit. 2013-03-09]. Dostupné z: <http://www.karlovyvary.cz/cs/historie-karlovy-varu>

⁵ Historie Karlových Varů. Karlovy Vary [online]. 2012 [cit. 2013-03-09]. Dostupné z: <http://www.karlovyvary.cz/cs/historie-karlovy-varu>

i chomutovské a sokolovské doly. Železnice sloužila již o začátku osobní i nákladní dopravě. V roce 1870 jezdil mezi Chebem a Karlovými Vary jeden osobní a jeden smíšený vlak denně. Významný železniční uzel se v této době nacházel v Chebu, neboť zde měla své depo Buštěhradská, Saská a Bavorská dráha. Ke konci druhé světové války bylo chebské nádraží zcela zničeno nálety. Stejný osud potkal i karlovarské nádraží (dnes známé jako Horní nádraží)⁶.

Díky železničnímu spojení se samotným hlavním městem Praha se usnadnila cesta mnohým pacientům a návštěvníkům lázní. Harmonický a úspěšný rozvoj lázeňského města a jeho okolí sice tu a tam zbrzdila nějaká přírodní katastrofa či lidské zavinění, ovšem velmi nepříznivý dopad na město, jeho tradici, úspěchy a také obyvatele s sebou přináší 20. století a především první světová válka⁷.

1.2 Karlovarsko patří Československu

Záznamy o geologické struktuře uvádějí, že se Karlovy Vary nacházejí na tak zvané horké půdě, která zapříčiňuje vznik termálních pramenů⁸. Tento ryze přírodovědný termín lze metaforicky převést na události, které nastaly v Karlových Varech po konci první světové války. Město, které po několik staletí bylo symbolem kulturní různorodosti a vzájemné tolerance, se náhle po rozpadu Rakouska-Uherska stalo místem konfliktů a střetu dvou národů – Čechů a Němců. Veškeré snahy o vybudování suverénního území po pár měsících ztroskotaly a region zůstal pod správou nově vzniklé Československé republiky. Ovšem ani následující léta nepřinesla do naší země a tudíž i na Karlovarsko uklidnění.

1.3 Říšská župa Sudety

Třicátá léta pokračovala na stejné vlně nevole mezi již zmíněnými skupinami, ba co více napětí mezi nimi se neustále stupňovalo. Na pozadí událostí spjatých s tímto předválečným obdobím, stejně tak jako s druhou světovou válkou, lze dobře vykreslit

⁶ Napojení Sokolova na železniční síť. Sokolovsko [online]. 2012, č. 2, s. 4 [cit. 2013-05-14]. Dostupné z: <http://mas-sokolovsko.eu/wp-content/uploads/2012/10/sokolovsko-2012-02/index.html#/17/zoomed>

⁷ Historie Karlových Varů. Karlovy Vary [online]. 2012 [cit. 2013-03-09]. Dostupné z: <http://www.karlovyvary.cz/cs/historie-karlovy-varu>

⁸ BABŮREK, Jiří. Geologie Karlových Varů. In: Historický sborník Karlovarska III. Karlovy Vary: Garmond, 1995, s. 18. ISSN 1240-9401.

tehdejší česko-německé vztahy, a proto budou podrobněji zmapovány v následující části mé práce, která se jimi bude zabývat.

Události z této doby ovlivnily i územní uspořádání Československé republiky. Osudným momentem se stal rok 1938, kdy po podpisu Mnichovské dohody ztratilo Československo 41 000 kilometrů čtverečních, což v poměru k celkovému správnímu území činilo 30 %. Jednalo se především o oblasti v pohraničí a je více než jasné, že významná část zabraného území připadla Německu. (Kural, Radvanovský, 2002) Území odtržené od ČSR utvořilo na podzim roku 1938 nový správní blok pod názvem Říšská župa Sudety. *„Celková délka této župy činila 435 km, ale její průměrná šířka dosahovala jen 51 km... Geografické podmínky s převahou horských pásem se velmi výrazně projeví i v nepříznivých půdních i podnebních poměrech samotné sudetské župy, což se odrazilo pochopitelně i v ekonomické rovině“.* (Kural, Radvanovský, 2002; 72)

1.3.1 Vládní obvod Cheb

Jedním ze správních obvodů, které společně tvořily Říšskou župu Sudety a jejichž územní rozsah vymezoval zákon o členění sudetoněmeckých území platný z 25. března roku 1939 - RGBI, 1939, I, str. 745 (Zimmermann, 2001), byl vládní obvod Cheb, který měl ovšem sídlo v Karlových Varech. Vládní obvod Cheb patřil společně s ústeckým obvodem k nejmenším správním celkům, jak z hlediska území - zaujímal plochu „pouhých“ 7467 km², tak i dle počtu obyvatel, kterých zde při sčítání obyvatel z května 1939 žilo 803 000. (Kural, Radvanovský, 2002)

Ze statistických údajů z roku 1939 vyplývá, že vládní obvod Cheb byl tvořen 1162 obcemi a 19 okresy, čili tzv. landráty, *jmenovitě se jednalo o okresy Aš, Horšovský Týn, Cheb, Jáchymov, Kadaň, Karlovy Vary, Kraslice, Loket, Mariánské Lázně, Nejdek, Planá u Mariánských Lázní, Podbořany, Přísečnice, Falknov (čili Sokolov), Stříbro, Tachov, Teplá, Žatec a Žlutice.* (Kural, Radvanovský, 2002; 97) Toto správní členění trvalo po celou dobu druhé světové války až do jejího oficiálního ukončení, do 8. května roku 1945.

2. Historický vývoj česko-německých vztahů

Město Karlovy Vary a jeho přilehlá okolí byla již od samotného založení historicky významného lázeňského měst místem, ve kterém žily různé národnosti. Období relativně harmonického soužití střídaly chvíle střetů, nadřazenosti a křivd, které v určitých případech sváděly i ke špatné interpretaci. V této kapitole budu sledovat vývoj vztahů mezi Čechy a Němci na pozadí důležitých historických událostí, zejména z období 20. století.

2.1 Od počátků k vyhlášení Československé republiky

Počátky osidlování českého pohraničí sahají do období konce 12. století, kdy začala tak zvaná německá kolonizace. Němci však nepřišli do Čech s nekalými úmysly zabrat svým východním sousedům jejich území, naopak, jejich příchod byl požehnán českými panovníky, kteří je sem pozvali. K německým obyvatelům byl český stát v určitých ohledech velmi benevolentní. Němci byli oprostěni od placení daní po dobu deseti let a také od roboty či vojenské povinnosti. (Toms, 2002)

Jednou z prvních významných událostí, která poznamenala do té doby relativně vřelé vztahy Čechů a Němců, byla třicetiletá válka. Následný nástup osvícenství a reformy Marie Terezie a Josefa II. či vymezení němčiny jako znaku příslušnosti k majetné vrstvě, byly dalšími klíčovými okamžiky pro vztah těchto dvou národů. (Toms, 2002) Napětí se neustále stupňovalo, až vyústilo v řadu konfliktů spojených s událostmi v průběhu obou světových válek a zejména v období mezi nimi.

2.2 Snahy Němců o samostatnost v nové republice

„My už se s Němci nějak dorozumíme...Němci si dají říct, nebudou-li mít už žádnou oporu“, tato slova pronesl v roce 1918 první předseda vlády Československé republiky Karel Kramář v reakci na požadavky sudetských Němců o odtržení se od nově vzniklé republiky. (Toms, 2002) V průběhu roku 1918 se Němci žijící na našem území velmi intenzivně zabývali myšlenkou o vytvoření samostatné provincie *Deutschböhmen* (Německé Čechy), která by zaujímala prostor od Aše až po Orlické

hory a počet jejích obyvatel by přesahoval dva miliony.(Toms, 2002) Jejich záměr se nakonec stal skutečností.

Na zasedání zemského sněmu dne 4. listopadu 1918 bylo vyhlášeno, že provincie Deutschböhmen se stává neoddělitelnou součástí Německého Rakouska. Následující den byl zvolen i nový zemský hejtman, kterým se stal rakouský politik Rafael Pacher. Ve své funkci však dlouho nepobyl a za pár dní byl vystřídán Rudolfem Lodgmanem von Auen. Centrem provincie Deutschböhmen byl Liberec. (Toms, 2002)

Podle úspěšného vzoru nově vzniklých „Německých Čech“, začali Němci žijící v dalších částech pohraničí usilovat o samostatnost. Příkladem toho jsou provincie Böhmerwaldgau zahrnující Šumavu a Český les, která spadala pod oblast Horního Rakouska, a Deutschsüdmähren, čili Jižní Morava, jež byla připojena k Dolnímu Rakousku. Ve výčtu vznikajících německých území nelze opomenout ani oblast rozkládající se na Severní Moravě a Slezsku nazvanou Sudetenland, jejíž centrum se nacházelo v Opavě. (Toms, 2002)

Vláda Československé republiky reagovala na celou situaci velmi radikálně. Již od podzimu roku 1918, kdy docházelo k postupnému vyhlášení samostatných provincií, začala shromažďovat vojenské síly a postupně je posílala do pohraničí.

2.2.1 Mírová konference v Paříži

Životnost německých samosprávních celků se ale dala počítat pouze na měsíce. Příčinou jejich zániku nebylo vyhlášení mobilizace ze strany Československa, ale diplomatická jednání na mírové konferenci v Paříži v roce 1919. *„Francie jako nejsilnější poválečná velmoc v Evropě usilovala na konferenci v zájmu oslabení pozic Německa a zabezpečení francouzské hegemonie na kontinentě o vybudování bloku malých států ve střední a východní Evropě orientovaných na Francii“.* (Toms, 2002; 64) Francie viděla v tehdejší Československu strategického a z ekonomického hlediska velmi silného partnera. Proto i ve vlastním zájmu se stavěla na odpor vůči německému snažení vytvořit samostatné provincie a tím rozšířit své území.

Do Paříže dorazila i československá delegace v čele s předsedou vlády Karlem Kramářem a ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem. Před plénem konference předstoupili se svými požadavky, tak zvanými sedmi memorandy, ve kterých se snažili prosadit například uplatnění historického práva na nezávislost a uchování celistvosti zemí Koruny české či zachování hranic s ohledem na ekonomickou stabilitu, neboť odtržení pohraničí by negativně dopadlo na hospodářskou životaschopnost země. (Toms, 2002)

Pro československou delegaci skončila tato konference úspěšně, neboť na ní byly podepsány důležité mírové smlouvy, které posunuly vztahy Čechů a Němců ve vzájemném uznávání a respektu a také částečně uklidnily situaci v pohraničí. První smlouva podepsaná 28. června 1919 ve Versailles, která vstoupila v platnost 10. ledna 1920, obsahovala vyjádření Německa, které uznalo samostatnost Československé republiky. Ve stejném článku se pak naše republika zavázala k ochraně menšin. (Toms, 2002) O dva měsíce později došlo v Saint-Germain nacházejícího se poblíž francouzského hlavního města k podpisu další smlouvy, tentokrát mezi Československem a Rakouskem. Tento úřední dokument se stal velmi důležitým, neboť znemožnil německým provinciím vytvořit samostatný správní celek a připojit se k Rakousku.

2.2.2 Poválečné události na Karlovarsku

I Němci žijící v Karlových Varech a okolí podleli líbivé myšlence o odtržení se od Československa. Informace o nově vzniklé provincii Deutschböhmen a o dalších událostech týkajících se tématu osamostatnění byly přijímány velmi klidně a protestní akce probíhaly pouze výjimečně. Jedním z prvních protestů, který se uskutečnil 17. a 18. 7. 1918, byla hladová demonstrace žen. Žádné závažné následky však nezpůsobila, pouze byla poničena okna okresního hejtmanství, kavárny Astoria a bytu starosty Karlových Varů. (Gubič, 1997)

Až do jara roku 1919 žádná výraznější masová akce na Karlovarsku neproběhla. Pomineme-li menší protesty a hladovky německých občanů, které byly téměř na denním pořádku, byl v oblasti až opravdu nevídaný klid. Vše se ale změnilo 4. března roku 1919. V tuto dobu, jak již bylo řečeno, probíhala o několik stovek kilometrů dál mírová konference, na které se právě řešila i otázka česko-německých vztahů. Němci žijící na

Karlovarsku přesto doufali, že jejich hlasy volající po připojení k Rakousku budou i na dálku slyšet. V tento den otiskl sociálně demokratický deník Volkswille výzvu k účasti na masové demonstraci v centru Karlových Varů na Becherově náměstí (dnes toto prostranství mezi Vřídelní kolonádou a městským divadlem nese název Divadelní náměstí). „*Cílem demonstrace byla podpora práva Deutschböhmen na sebeurčení a též nezávislosti a svobody jeho obyvatel, důrazný protest proti hospodářskému, politickému a kulturnímu útlaku.*“ (Gubič, 1997; 9) Vzhledem k tomu, že se této protestní akce účastnilo na 20 000 lidí, lze předpokládat, že napáchané škody byly oproti předchozím demonstracím výrazně vyšší. V tomto případě došlo i ke zranění a ztrátám na životech zejména československých vojáků a českých obyvatel Karlových Varů. Následná reakce deníku Volkswille, který se stal iniciátorem protestů, je velmi zajímavá, neboť deník se zřekl jakékoli odpovědnosti za průběh akce a hájil se tím, že není deníkem podněcujícím násilí v Karlových Varech. (Gubič, 1997)

Události ze 4. března odstartovaly vlnu dalších demonstrací a nepokojů. Až díky podpisu mírové smlouvy v Saint – Germain došlo k částečnému zklidnění. Karlovarsko, které tak opět připadalo správě Československa, mohlo začít řešit i jiné problémy než nacionalistické nároky na území. Ve 20. letech minulého století se totiž oblast potýkala s pomalejším hospodářským vývojem a nezaměstnaností. Politicky bylo v této době Karlovarsko relativně stabilní. Nejsilnější vládnoucí stranou byla strana sociálně demokratická. Nic se na této skutečnosti nezměnilo až do roku 1933 a to i přes vznik a přítomnost mnoha dalších německých politických stran, které se vymezily na dva hlavní proudy. (Gubič, 1997)

2.3 Aktivistické politické strany

Ve 20. letech dochází k obratu nejen vnímání česko-německých vztahů, ale především dochází k posunu německých politických stran. Charakteristickým rysem politickým stran profilujících se do aktivistického proudu je ochota vést vzájemný dialog s československou vládou za předpokladu plnění určitých podmínek. (Gubič, 1997) Do této skupiny řadíme Německou sociálně stranu dělnickou, která patřila mezi nejsilnější politické strany v ČSR až do roku 1935, dále pak Německou křesťanskosociální stranu lidovou (DCV) a Svaz zemědělců (BdL). Například poslední jmenovaná agrární strana velmi silně prosazovala autonomii sudetských Němců a jejich ochranu i ve vnitrozemí. (Gubič, 1997)

2.4 Negativistické politické strany

Oproti aktivistickému proudu stála skupina politických stran, která velmi razantně odmítala jakoukoli spolupráci mezi obyvateli Československa a sudetskými Němci. Negativistický proud „*požadoval neustále zdůrazňováním sebeurčovacího práva odtržení pohraničí od ČSR a jeho připojení k Německu (zejména po roce 1933).*“ (Toms, 2002; 77) Mezi představitele negativistických politických stran patřila Německá nacionální strana (DNP), jejíž předseda na prvním zasedání v roce 1920 odmítl soužití s Čechy a stejný postoj zaujal i vůči československé ústavě. Výrazným zástupcem je Německá nacionálně socialistická strana dělnická (DNSAP), jejíž členové se vyznačovali silnou fašistickou ideologií. (Toms, 2002)

Každá politická strana využívala pro prosazení svých zájmů vlastního tisku, kterým se snažila ovlivnit názor veřejnosti. Kromě politických stran se o šíření názorů k široké mase zasloužily různé nepolitické nadstranické spolky zaměřené na společensko-kulturní zájmy. (Gubič, 1997)

2.5 Sudety a sudetští Němci

Jak již bylo mnohokrát uvedeno, jedněmi z hlavních aktérů, kteří spoluvytvářeli dějiny našeho území, byli Němci – v jazykovém diskurzu 20. století tedy Němci sudetští. S termíny „Sudety“ či „sudetští Němci“ se v nadcházející části práce budeme velmi často setkávat, a proto, než se vrátím k historickému výkladu, bych se ráda zaměřila na jejich definici.

2.5.1 Původ slova Sudety a sudetští Němci

Historické prameny uvádějí, že pojem Sudety byl poprvé vysloven ve 2. století našeho letopočtu, kdy alexandrijský geograf Claudius Ptolemaius označil oblast Krušných hor a Duryňského lesa termínem „sudetayle“, čili v překladu „pohoří divokých prasat“. (Hruška, 2008) Na počátku 20. století se o tyto poznatky opřel německý nacionalistický publicista a politik Franz Jesser, který společně s tehdejším důvěrníkem Svazu Němců v Čechách dr. Josefem Tschanem diskutoval nad otázkou označení Němců žijících v pohraničí. (Hruška, 2008). Vzhledem k roztříštěnosti německého obyvatelstva nebylo možné vytvořit jednotný název. Po vzoru „alpských Němců“, tj. těch, kteří žili v alpských zemích, vznikl ustálený termín „sudetští Němci“. V tomto případě měl význam slova geografické opodstatnění. „*Systém našeho pohoří*

(jednalo se o Krušné hory a Krkonoše) je v geologii a geografii přece beztoho nazýván „sudetský“ - a tak bychom mohli říkat sudetské země a sudetský Němec“. (Hruška, 2008; str. 6)

2.5.2 Sudetští Němci jako jednotné označení

Označení sudetský Němec se však od doby svého vzniku používalo velmi zřídka. Situace se změnila až koncem první světové války a následným vyhlášením samostatného Československa v roce 1918. Tehdy bylo toto označení použito pro všechny Němce žijící na území Čech. Ačkoliv byl každý z jiné oblasti, mluvil jiným dialektem či byl různého regionálního původu, jejich osud je dokázal svěst k politické jednotě.⁹ Právě politická jednota vytvořila mimo jiné předpoklad pro sílící nacionalismus v Československu. Označení sudetský Němec se stalo tak zvaným „pojmem bojovým“ (německy Kampfbegriff), které mělo smysl ryze politický, nikoli kulturní či geografický, jako tomu bylo v předchozím období. (Hruška, 2008).

2.5.3 Obrat ve vnímání sudetských Němců

Zásadním zlomem v pohledu Čechů na sudetské Němce se stal rok 1938. Zejména po událostech spjatých s podpisem Mnichovské dohody nenechal tento termín řadu Čechů chladnými. K negativnímu postoji k německým občanům přispěl i tehdejší prezident dr. Edvard Beneš, který ve svém prohlášení v roce 1942 mimo jiné uvedl, že *„slovo „sudetský“, „Sudetenland“, „sudeťák“ bude navždy v českých zemích spojeno s nacistickým zviřectvím na nás Čechů i na demokratických Němcích prováděným v osudné krizi před a po roce 1938. Češi po dnešní válce toto slovo nepřijmou, budou je perhoreškovat“.* (Hruška, 2008; str. 11) I krátce po konci druhé světové války byla vydávána různá opatření, která zakazovala používat označení Sudety a podobné odvozené termíny.

2.5.4 Definice z německého pohledu

Z pohledu německých odborníků stojících za nacistickou ideologií je na označení sudetský Němec nahlíženo především z hlediska politického, nikoli geografického. Nezáleží tedy na tom, v jaké oblasti tehdejšího Československa Němci

⁹ CS MAGAZÍN [online]. 2005 [cit. 2013-02-27]. Dostupné z: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2005051089>

žili. Rozhodujícím kritériem je politická angažovanost a náklonnost k některé německé pravicově orientované politické straně či hnutí, například k Sudetoněmecké vlastenecké frontě, Sudetoněmecké straně, nebo k samotné NSDAP. (Hruška, 2008)

I historikové Eva Hahnová a Hans Henning Hahn zabývající se tématem Sudet a česko-německých vztahů ve svých studiích zdůrazňují politický význam tohoto označení. Z jejich pohledu se jedná o příběh o sudetoněmeckém nacionalistickém hnutí, a proto ovlivňuje pouze část německy mluvícího obyvatelstva. Sudetské Němce nelze proto srovnávat s ostatními československými občany německé národnosti.¹⁰

2.6 Krize přichází ve 30. letech

Na přelomu let 1932 a 1933 dosáhla v Československu světová hospodářská krize svého vrcholu. Těmito důsledky byla postížena i značná část sudetoněmeckého území. Zde docházelo k vysokému propouštění především v odvětvích, která byla v této oblasti jedním z hlavních zaměstnavatelů tamějších obyvatel - sklářství a textilní průmysl. Nepříznivá hospodářská situace se týkala i sudetských Němců. Dobové statistiky Ústředního svazu německého průmyslu evidovaly na územích, která byla obývána převážně Němci, 279 251 lidí bez zaměstnání, což v celkovém poměru ke všem pracujícím činilo 19,24 procenta. (Zimmermann, 2001)

Němečtí občané se velmi často a silně dušovali, že jsou oproti Čechům pracovní znevýhodňováni. Je sice doloženo, že nezaměstnanost byla v sudetském prostředí vyšší, ovšem nelze potvrdit ani vyvrátit, zda byli pracovníci německé národnosti opravdu tak znevýhodňováni, jak tvrdili. Hospodářská krize tehdy postihla všechny občany Československa bez ohledu na národnost. Ovšem převládající domnělé názory o utiskování německé menšiny měly významný potenciál ovlivnit smýšlení těchto lidí a vyvolat v nich ještě větší nevoli k československému státu. (Zimmermann, 2001)

¹⁰ V originále: „Die Sudetendeutschen“ dürfen deshalb weder mit allen Deutschen in der Geschichte der Böhmischen Länder noch mit allen vertriebenen ehemaligen tschechoslowakischen Bürgern deutscher Nationalität gleichgesetzt werden. Sudetendeutsche Geschichte ist daher nicht mit der Geschichte der deutschsprachigen Bevölkerung des heutigen Tschechien gleichzusetzen. Es ist die Geschichte der sudetendeutschen völkischen Bewegung und betrifft daher nur einen Teil jener deutschsprachigen Bevölkerung. (Sudetistik-Sudetendeutsche Geschichte. Bohemistik.de [online]. Neuvedeno [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: <http://bohemistik.de/sudetistikgeschichte.html>)

Další zlomový okamžik ve vývoji česko-německých vztahů nastal v roce 1933, kdy se v Německu ujal moci Adolf Hitler. S nástupem národního socialismu v sousední zemi se intenzivně a velmi rychle rozvinula činnost Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei), v jejímž čele stál Konrad Henlein. (Gubič, 1997) Svou negativní rétorikou proti Čechům a politice Československa si získala řadu příznivců z řad německých obyvatel a dokonce sesadila do té doby nejsilnější politickou stranu – stranu Sociálně demokratickou¹¹. Další konflikt mezi Čechy a Němci, tentokrát pod taktovkou protidemokratického politického smýšlení byl proto téměř nevyhnutelný.

2.7 Osudný rok 1938

Rok 1938 měl být jubilejním rokem, ve kterém by československý národ oslavil dvacet let trvání samostatné demokratické republiky. Německá propaganda v pohraničí ale výrazně upevňovala svou moc, a tak již od prvních dnů roku 1938 bylo zřejmé, že se naše republika nachází ve výrazném ohrožení. (Gubič, 1997) Jedním z prvních náznaků blížícího se konfliktu byl Hitlerův projev, který pronesl 20. února na říšském sněmu. V něm hovořil především o ochraně příslušníků německého národa a rovněž se odvolával na německou menšinu žijící v československém pohraničí. Svým projevem vtiskl mnohým sudetským Němcům naději, že se vše obrací v jejich prospěch. Následné sjednocení Rakouska s Německem ze 13. února jasně demonstrovalo sílu a mocenské postavení Německa. Díky tomuto diplomatickému aktu vzrostla sudetským Němcům naděje na vytvoření jednoho velkoněmeckého státu. (Zimmermann, 2001)

K zásadním změnám došlo i v politické sféře. Po anšlusu Rakouska opustily československou vládu dvě politické strany, které byly do této doby ochotny spolupracovat s československými politiky. Jednalo se o Svaz německých zemědělců (BdL) a o Křesťanskosociální stranu lidovou (CSV). Většina poslanců z obou parlamentních stran následně vstoupila do Sudetoněmecké strany¹² (SdP) Konrada Henleina. (Zimmermann, 2001) S narůstající podporou německých obyvatel sílil zejména psychologický tlak nejen na československou vládu.

¹¹ Ve volbách do Parlamentu Československé republiky v roce 1935 zvítězila v VII. volebním obvodu Karlovy Vary SdP s počtem 208 005 hlasů. Do té doby výrazná strana Sociálně demokratická získala ve stejném volebním okrsku pouhých 57 115 hlasů. (Gubič, 1997)

¹² V únoru 1938 měla SdP 559 614 členů, po připojení Rakouska se rozrostla o dalších 210 487 lidí. V červnu stejného roku už jich bylo 1 349 180. V porovnání s obyvateli Sudet, kterých statistiky z roku 1930 evidují na více než tři miliony, lze počet členů SdP označit za mimořádně vysoký. (Zimmermann, 2001)

2.7.1 Karlovarské požadavky

S činností Sudetoněmecké strany jsou spojeny i Karlovy Vary. 24. dubnem roku 1938 se nechvalně zapsaly do dějin bojů mezi Němci žijícími v pohraničí a demokratickým smýšlením Československa. Na stranickém sjezdu konaném právě v těchto dnech pronesl vůdce strany Konrad Henlein politické cíle a směrnice známé pod názvem „Karlovarské požadavky“ (Gubič, 1997). Obsahem těchto vytyčených cílů byly především požadavky za úplnou rovnoprávnost Němců s Čechy, zákonnou ochranu Němců žijících nejen v pohraničí, nýbrž na území celého Československa, uznání německé národnostní menšiny jako národní osobnosti a jmenování výhradně německých státních zaměstnanců na německém území. Ve svém projevu neopomenul Henlein ani na hospodářské a politické křivdy, kterých se československá vláda na Němcích dopustila po první světové válce, a žádal tak jejich odčinění. (Gubič, 1997)

Je zřejmé, že mnohé argumenty a požadavky pronesené vůdcem Sudetoněmecké strany byly natolik absurdní a nastaveny takovým způsobem, aby na ně československá strana nemohla přistoupit. Tento akt jednání vyvolal velmi překvapivě u některých sudetských Němců velmi kritický až negativní vztah k SdP. Tehdejší velvyslanec Ernst Eisenlohr ve své zprávě pro německé ministerstvo zahraničí uvedl, že „*nálada v sudetoněmeckých oblastech se zhoršila a že všechny kruhy obyvatelstva jednání SdP s československou vládou odmítají. Autonomie prý sudetoněmecké území před hospodářskou krizí neuchrání*“. (Zimmermann, 2001; 53)

V následujících měsících ale došlo k odhalení, že utvoření „Karlovarských požadavků“ neskýtalo reálnou hrozbu pro Československo, nýbrž bylo jakousi „kamoufláží“ ze strany henleinovců, kteří tímto aktem vzbuzovali zdání neustálého pohybu a působení na území naší republiky. SdP se od většiny svých nároků oprostila, v jejich smýšlení přežíval pouze jediný, a to požadavek na odtržení československého pohraničí od republiky. (Gubič, 1997)

2.7.2 Sílicí moc SdP

Československo se snažilo bránit proti sílicímu německému nátlaku, ovšem zejména na poli diplomatického a politického jednání bylo často donuceno k ústupkům a vytváření kompromisů, což značně oslabovalo jeho vybudovaný demokratický systém. Důkazem toho jsou především události z pohraničí spjaté s oslavami 1. máje.

Například v Karlových Varech povolily československé úřady manifestaci příznivců Sudetoněmecké strany, které se dle tehdejších záznamů účastnilo na 40 000 osob. Prvomájová manifestace henleinovců znamenala hrozbu možných konfliktů, neboť i další dvě politické tentokrát levicové strany - komunisté a sociální demokraté, uspořádaly ve městě oslavy a protestní akce, kterých se zúčastnily tisíce jejich příznivců. (Gubič, 1997)

Květen roku 1938 s sebou nepřinesl jen bouřlivé prvomájové oslavy, ale také volby do obecních zastupitelstev. Ty se uskutečnily 22. - 23. května a následně 12. června. *„Předvolební kampaň měla již jasnou polarizaci. Na jedné straně obránci republiky a jejich strany, na druhé straně jasná stanoviska rozvracečů ČSR-henleinovské hnutí se svojí stranou SdP.“* (Gubič, 1997; 20) Na rozdíl od vyhrocených předvolebních kampaní a agitací byl průběh samotných voleb velmi klidný a bez vážných konfliktů. Již před sečtením hlasů a vyhlášením výsledků bylo zřejmé, která strana ve volbách zvítězí. Sudetoněmecká strana upevnila v pohraničí své prvenství. Československá demokracie sice utrpěla porážku, ale i přes veškerý nepříznivý vývoj z předchozích období neztratila své věrné příznivce a voliče.

V okrese Karlovy Vary tehdy s naprostým přehledem vyhrála SdP se ziskem 81,1 % hlasů. Na druhém místě skončila německá sociální demokracie, která obdržela 16,5 %. Pro Komunistickou stranu Československa hlasovalo pouze 2,4 % voličů. (Gubič, 1997) Neklidná politická situace na Karlovarsku ovlivnila i cestovní ruch a lázeňství. Návštěvnost Karlových Varů v krizovém roce 1938 zaznamenala citelný propad. Oproti předchozímu roku, kdy do lázní zavítalo 47 999 hostů z Československa i zahraničí, jich do Karlových Varů přijelo pouhých 27 740. *„Tento pokles lze přičíst výlučně na vrub henleinovských bojůvek, které vytvořily nevhodnou situaci pro klid lázeňských hostů a jejich bezpečnost.“* (Gubič, 1997; 21)

2.7.3 Úloha vítězné Sudetoněmecké strany

Činnost Sudetoněmecké strany a jejích přidružených hnutí a organizací podléhala pokynům Hitlerovy vlády. Z počátku byla řízena německým Zahraničním úřadem a prostřednictvím speciální instituce, která sloužila k formování a usměrňování německých národních menšin v nacistickém duchu – tzv. Volksdeutsche Mittelstelle. S přibývajícím napětím a hrozbou politických konfliktů se vedení této strany ujali

přední zástupci nacistického Německa – Konrad Henlein jakožto prostředník samotného vůdce a jeho zástupce Karl Hermann Frank. (Hruška, 2008)

V mobilizační fázi, která předcházela událostem spjatých s podpisem Mnichovské dohody, hrála SdP dvě velmi důležité role. Jednak to byla oficiální politická činnost, která díky vyhoceným názorům strany a kritické rétorice vůči československé demokracii vyvolávala demonstrace, shromáždění a jiné protestní akce. Svou důležitou roli ovšem sehrála i v tajných přípravách a plánech vedoucích k rozbití Československa. Jak již bylo řečeno, strategie SdP cílila tak, aby změny v jejím zdánlivém vyjednávání znemožňovaly jakákoliv řešení týkající se národnostních problémů v ČSR. Zároveň se SdP snažila vykreslit československou vládu v co největším negativním světle a častokrát jí označila za viníka všech konfliktů mezi Němci a Čechy. (Hruška, 2008)

2.7.4 Příjezd lorda Runcimana

I další dny roku 1938 se nesly ve znamení bojů a vyjednávání Konrada Henleina a jeho příznivců s československou vládou, která se usilovně snažila odolávat německému nátlaku. Do této komplikované situace proto vstupuje třetí strana, kterou zastupuje anglický lord Walter Runciman. Lord Runciman, po dohodě s československou i německou stranou, plnil funkci zprostředkovatele především v projednávání národnostních záležitostí Československa. Od 3. srpna, kdy se Runciman poprvé objevil v republice, začala další jednání týkající se takzvaného „národního statutu“. (Gubič, 1997) Ale ani tato nebyla úspěšná a veškeré požadavky byly především z Henleinovy strany odmítnuty.

V této souvislosti proto vyvstává otázka, zda byla politika vyjednávání lorda Runcimana opravdu tak neutrální, jak se jevila. Ukázalo se, že členové vyjednávací Runcimanovy skupiny, kteří ho doprovázeli na cestě z Velké Británie do Československa, úzce spolupracovali s funkcionáři SdP, s nimiž si předávali informace a vedli cílé konzultace. Někteří historikové k tomu dodávají, že Runcimanova mise v Československu sice dodala řešení sudetské otázky mezinárodní charakter, ale především byla přínosem pro vystupňování agresivní politiky Německa a otevřela tak cestu k vydání československého pohraničí Hitlerovi. (Hruška, 2008)

2.7.5 Září 1938: „předvečer“ mnichovské krize

Svou pravou tvář ukázali henleinovci 12. září 1938. Impulsem pro vzpouru se stal projev, který v ten večer pronesl Hitler na sjezdu NSDAP v Norimberku. V něm důrazně hovořil o ruinování sudetského lidu, kterému je ochoten poskytnout pomoc při uplatňování svých požadavků vůči Československé republice. Jeho projev byl záměrně vysílán rozhlasem ve všech místech v pohraničí, kde byl do té doby zaveden. (Gubič, 1997) Pár minut po odvysílání projevu vešli do ulic téměř ve všech pohraničních městech a obcích davy Němců demonstrujících za připojení sudetské oblasti k Německu.

Nejinak tomu bylo i v Karlových Varech. Zde se konala demonstrace před budovou městské Tržnice. V úvodu této akce vystoupilo několik henleinovců se svými projevy, které obsahovaly velmi ostrá slova proti československému státu. Následoval pochod městem, který provázely výtržnosti v podobě rozbíjení výloh českých a židovských obchodů či přemalovávání českých nápisů. (Gubič, 1997) Nechybělo ani provolávání protistátních hesel. Policie celé demonstraci pouze přihlížela, neboť se musela řídit pokynem ministra vnitra o nezasahování vůči demonstrantům. Nepokoje pokračovaly v západočeských lázních i následující den. Uzavřeny byly české školy, ve kterých došlo k odstranění obrazů prezidenta Edvarda Beneše, továrny i obchody. Město začali rovněž opouštět i lázeňští hosté. Situace se v Karlových Varech uklidnila 13. září v odpoledních hodinách, kdy došlo k vyhlášení stanného práva pro celý karlovarský okres. (Radvanovský, 2003) Následný zákaz činnosti SdP a sankce spojené s nově vzniklým právem donutily Konrada Henleina k útěku do Německa.

2.8 Mnichovská dohoda a počátek války

Osud československého pohraničí byl definitivně zpečetěn 29. září 1938, když zástupci čtyř evropských velmocí – Neville Chamberlain za Velkou Británii, Edouard Daladier za Francii, Benito Mussolini za Itálii a Adolf Hitler za Německo – podepsali v Mnichově dohodu. V té bylo stanoveno, že československé jednotky počínaje 1. říjnem začnou pod kontrolou Francie, Velké Británie a Itálie vyklízet sudetoněmecké oblasti. Datum ukončení odsunu bylo stanoveno na 10. října. Zatímco československá

strana opouštěla oblast Sudet, německá armáda ji začala postupně obsazovat¹³. (Zimmermann, 2001)

Díky mnichovské dohodě přišlo Československo o území, které bylo nejen strategickým místem, ale rovněž bohatým zdrojem nerostných surovin a sídlem významných průmyslových odvětví. 21. listopadu 1938 byla podepsána mezi oběma stranami (Německou říší a ČSR) smlouva o nových hranicích. Československo přišlo o území s rozlohou 28 680 km², na kterém žilo 3 653 292 obyvatel. (Zimmermann, 2001)

Zatímco se Češi vzpamatovávali z rozhodnutí, které bylo učiněno, jak se říká „o nás bez nás“, sudetští Němci neskrývali radost. Naopak, s velkým nadšením přijímali skutečnost, že bude jejich území připojeno k Německu. Nasvědčuje tomu i bouřlivé uvítání Adolfa Hitlera, který do pohraničí zavítal krátce po začátku německé okupace. „*Nacionálně socialistický fanatismus se promítl i do vztahu k českému obyvatelstvu. V době od 20. září do konce roku 1938 se muselo z pohraničí do vnitrozemí vystěhovat přes 150 000 osob – z nich asi 122 000 Čechů, 15 000 židů a 13 000 německých antifašistů.*“ (Toms, 2002; 108)

Sudetští Němci tehdy nejspíše oslněni úspěchem a silící mocí německé říše jakoby úplně přehlíželi, jaké hrůzné události se dějí okolo nich. Varováním před nebezpečím, které s sebou silící nacistická ideologie přináší, pro ně nebylo ani zatčení a odvezení tisíců antifašistů do koncentračních táborů či pogrom na židy během tzv. křišťálové noci uskutečněné 9. listopadu 1938¹⁴, kdy došlo k jejich hromadnému týrání a zatýkání. Zničeno bylo také mnoho židovských památek. Veškerý majetek židovského

¹³ Území, které po konferenci v Mnichově připadlo Německu, bylo rozděleno do čtyř pásem. První pásmo zahrnující oblast Jižních Čech bylo obsazeno 1. a 2. října. Druhé pásmo obsazené 1. a 3. října tvořila severočeská oblast. Západní Čechy jakožto třetí pásmo byly obsazeny 3., 4. a 5. října. Do posledního čtvrtého pásma na severní Moravu a Slezsko vstoupily jednotky německého wehrmachtu 6. a 7. října. (Zimmermann, 2001)

¹⁴ Do této doby probíhal společný život židů s ostatními obyvateli pohraničí bez sebemenších problémů. Nejinak tomu bylo i v Karlových Varech. Výdělečná činnost židovských obyvatel v Karlových Varech probíhala ve třech hlavních oblastech – zdravotnictví, právo a obchod. Do Karlových Varů zavítala řada židů na léčebné pobyty. Jejich narůstající počet si v průběhu let vyžádal stavbu nové synagogy. Židovští lázeňští hosté nepřijížděli do města pouze z rakousko-uherské monarchie a jejich nástupnických států, ale též z celé Evropy, především z Ruska a Německa. Poté, co se Hitler ujal moci, se židé samozřejmě začali vyhýbat lázeňským městům v Německé říši, a proto se častěji ubírali východním směrem, zejména do lázní v československém pohraničí. (Schönbach, 1996)

obyvatelstva připadl v rámci tzv. procesu „arizace“¹⁵ ve prospěch nacistické třetí říše. Dobrovolná arizace tak byla vystřídána normativně upravenou „arizací“ nucenou. Dosavadní devizová opatření, která židům znemožňovala obchod se zahraničím, byla nyní doprovázena pouličním násilím a zatýkáním. (Osterloh, 2010)

2.8.1 Vyhlášení protektorátu Čechy a Morava

V následujícím roce 1939 stála Evropa na pokraji války. Veškeré snahy spojeneckých zemí, zejména Anglie a Francie, o mírová vyjednávání ztroskotaly. Jak se totiž ukázalo, Hitlerovi v rámci mnichovské dohody nešlo o sjednocení Němců do jednotné říše, nýbrž to byla jen záminka k bezmeznému rozšiřování moci. (Toms, 2002) Nejen pohraničím, ale i zbylou částí Československa intenzivně postupovala německá propaganda a sílil politický nátlak. Na zasedání, které proběhlo 14. března 1939 v Berlíně, vyhlásil slovenský sněm pod nátlakem Německa vlastní stát. Tentýž den pokračovala německá nátlaková jednání s československým prezidentem Emilem Háchou a ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským, jejichž cílem bylo donutit naše státníky, aby schválili okupaci Čech a Moravy německou armádou. Za toto rozhodnutí, které mělo vejít v platnost již následující den, přislíbil Hitler autonomii pro český národ. (Toms, 2002)

Emil Hácha ve velmi vypjaté situaci a následném telefonickém hovoru s československou vládou podepsal na závěr tohoto jednání oficiální prohlášení, ve kterém se zavázal, že „*skládá v důvěře osud českého národa a země do rukou vůdce Německé říše.*“ (Toms, 2002; 110) Od 15. září začalo další obsazování Čech, Moravy i západního Slovenska německými vojsky. Zbylé území Československa s rozlohou 48 901 km² a se 7 456 000 obyvateli dostalo název protektorát Čechy a Morava¹⁶.

Protektorát měl po formální stránce autonomní postavení, a tudíž se mohl spravovat sám. V čele tak zvané autonomní správy stál Emil Hácha. Rozhodující slovo ale měla protektorátní vláda utvořená zpravidla z krajně pravicových politiků. Lze tedy

¹⁵ Německy „Arisierung“. Arizace znamenala změnu vlastnických poměrů, v tom to případě bylo veškeré vlastnictví židů (movitý i nemovitý majetek) nahrazeno vlastnictvím nacionálně německým (árijským). (Jančík, Kubů, Kuklík ml., 2003)

¹⁶ Německy Böhmen und Mähren. Sudetoněmečtí nacionalisté kladli důraz na rozlišení pojmů „Böhmen“ a „Tschechisch“. Dávali tak najevo, že pro ně existuje zásadní rozdíl mezi zemí (v tomto případě byl užíván název Böhmen) a jejími obyvateli (Tschechen). Sami prohlašovali, že Böhmen bylo a je více než Čechy, proto tedy užití názvu Böhmen und Mähren a nikoliv Tschechien und Mähren (Hruška, 2008)

předpokládat, že namísto vyjednávání s německou stranou, přijímala tato vláda myšlenky její agresivní politiky a napomáhala tak v českých zemích upevňovat okupační moc. (Toms, 2002)

2.8.2 Karlovarské pohraničí na začátku války

Jak již bylo zmíněno, po obsazení německou armádou se stalo karlovarské území součástí Říšské župy Sudety a spadalo pod správu vládního obvodu Cheb. Karlovarsko sice nebylo bojištěm druhé světové války, nicméně i některé její důsledky do této oblasti velmi zasáhly. Již na jaře roku 1939 vznikl v Ostrově nad Ohří první koncentrační tábor na území Čech. Mezi prvními vězni se samozřejmě objevili židé a čeští antifašisté žijící v západních Čechách. Doba trvání tohoto tábora sice nepřesáhla sto dní, ale jeho činnost předvíдалa a ukazovala hrozbu pro ostatní české obyvatele v nadcházejícím válečném období. (Gubič, 1997)

2.9 Odraz války na sudetském území

Většina německého obyvatelstva se po obsazení pohraničí a vyhlášení protektorátu Čechy a Morava zřekla československého občanství. Na jednu stranu umocňovala tato změna jejich nadšení, že území, na kterém žijí, bylo po mnoha letech připojeno k Německu. Na straně druhé ale přijetí občanství německé říše znamenalo i vojenskou povinnost. Většina sudetských mužů tak po vypuknutí války na podzim roku 1939 byla povolána do německé armády. Pohraniční oblasti se tak rázem začaly potýkat s nedostatkem pracovních sil a kromě politických otázek musely řešit i ekonomické a sociální problémy. (Gubič, 1997)

Průběh války se odrazil i na náladě, která v pohraničí panovala. Jedním z klíčových momentů se staly boje v Sovětském svazu. Zatímco s vítězstvím a postupným dobýváním sovětského území nacistickou armádou zesilovala vlna radosti a euforie, po prohrané bitvě u Stalingradu v zimě na přelomu let 1942 a 1943 nastala mezi sudetoněmeckým obyvatelstvem jistá změna, zatím ne ještě tak radikální. Němci sice podléhali jisté skepsi a únavě z vleklé války, přesto stále věřili, že Hitlerova armáda nabere po vyčerpávající bitvě nové síly a vůdce přijde s novou taktikou, která zajistí Německu vítězství. Čeští obyvatelé Sudet byli sice ve svých postojích zdrženliví, jejich vize ale díky válečnému vývoji a především vstupem Spojených států a Sovětského svazu do války proti Německu byly optimističtější. (Kural, Radvanovský, 2002)

2.9.1 Odboj sudetských Němců

Sudetoněmecký odboj se snažil získat co největší sílu a podporu, ačkoliv podmínky pro jeho vznik byly velmi nepříznivé. Situaci komplikovala zejména skutečnost, že se řada lidí v předešlé době přihlásila ke členství v Sudetoněmecké straně. Proti Henleinovi a jeho příznivcům tak bojovali pouze komunisté a sociální demokraté. Oba politické tábory byly v důsledku nacistických represí, které přišly v roce 1938 s obsazováním pohraničí, velmi oslabeny. Stranám chyběla respektovaná elita se schopností vést odbojové hnutí. (Zimmermann, 2001) Důležitou roli ve formování nových ilegálních hnutí měla pražská KSČ. Ta se z počátku pokoušela oslovit a přijmout do odbojových skupin ty, kterým nehrozily vysoké sankce v případě provalení jejich činnosti.

V Sudetech se následně objevila řada propagačního tisku signována Komunistickou stranou Sudet. Vzhledem k okolnostem museli levicoví odpůrci fašismu časem ustoupit trochu do ústraní. Od budování nových organizací se snažili spíše obnovit staré kontakty a pod heslem „Rudá pomoc“ pořádali sbírky na pomoc rodinám uvězněných komunistů. (Zimmermann, 2001)

Ke komunistům a sociálním demokratům se do odboje v nemalé míře připojili i představitelé církví. Z počátku byli sudetští duchovní ušetřeni pronásledování a následných výsledků gestapem. Posléze ani je neminuly nacistické persekuce jako zatčení, odvezení do koncentračního tábora či vyhoštění ze sudetské župy. Před koncem druhé světové války počet odpůrců nacistického režimu vzrostl. Lidé nerespektovali nařízení a s velkým nadšením bojkotovali válečná nařízení, která jako jedny z posledních Německo vydalo. (Zimmermann, 2001)

2.9.2 Český odboj

Stejně jako sudetští Němci i Češi potají zakládali ilegální odbojové skupiny. Jediným rozdílem v jejich činnosti byla národní motivace. Snaha o rozvíjení nejrůznějších forem odboje, zejména partizánského hnutí, byla ale omezována právě národnostními poměry a také geografickými podmínkami, jelikož rozsáhlé horské a lesnaté oblasti v Sudetech byly výhradně německé. (Kural, Radvanovský, 2002) Kromě partizánských aktivit byl český odboj rovněž levicově orientovaný. Komunisté se velmi snažili vyřešit sudetskou otázku. Například v prohlášení sudetsko-

komunistického odboje převládala myšlenka, že „*masy sudetských Němců jsou hluboce zklamány a roztrpčeny hitlerovským režimem a jeho válkou a že se tím vytváří základ pro boj sudetských Němců a Čechů proti Hitlerovi.*“ (Kural, Radvanovský, 2002; 307) Jak sami komunisté tvrdili, tento společný boj neomezovaly ani rozdílné názory na státní uspořádání sudetoněmecké oblasti.

Největší důraz byl kladen především na to, aby se sudetští Němci distancovali od zločinů, které Hitler spáchal na Česích. (Kural, Radvanovský, 2002) A „*jestliže přispějí svým přínosem k porážce a svržení hitlerovského režimu a prakticky prokážou svou solidaritu s bojujícími Čechy, budou tím vytvářet předpoklady pro přátelskou spolupráci s českým lidem na základě rovnoprávnosti.*“ (Kural, Radvanovský, 2002; 307)

Stejně jako němečtí odbojářů museli i Češi v průběhu války zmírnit svou činnost a zbytečně na sebe neupozorňovat. Zvýšená opatrnost tak nastala především po 27. květnu 1942, kdy byl v Praze spáchán atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. (Zimmermann, 2001) Partyzánská hnutí začala opět sílit až téměř na konci války. Podnětem pro československý odboj v pohraničí se stalo Slovenské národní povstání, které probíhalo od srpna do října roku 1944. „*Povstání totiž pozvedlo mysl Čechů a Čechů v Sudetech zvláště, což znepokojilo sudetoněmecké obyvatelstvo i oba protagonisty „českého prostoru“ – župního vedoucího K. Henleina a K. H. Franka.*“ (Kural, Radvanovský, 2002; 304) Obavy německých politických reprezentantů se ale nenaplnily. K žádnému povstání českých odbojářů v protektorátu a tím pádem ani v Sudetech nedošlo, neboť jejich členové byli příliš slabí na to, aby mohli podniknout podobnou akci.

Sudetoněmečtí odbojářů měli oproti zástupcům českého odbojového hnutí výraznou početní převahu. Na druhou stranu ale Češi svou silou, rozsahem a intenzitou odporu jejich činnost převyšovali, a to i s tím vědomím, že byli intenzivněji sledováni nacistickými špióny a úřady. (Zimmermann, 2001)

2.9.3 Česko-německá spolupráce v odbojovém hnutí

V předchozí části bylo naznačeno, že někteří členové odbojových hnutí, zejména českoslovenští komunisté, se snažili vyjednat podmínky spolupráce se sudetskými

Němci a docílit společného boje proti nacistickému režimu. Centry česko-německého odboje se staly především průmyslové a uhelné oblasti. Je známo, že KSČ dovedla v těchto směrech překonávat národnostní bariéry i v ilegální práci.

Od roku 1943, kdy se začala situace zhoršovat, začala sílit společná činnost Čechů a Němců. Rozsah této spolupráce je však velmi obtížné zjistit, lze ale předpokládat, že nebyl tak intenzivní jako v případě samostatných činností obou táborů. Prosazování společného zájmu se de facto mohlo šířit pouze v místech, kde čeští a němečtí odpůrci národního socialismu žili v těsné blízkosti a pokud byli spojeni určitým ideologickým rámcem. (Zimmermann, 2001)

2.10 Bombardování Sudet

Až do roku 1944 byla sudetská oblast stejně tak jako zbylé území protektorátu Čechy a Morava ušetřeno přímých bojů. Situace v Sudetech se ale změnila s prvním velkým náletem, který silně zasáhl těžařskou oblast na Mostecku. Operace s názvem „Battel of Fuel“ se soustředila na zničení německých rafinérií na výrobu pohonných hmot. Většina obyvatel pohraničí byla zaskočena nejen katastrofálními následky a škodami, které bombardování zapříčinilo, ale především si uvědomovala, že jejich území není na takovéto akce vůbec připravené. Na základě těchto událostí začala v sudetské župě sílit protiletcká opatření, do kterých byli zapojeni všichni obyvatelé.

Pro jednotlivé obvody byly vytvořeny protiletcké hlášené služby, které měly obyvatelům vydávat různé povely dle stupně nebezpečí. Vzrostl rovněž počet protiletckých krytů. Ty byly buďto oficiální, nebo soukromé – zpravidla sklepní prostory vlastních domovů, které byly označovány na fasádě natřenou bílou šipkou. Časté letecké popluchy vedly řadu továren k omezení počtu odpracovaných hodin.

(Kural, Radvanovský, 2002)

Průmyslové závody na Mostecku byly bombardovány nadále. Letouny britské RAF a Američanů v průběhu roku 1944 zaútočily rovněž na objekty v Ústí nad Labem, Chomutově. Poničeny byly i Škodovy závody v Plzni. V posledním válečném roce 1945 se opět cílem spojeneckých náletů stal závod v Záluží u Mostu. Tato puma ale bohužel zasáhla i nedaleký zajatecký tábor, a tudíž byly následky mnohem fatálnější. Během únorových náletů na Drážďany byla bombardována i další zejména pohraniční města. Tak zvanými druhořadými cíli byly například Karlovy Vary, Cheb, Duchcov a dokonce

i Plzeň či Praha. (Kural, Radvanovský, 2002) Karlovy Vary byly posléze ještě několikrát cílem leteckých útoků. Ačkoliv zde nefungovalo žádné klíčové průmyslové odvětví, byla tato oblast důležitým a strategickým místem z hlediska železniční dopravy, neboť zde fungovala dvě vlaková nádraží.

V roce 1944 spadlo na území města Karlovy Vary kolem 120 – 130 trhavých pum. První bomba zasáhla vilu Tschammler, v níž sídlilo místní vedení protivzdušné obrany a byl v ní umístěn rozhlasový vysílač. Vedení sudetské župy samozřejmě využilo této neočekávané události ve svůj prospěch a snažilo se v karlovarském obyvatelstvu vzbudit ještě větší odpor vůči spojeneckým vojskům. Druhý nálet nastal v roce 1945. Celkové škody na budovách byly detailněji vyčísleny českou správou až po konci druhé světové války. Tehdy bylo spočítáno, že po dvou náletech bylo zničeno 171 domů a 21 těžce poškozeno. 158 budov vykazovalo lehké nebo střední škody¹⁷.

Zcela jiná situace byla ve východní části Sudet, neboť k té se postupně přibližovala Rudá armáda. Ta pro nacisty představovala stejnou hrozbu a velmi vážné nebezpečí jako letecké nálety. Na obranu vytvořilo Ministerstvo pro zbrojní a válečnou výrobu plán s názvem ARLZ obsahující čtyři fáze, které měly nastat při ústupu nacistických vojsk- uvolnění (Auflockerung), vyklizení (Räumung), ochromení (Lähmung) a zničení (Zerstörung). Toto opatření mělo rovněž usměrňovat a řídit činnost v podnicích zapojených do válečné výroby. Klíčovou úlohu tak měla zbrojní inspekce IV. b, která sídlila v Liberci, a zbrojní velitelství se sídly v Karlových Varech, Ústí nad Labem a Opavě. (Kural, Radvanovský, 2002) Němečtí národní socialisté se sice snažili vybudovat ještě nějaké bariéry, aby se ubránili před nepřítelem, ovšem okolnosti už nasvědčovaly k tomu, že jejich snažení je docela zbytečné.

2.11 Konec války v Sudetech

Jak již bylo řečeno, sovětská armáda postupovala strategicky přes východní oblast pohraničí. K prvním vážným střetům došlo v okresech Bílovec a Opava. Sovětská armáda musela prostoupit německou obranou. Němci se velmi neúprosně drželi své taktiky „spálené země“ (čili plánu ARLZ) a ničili vše, co jim přišlo do cesty. Osvobozovací boje zanechaly na severu Moravy a ve Slezsku za sebou obrovskou

¹⁷ SCHÖNBACH, Rudolf. Nálety na Karlovy Vary v roce 1944 a 1945. In: Historický sborník Karlovarska I. Karlovy Vary: Garmond, 1993, s. 31.

spoušť. Byla zničena řada domů, obchodů a továren, z nichž si zejména Němci odváželi jejich zařízení. V oblasti nefungoval rozvod plynu a elektřiny a potřebná zdravotní péče se stala nedostupnou. (Kural, Radvanovský, 2002) Osvobozování sudetského území následně pokračovalo směrem k západočeským hranicím.

Obyvatelé příhraničních měst a obcí postupně cítili, že se blíží osvobození, a proto začali vytvářet menší skupiny, aby si mohli sdělovat nejnovější informace o jeho průběhu. Ze skupin se postupně formovaly tak zvané revoluční národní výbory, za jejichž vznikem stáli jednak členové politického odboje z řad komunistů a sociálních demokratů, tak i českých vlastenců bez politické příslušnosti. Valná většina z těchto organizací předpokládala brzké zhroucení německé říše, přesto její členové nechtěli riskovat a vystavit se tak případným výslechům a sledování. Zpravidla proto až do poslední chvíle fungovaly skupiny v ilegalitě. Jejich pozici ztěžovala také skutečnost, že tyto revoluční výbory vznikaly v převážně německém prostředí, bez jakéhokoliv styku s československými vládními orgány. Je tedy obtížné zjistit podnět jejich vzniku, pouze někteří pamětníci uvedli, že byly výbory formovány skrze ilegální poslech zahraničního rozhlasu, který ve svém vysílání vyzýval k jejich zakládání. (Kural, Radvanovský, 2002)

Dne 5. května 1945 se po celém sudetském území šířila novina o povstání v protektorátu. Mezi českým obyvatelstvem tak zavládla euforie. V následujících dnech začalo německé vojsko ustupovat a jeho velitelé podepisovat kapitulaci dohody. Stejně tak i německá správa přijímala podmínky, které stanovili představitelé revolučních národních výborů. Národní výbory po jejich odstoupení převzaly v jednotlivých obcích i okresech veškerou moc. Poslední záchvěv války v Sudetech nastal 9. května v Liberci. Ten den bylo definitivně rozhodnuto, že i toto doposud hlavní město celé sudetské oblasti je zpět v českých rukou. Válka sice skončila, ale v Sudetech stále převládala napjatá atmosféra nad oslavami a radostí. Téměř všude byly zavřené továrny, školy a další významné budovy. Ulice zely podezřele prázdnotou. (Kural, Radvanovský, 2002)

2.11.1 Vládní obvod Cheb/Karlovy Vary na konci války

Již bylo zmíněno, že ani západočeské území se nevyhnulo bombovým útokům spojeneckých vzdušných sil. Na území Karlovarska a Chebska se přibližovaly dvě

významné vojenské jednotky – ze západu Američané v čele s generálem Pattonem, z východu pak vojsko Rudé armády. Němečtí vojáci se i v této oblasti řídili opatřením ARLZ¹⁸. Velmi znepokojivé chvíle zažil Cheb v dubnu roku 1945. V tu dobu se k městu nevyhnutelně blížilo americké vojsko. Na základě této informace vydal chebský vojenský velitel rozkaz, že se město bude bránit „do posledního muže“. Příjezd Američanů ale samotného generála natolik zaskočil, že vlastní chybou a unáhleností byl jednou z prvních obětí. Po jeho smrti se ve městě nenašel už téměř nikdo, kdo by se chtěl postavit Pattonově armádě, a proto se Cheb vzdal prakticky bez boje. (Kural, Radvanovský, 2002)

Vzhledem k nepřehledné situaci v západních Čechách se písemné zmínky o osvobozování dalších obcí nedochovaly. Do těsné blízkosti Karlových Varů se dostala rovněž americká armáda. První američtí vojáci, kteří na jaře roku 1945 přijeli do Karlových Varů, nebyli v tomto lázeňském městě přivítáni s nadšením. Naopak. Téměř všichni byli zajati a někteří i zavražděni místními nacistickými fanatiky. Ostatní vojáci, kteří se ke Karlovým Varům přiblížili na počátku května roku 1945, měli již větší štěstí. *„V pondělí 7. května 1945 projela bojová vozidla US Army i Nejdkem, Perninkem a Abertamy. Toho dne americké jednotky obsadily také Sokolov, Loket, Chodov a Horní Slavkov. Těsně před samotnými Karlovými Vary byl však jejich postup po deváté hodině dopoledne rozkazem z velitelství sboru nečekaně zastaven“.*¹⁹

Ačkoliv měla americká armáda původně po dohodě se sovětskými spojenci obsadit celé Karlovy Vary, město bylo osvobozeno Rudou armádou. Odpověď na otázku, proč lázeňskou metropoli neosvobodili právě Američané, je jednoduchá. Přes Karlovy Vary vedla tak zvaná demarkační linie²⁰, dle níž mělo toto území osvobodit právě vojsko Rudé armády. Na pořádek ve městě dohlíželi členové Českého národního

¹⁸ V této sudetské župě se opatření ARLZ týkalo území vedoucí po trase Háje – Cheb – Františkovy Lázně – Vojtanov. V tomto obvodu pak realizace plánu skončila. Uskutečňování plánu se netýkalo zemědělství ani průmyslových odvětví, jak tomu bylo v předchozích případech, nýbrž probíhalo pouze v oblasti vnitřní správy a projevovalo se především ničením důležitých písemností. (Kural, Radvanovský, 2002)

¹⁹ MAREK, Jindřich. Z pláže Omaha do Karlových Varů: Karlovarsko ve vzpomínkách amerických vojáků a jejich přátel. In: Historický sborník Karlovarska VIII. Karlovy Vary: Garmond, 2000, s. 37. ISSN 1240-9401

²⁰ Američtí vojáci zde byli dříve, proto docházelo k překračování této linie za účelem průzkumu dle tvrzení amerického generála Eisenhowera.

výboru. Ti zde působili až do příchodu prvních sovětských vojáků, který se uskutečnil 11. května 1945. (Kural, Radvanovský, 2002)

Na konci války sehrál důležitou roli na Karlovarsku další politický orgán, tentokrát Ruská osvobozenecá armáda²¹ v čele s generálem Vlasovem. Tak zvaní „vlasovci“ se v Karlových Varech objevili už v únoru, kdy se město stalo na krátkou dobu sídlem Výboru pro osvobození národů Ruska. Zároveň sem byla přemístěna elitní složka Ruské osvobozenecé armády, tzv. propagandistická škola v síle jednoho praporu. S narůstající protiněmeckou náladou a blížícím se koncem války začali i někteří „vlasovci“ veřejně projevovat svůj negativní postoj k národnímu socialismu a snažili se tajně spolupracovat s dosavadními protivníky – s Američany. (Kural, Radvanovský, 2002)

Karlovarsko bylo rovněž svědkem pádu vůdce Říšské župy Sudety – Konrada Henleina. Ten na západ Čech přicestoval z Liberce 7. května 1945. Se svými nejbližšími spolupracovníky chtěl Henlein vést jednání s americkou armádou o obsazeném území a především o uznání sudetské župy. Místo jednání byl převezen na velitelství do Chebu. Ani zde se nedočkal vzájemného dialogu s americkou stranou. Byl pouze se svými spolupracovníky vyslechnut v zajateckém táboře a krátce na to převezen do Plzně. *„Po výsleších V. sboru byl Henlein kolem půlnoci převezen do provizorního zajateckého tábora na louce místních kasáren. Zde bývalý první muž sudetské župy v noci z 9. na 10. května 1945 spáchal sebevraždu.“* (Kural, Radvanovský, 2002; 372)

2.12 Odsun Němců

Ihned po osvobození Karlovarska a dalších příhraničních oblastí spadající do zaniklé sudetské župy nastala situace, která opět silně narušila česko-německé vztahy. Pohraničí začali osidlovat noví obyvatelé, především Češi a Slováci. (Gubič, 1997) Vystala proto otázka, co bude s německým obyvatelstvem, které do Československa přišlo s nacistickou okupací. Již před koncem války se zástupci československé vlády vyjadřovali k odsunu Němců, který by nastal v případě prohry německé armády. Jedním ze základních předpokladů pro provedení odsunu byla spolupráce Československa s představiteli vítězných velmocí. (Toms, 2002)

²¹ ROA

Na začátku měsíce osvobození – v květnu roku 1945 žilo v Československu přibližně 3 400 000 říšských a sudetských Němců. Pro většinu z nich byl výsledek války velmi skličující. Řada z nich ze strachu z možné odplaty dobrovolně ukončila svůj život. Uvádí se, že během celého roku 1945 spáchalo sebevraždu v českých zemích více jak 5 000 Němců. Do konce července v rámci tzv. divokého odsunu²² bylo vysídleno či odešlo přibližně 550 000 do Německa a dalších téměř 150 000 do Rakouska. Další osud sudetských Němců byl v rukou Postupimské konference²³. Na rozdíl od situace v pohraničí nerozpoutal tento požadavek žádné velké vášně, naopak účastníci konference rozhodli, že německé obyvatelstvo, které se doposud nachází na území Československa, Polska a Maďarska, bude nutné odstěhovat do Německa. Bylo rovněž stanoveno, že odsun musí být prováděn „spořádaně a lidsky“. (Toms, 2002)

Na základě ujednaného plánu schválila československá vláda 14. prosince 1945 směrnice k provádění soustavnému odsunu Němců z československého území. Podklady a podrobné plány pro odsun zpracovávaly osidlovací úřady v Praze a Bratislavě, samotnou akci pak řídilo ministerstvo vnitra ve spolupráci s ministerstvem dopravy, ministerstvem národní obrany a s národními výbory. V pohraničí vznikala sběrná střediska, ve kterých se museli odcházející Němci hlásit a předkládat osobní zavazadla²⁴. (Toms, 2002)

V následujícím roce 1946 bylo z Československa do Německa přesídleno 2 256 000 sudetských Němců²⁵. Odsun probíhal až do 29. října 1946, kdy byl z Karlových Varů vypraven poslední vlak. Tohoto posledního transportu se symbolicky účastnila i vládní delegace. Závěrečná čísla hovoří, že během německého odsunu bylo použito celkem 1 646 vlakových souprav po 40 vagonách s kapacitou 1 200 osob, dále pak 960 automobilů a 4 lazaretní vlaky. K transportu byla využita říční doprava. Na Dunaj a Labe vyplulo během této doby celkem 12 lodí. Československo v poválečné

²² Divokým odsunem je nazýváno časové období od května 1945 do Postupimské konference konané od 17. července do 2. srpna 1945, kdy se v Československu zvedla vlna nenávisti proti sudetským Němcům. Ta sice zachvátila český národ jako celek, ale většina lidí zůstala ve svém hněvu pasivní. Potrestání Němců řada lidí schvalovala, následných represí vůči nim se ale neúčastnila. (Toms, 2002)

²³ Konference probíhala ve dnech 17. 7. a 2. 8. 1945 a účastnily se jí vítězné státy druhé světové války - Velká Británie, Sovětský svaz a Spojené státy americké.

²⁴ Pro každou osobu byl stanoven váhový limit 50 kg, od července 1945 se povolená váha zvýšila na 70 kg. Němcům bylo zakázáno vyvázet veškeré cenné předměty kromě snubních prstenů, vkladní knížky a taktéž německé marky nad stanovenou kvótu. (Toms, 2002)

²⁵ Z nichž 1 464 000 bylo odvezeno do amerického okupačního pásma a zbylých 792 000 osob bylo transportováno do pásma sovětského.

době zažilo velký demografický úpadek. Dle prvního soupisu obyvatel z roku 1947 zde žilo pouze 204 000 sudetských Němců. Jejich počet se ale neustále snižoval, jednak i kvůli tomu, že někteří z nich odcházeli z československého území dobrovolně. (Toms, 2002)

2.12.1 Dekrety prezidenta Beneše

Poválečné Československo patřilo k zemím, ve kterých se postupovalo vůči nacistům, válečným zločincům a zrádcům velmi tvrdě a rozsah represí byl vzhledem k počtu obyvatel značný. Klíčové záměry týkající se potrestání kolaborantů, zrádců či „neslovanských“ menšin byly zahrnuty v VIII. a IX. kapitole tak zvaného Košického vládního programu ustanoveného 5. dubna 1945. Další důležitou oblastí – majetkovými konfiskacemi, se zabývaly kapitoly X. a XI. (Staněk, 1996) Na základě doporučení a zásad plynoucích z tohoto dokumentu vytvořil prezident Edvard Beneš několik ústavních dekretů, které taktéž řešily postavení sudetských Němců v poválečném Československu.

Dekret č. 5/1945 Sb. o národních správách nazýval Němce jako osoby státně nespolehlivé a jejich majetek svěřoval pod správu československého národu. Následující dekrety – č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku a dekret č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku zbavoval německé obyvatele veškerého majetku bez jakékoliv náhrady, byly jistou kompenzací za škody, které utrpělo na majetku a občanech Československa.

Převážnou část Němců zbavoval dekret č. 33/1945 Sb. československého občanství. Toto nařízení se netýkalo pouze německých antifašistů, neboť ti se stali po mnichovské konferenci občany Německa. Dekret č. 71/1945 Sb. zase dospělým Němcům stanovoval pracovní povinnost. (Staněk, 1996) Nutno zmínit, že všechny dekrety měly jednu společnou podmínku - popíraly přítomnost presumpce neviny. Člověk, který chtěl prokázat svou nevinnost, že se neprohřešil ani vůči jednomu z vydaných nařízení, musel své tvrzení obhájit před ministrem vnitra a jeho podřízenými orgány. (Toms, 2002)

2.13 Česko-německé vyrovnání

Po vyhlášení příměří a osvobození pohraničních oblastí vyvstala u mnoha lidí potřeba „zhmotnit“ své vzpomínky a prožitky, které s tímto obdobím souvisely, a ukázat tak skutečný obraz tehdejší doby. Vzhledem k rychlému nástupu nového politického režimu v Československu byly některé záznamy či fotografie a vykládané informace zpochybňovány a pokládány za irelevantní.

Příkladem může být komunisty zatracovaný „vypravěč minulosti“ a fotograf Jaroslav Houf, který se do paměti obyvatel Karlových Varů zapsal pod přezdívkou „Fo-Fi-Fo“²⁶. Ve svých fotoreportážích zachytil všechny klíčové události, které se v období od 30. let až do konce války v lázeňském městě odehrály. V 50. letech byl Houf odsouzen jednak za to, že „*záměrně upoutával pozornost veřejnosti svým americkým zjevem a dovedl se jako fotograf vetřít do společnosti význačných osobností z řad zahraničních i domácích lázeňských hostů*“.²⁷ Houf byl komunisty označen nikoliv jako ten, kdo zaznamenal důležité momenty naší historie, ale jako lovec senzací. Komunistickému režimu se také znelíbilo jeho fotografování reality – jako rozpadlé neopravené domy či fronty před obchody²⁸.

Sudetští Němci rovněž sepisovali své příběhy a vzpomínky na českou domovinu. Ať se jednalo o obrázkové knihy, deníky či paměti, měly tyto publikace vždy společného jmenovatele – pocit nenávisti a bezpráví a většinou negativní postoj k českému národu. Další oblíbenou formou vzpomínání na české prostředí byly portréty sudetoněmeckých velikánů. Například kniha, které byla propagována v 50. letech jako živá příručka kulturních dějin sudetských Němců nabízela „*personifikovaný obraz českých dějin od svatého Vintíře, Karla IV., Jana Nepomuckého až po oblíbeného literáta nacistického režimu Hanse Watzlika*.“ (Hahnová, Hahn, 2002;95)

²⁶ Reportér, na kterého se mělo zapomenout. Fofifo.com [online]. Neuvedeno [cit. 2013-05-19]. Dostupné z: <http://www.fofifo.com/strana8.htm>

²⁷ Konec karlovarského lovce senzací. Fofifo.com [online]. Neuvedeno [cit. 2013-05-15]. Dostupné z: <http://www.fofifo.com/strana10a.htm>

²⁸ Jméno Jaroslava Houfa nikdy nebylo očištěno od nařčení, že je nepřítel komunistického režimu a zahraniční špion. Houf totiž 29. ledna 1970 ve věku 53 let neočekávaně a za podivných okolností umírá
(²⁸ Konec karlovarského lovce senzací. Fofifo.com [online]. Neuvedeno [cit. 2013-05-15]. Dostupné z: <http://www.fofifo.com/strana12.htm>)

Zajímavostí je, jakého významu nabyl po konci války německý výraz pro domov či domovinu (Heimat). Mluví-li sudetští Němci o „Heimat“, mají tím na mysli především tzv. německý východ – čili oblast československého pohraničí. Tento pojem je v dnešní době takovou šifrou kolektivní vzpomínky na frustrované německé nacionální ambice na německém východě. (Hahnová, Hahn, 2002)

Jak již bylo řečeno v úvodu, po druhé světové válce bylo označení sudetský Němec téměř tabuizováno a i dnes vzbuzuje vášnivé diskuze. Nutno zmínit, že Česká republika jako jediná země, které se dotkla druhá světová válka, nemá s Německem ujednané smluvní vypořádání za vzniklé válečné škody a problémy. Jedněmi z největších problémů jsou otázka platnosti Mnichovské dohody, od které se odvíjelo postavení česko-německých hranic a také majetkoprávní vyrovnání mezi oběma státy.

Na lepší časy začalo na poli česko-německých vztahů svítat v roce 1997, kdy byla v Praze tehdejším českým premiérem Václavem Klausem a spolkovým kancléřem Helmutem Kohlem podepsána Česko-německá deklarace, v jejímž znění stál i důležitý bod týkající se událostí spojených s druhou světovou válkou a následným odsunem. Obě strany se za tyto činy omluvily a podpisem Deklarace rovněž stvrdily svůj souhlas s tím, že křivdy, které byly během těchto let, patří již minulosti, a do budoucna se budou snažit o vzájemnou spolupráci a podporovat pozitivní rozvoj sousedských vztahů. (Toms, 2002)

Otázka odsunu je i v dnešní době velmi citlivým tématem. Nelze zpochybňovat, že situace před a po druhé světové válce nebyla provázána vypjatými česko-německými vztahy a emocemi. Někteří němečtí autoři – jako například již zmiňovaná Eva a Hans Henning Hahnovi, apelují především na to, aby se k textům o odsunu, které byly sepsány těsně po konci války přistupovaly kriticky a s nadhledem. Je zřejmé, že tyto paměti byly sepsány pod vlivem dobové ideologie. Jedním z dalších požadavků autorů je, aby se mladší ale i starší generace obou národů pokusily o navázání přátelských vztahů a aby se oprostily od přílišné zahořklosti. Aby nahlížely na sebe jako na svobodné, samostatné a schopné národy. (Hahnová, Hahn, 2002) Na cestě ke společnému dialogu pomáhají i různá centra a domy sudetských Němců, které se nacházejí ve větších německých městech a které pořádají různé výstavy či semináře popisující události v československém pohraničí.

3. Německý tisk v českých zemích

Nedílnou součástí kulturního života německé menšiny žijící na českém území byla různá média, která sloužila Němcům nejen ke zprostředkování politických a kulturních informací, ale také k zábavě. Stěžejní úlohu hrál od poloviny 19. století až do konce druhé světové války tisk. S postupem času byl tisk doprovázen vynálezy tehdejší doby – rozhlasem a filmem.

3.1 Tisk od roku 1848 do první světové války

Po událostech spojených s revolučním rokem 1848 byla zahájena v celé rakouské monarchii, tudíž i v českých zemích, nová éra rozvoje periodického tisku. Vzhledem k situaci a revoluční náladě se noviny staly prostředkem sdělování informací, komunikace, obhajoby veřejných či lokálních zájmů, ale také zábavy či sloužily jako platforma pro politické působení. Noviny tak svým zaměřením oslovovaly stále více lidí a s rostoucí poptávkou byl nárůst tisku periodik nevyhnutelný. Vydávaný tisk byl již od tohoto období pod drobnohledem státu, který jeho činnost v případě rozporů reguloval cenzurou či přímým zákazem publikování. Zároveň státní předpisy zahrnovaly systém kaucí, kolkovné či zdanění inzerce. (Kubíček, 2004)

Německý tisk až do osmdesátých let 19. století předstihl ve svém vývoji rozvoj řadu českých periodik.²⁹ Do konce století se ale českým vydavatelům podařilo srovnat počet vydaných listů. Další specifikum německého tisku spočívalo v jeho zaměření. Struktura německých periodik vydávaných na našem území, kterou v 19. století charakterizovalo rozdělení na tisk regionální (Volkspresse) a reprezentativní, nadregionální (Grosspresse³⁰) či zemský, získala další rozsah nástupem tisku politických směrů – především německo-nacionálního, sociálnědemokratického a křesťansko-sociálního. (Kubíček, 2004) Vydavatelství novin s největším počtem výtisků sídlila ve velkých městech – v Praze a v Brně, ale neustále se rozšiřující zaměření německých listů bylo impulsem pro vybudování vydavatelských středisek především v pohraničních menších městech, mezi nimiž byl i Cheb a Karlovy Vary. (Kubíček, 2004)

²⁹ Statistiky uvádějí, že v časovém rozpětí let 1851-1900 vzniklo nově 389 německých listů, které měly buď týdenní, nebo vyšší periodicitu. (Kubíček, 2004)

³⁰ Tak zvaný „velký tisk“ plnil nejen úlohu obecně informační, ale také funkci komerčního tisku. K těmto listům, které byly vydávány na našem území, patří například Prager Tagblatt či Deutsche Zeitung Bohemia. (Kubíček, 2004)

Zatímco ve většině evropských zemí docházelo k postupné koncentraci vlastnictví novinových titulů a docházelo tak ke vzniku monopolů, německý tisk vydávaný v českých zemích si stále zachovával svou kulturní, politickou, vlastnickou a především výraznou regionální rozdílnost. (Kubíček, 2004) Tu si uchovával až do přelomu let 1938 a 1939, kdy došlo k citelnému poklesu vydávání německých novin.

3.2 Tisk ve dvacátých letech

Již bylo uvedeno, že formování samostatného československého státu přiosťřilo vztahy mezi českým a německým národem. Tiskové zákony a nařízení, kterými se vydavatelství řídila v době Rakouska Uherska, převzala československá vláda bez větších námitek. Až na výjimečné případy nebránili českoslovenští státníci rozvoji vydavatelské činnosti. Po první světové válce tak zaznamenáváme opětovný nárůst novin, ačkoliv některé pokusy o založení nových titulů dopadly neúspěšně. Můžeme ale říci, že si německý tisk začíná budovat tak jako před válkou silnější pozici oproti tisku českému. Statistické šetření, které bylo provedeno v roce 1920, informuje o tematických oblastech, ve kterých měl německý tisk svá zastoupení. (Kubíček, 2004)

Nejvíce německy psaných titulů, bylo jich tehdy napočítáno 229, se zaměřovalo na oblast politiky a státovědy. Výrazný podíl měly také zájmové noviny, především v kategorii „krásná literatura“, kde s počtem 67 titulů tvořily téměř polovinu všech vydávaných listů věnujících se kultuře, umění, časopisům pro mládež a dalším vhodným tématům, které do této kategorie spadaly. (Kubíček, 2004)

Z následující tabulky vyplývá, že německý tisk si udržoval svou převahu zejména ve vydávání čtrnáctidenních a měsíčních listů. Naopak v počtu listů vydávaných denně mnohonásobně zaostával za českými periodiky.

*Průměrné náklady periodik v Československu v roce 1920 podle typu, periodicity
a národnostní příslušnosti³¹*

Listy vydávané v jazyce:	Průměrný náklad					
	politických listů vydávaných			nepolitických listů vydávaných		
	denně (5x a více/týden	1-4x za týden	1-3x za měsíc	denně (5x a více/týden	1-4x za týden	1-3x za měsíc
českém	22 166	4 104	2 083	3 100	6 773	4 415
německém	7 200	2 540	11 255	-	7 784	3 445
slovenském	8 167	3 766	6 000	-	1 575	5 439
ruském/rusínském	5 000	4 100	2 570	-	5 000	1 500
polském	-	4 500	-	-	-	-
maďarském	6 645	1 700	-	-	1 488	4 450

Dalším rysem německého tisku ve dvacátých letech 20. století byla jeho historická kontinuita. I přes všechna omezení a stagnaci trhu za první světové války vydržely do této doby listy založené již před rokem 1890 a 1900. Významný podíl na nárůstu vydávání německých i českých listů měla nově zavedená předplatitelská služba. Díky předplatnému si noviny získaly stálé odběratele, jejichž řady se postupně rozrůstaly. Dynamický vývoj tištěných novin ale výrazně zbrzdila hospodářská krize v roce 1922, která celkově v Československu způsobila desetiprocentní pokles průmyslové výroby. Hospodářsky slabší a nezajištěná periodika krize donutila omezit další vydávání, či ho dokonce zastavit. Větší prostor tak získaly silné a stranicky orientované listy.

Uvádí se, že v důsledku této krize došlo do roku 1926 k poklesu vydávání o více než pětinu z celkového počtu periodik vycházejících v Československu. Německého tisku se ale tato situace během uvedeného čtyřletého období dotkla jen minimálně. Například počet publikačních míst se snížil z původních 79 pouze o jedno místo. (Kubíček, 2004) Jediným problémem, se kterým se německé listy potýkaly, byla činnost monopolních vydavatelství, která sídlila ve větších městech Československa, a s ní spojená omezení pro malé redakce a tiskárny.

³¹ (Kubíček, 2004; 66)

„Německy vydávané listy, které usilovaly o oslovení celé německé veřejnosti, byly nuceny postupně uznat výhody centrálního postavení Prahy, ať již s ohledem na snadnější dostupnost zpravodajských zdrojů, spojení s politickou reprezentací v parlamentu či z důvodů distribučních.“ (Kubíček, 2004; 72) A právě dostupnost informačních zdrojů a možnosti distribuce byly největšími problémy regionálních periodik zejména v pohraničí. Zpravodajství v sudetoněmeckých městech výrazně zaostávalo, neboť mu chyběla aktuálnost, která byla dána vzdáleností od Prahy - centra především politického dění. Do pohraničí byly samozřejmě distribuovány i noviny z Prahy. Aby se noviny dostaly do rukou čtenářů příští den ráno, musely do sudetských měst doputovat brzy odpoledne předchozího dne. (Rossipaul, 1943) Ovšem kvůli špatné dopravní infrastruktuře a především nedostatku vlakových spojení, kterými se v nočních hodinách noviny převážely, docházelo k častým problémům a výpadkům jejich doručení a následnému šíření mezi čtenáře. (Kubíček, 2004)

V následujícím období sílila v sudetoněmecké oblasti nálada podporující myšlenky německého nacionalismu. Svou pozici začaly upevňovat silné politické strany a nadále získávaly podporu zejména u německých občanů. Stejně tak sílil i význam německého tisku, který se stal jedním z klíčových nástrojů při formování veřejného mínění a utvrzování názorů obyvatel pohraničí s požadavky vládnoucích stran.

3.3 Tisk ve službách propagandy

Celým Německem a nepochybně i československým pohraničím začala od nástupu Adolfa Hitlera k moci postupovat nacistická propaganda, která postupně sílila až do počátku druhé světové války. Jejím nejdůležitějším úkolem bylo získat na svou stranu co nejvíce příznivců, a proto pro distribuci svých názorů využívala řadu médií, které velmi dobře působily na vjemy člověka. Především se jednalo o výrazné a působivé plakáty a transparenty obsahující snadno zapamatovatelné symboly a také o tisk, zejména stranický. Vedle tištěných médií bylo využíváno i mluvené slovo. Kromě aktuálních informací se po rozhlasových vlnách šířily argumenty stoupců nacionalistické ideologie či jejich agresivní projevy, které se zpravidla nezakládaly na realitě. Nacistická propaganda již od samého začátku *„preferovala ve všech oborech především působení na smysly člověka, vše bylo charakterizováno působivým provedením a snadno zapamatovatelnými symboly.“* (Kural, Radvanovský, 2002; 398)

Ovlivňování názoru široké veřejnosti prostřednictvím tisku mělo pro nacionální socialisty obrovský význam, a proto bylo stanoveno i zákonem. Zákon o redaktorech (Schriftleitergesetz), který vstoupil v platnost od 1. ledna 1934, prohlašoval, aby se vydávané noviny podílely na duchovní náplni na říšském území. Zároveň tento zákon stanovoval práva a povinnosti pro novinářskou práci. Novinář byl zbaven možnosti svobodně se vyjádřit danému tématu a nechat v novinách prostor pro další komentáře a diskuse. Od této chvíle mohl psát pouze to, co bylo v souladu s politickou ideologií. Bylo totiž ujednáno, že tisk a rozhlas jsou důležité prostředky sloužící vedení státu a rovněž k jeho vedení. (Kural, Radvanovský, 2002)

V předmnichovské době bylo pro stoupence nacistické ideologie snadné ovlivnit řadu německých obyvatel prostřednictvím tisku, neboť, jak nám je již známo, tisk měl v českých zemích velkou tradici. V předmnichovském Československu, konkrétně tedy na sudetském území, které v následujících letech připadlo správě sudetské župy, vycházelo na šedesát německých deníků a týdeníků³². Vítězství Sudetoněmecké strany v parlamentních volbách umožnilo vznik dalších novin a časopisů, které podporovaly její politiku. (Kural, Radvanovský, 2002) Do vydávání periodického tisku v sudetské župě významně zasáhla i činnost další německé politické strany v sudetské župě – NSDAP. Zejména v letech 1938 až 1945 dala impuls ke vzniku dalších listů a u většiny stávajících periodik změnila jejich orientaci z nepolitického a nezávislého média na politické. Působení NSDAP v uvedených letech bylo ale také příčinou zániku některých, ať už více či méně významných, novin a časopisů.

3.3.1 Tisk Sudetoněmecké strany

Pod označením sudetoněmecký tisk se skrývá nejen stranický tisk³³ politické strany SdP, ale také každé listy a malé lístky (Blättchen), které psaly v duchu této strany a ztotožňovaly se s jejími myšlenkami a názory. Noviny vznikly krátce po založení SdP jako strategická a velmi účinná zbraň, která dovede ovlivnit větší masu lidí na rozdíl od různých večerních debat a dalších setkání. Několik měsíců od nástupu Konrada Henleina v roce 1934 byly založeny první listy – Rundschau. Sudetendeutsche

³² Například Sudetendeutsche Tagesblatt, Sozialdemokrat, Die Rote Fahne, Der Tag a další.

³³ Jak už samotné označení stranický tisk napovídá, jedná se o noviny, které jsou zpravidla majetkem politických stran případně jimi zřízených institucí. Příslušnost k politickým stranám je patrná nejen jejich obsahem, ale již podtitulkem jednotlivých vydání, jako například „Tagblatt der...Partei“ (Deník příslušné strany), případně „Nachrichtenblatt der...Partei für den Kreis...“ (v tomto případě byl podtitulek zpravodajského listu rozšířen ještě o informaci, pro který region je určen), (Rossipaul, 1943)

Wochenzeitung³⁴. Původně byly listy SdP vydávány soukromě a staly se tak osobním podnikáním obvodních či územních vůdců, nebo úředníků. Například zmiňované listy Rundschau vydávalo v Praze nezávislé vydavatelství Sudetendeutscher Zeitungsverlag se sídlem v Hybernské ulici s číslem popisným 4³⁵.

Do roku 1935 ale neexistovaly žádné výraznější noviny Sudetoněmecké strany, a proto členové stranických orgánů vyslovili požadavek na vytvoření ústředního deníku. Tím se stal 1. října roku 1935 deník Die Zeit³⁶. Zajímavostí je, že každé číslo vycházelo v pěti vydáních³⁷. Jeho prvním šéfredaktorem se stal dr. Walter Brand. (Hruška, 2008) Mimo to začala SdP vydávat i stranické časopisy³⁸, jejichž úkolem bylo oslovit jednotlivé skupiny sudetoněmeckého obyvatelstva. Dále pak začaly vycházet početné stranické krajské³⁹ a okresní⁴⁰ listy. (Kural, Radvanovský, 2002)

Dominantní pozici mezi stranickým tiskem SdP jednoznačně získal Die Zeit. Koncem roku 1937 dosáhly jeho náklady 45 000 výtisků a v následujícím roce se jejich počet vyšplhal k 100 000. Sudetoněmecký tisk byl rozdělen do několika skupin. Tou první byl tzv. Allgemeine Nachrichtenpresse neboli všeobecný zpravodajský tisk, který zahrnoval domovské a provinční periodika. Domovské noviny (Heimatpresse) byly z počátku z velké části nestranickým tiskem s umírněným přístupem. Největší váhu kladl tisk na domácí události z oblasti kultury a společenského života. Domácí politické zprávy většinou chyběly. V této oblasti představoval tisk jakousi kopii nejdůležitějších zpráv uveřejněných v jiných listech.

Součástí sudetoněmeckého tisku byl i Kampfpresse, tedy tisk, jenž fungoval jako jakási reklama podněcující a pobízející čtenáře k určité činnosti. Periodika tohoto typu byly de facto prvním a zároveň posledním prostředkem propagandy SdP. Tyto noviny

³⁴ Od svého založení až do roku 1936 byl vydáván v Aši, poté přesídlil do Prahy. Odpovědným redaktorem tohoto listu byl Arnošt Zeidler

³⁵ Poslanecká sněmovna N. Š. R. Č. 1938. IV. In: volební období. 7. zasedání. 1338. 1938. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1338_01.htm

³⁶ Redakce deníku Die Zeit sídlila v Praze v Liliové ulici v domě č. 7. Počáteční náklad deníku byl 20 000 kusů, do konce roku 1937 jejich počet narostl na 45 000 a do poloviny roku 1938 vycházelo přibližně 100 000 exemplářů. (Hruška, 2008)

³⁷ První bylo určené pro pouliční prodej v Praze a pro oblast východního Slezska, druhé vycházelo v západních Čechách, třetí na Slovensku, čtvrté v severních a východních Čechách a páté směřovalo k pražským předplatitelům. (Hruška, 2008)

³⁸ Například Volk und Führung, Mannschaft im Kampf, Sudetendeutsche Frauenschaft aj.

³⁹ Například Der Kamerad, Volksruf, Heimatruf aj.

kladly především důraz na vizuální vjemy, a proto jejich redaktoři umísťovali na titulní stranu především obrazové reportáže. (Rossipaul, 1943) Zároveň byly svým obsahem jednoduché a agresivní. Neméně důležitou kategorií tehdejších sudetoněmeckých novin byla tzv. Korespondence. Ta představovala nejdůležitější prostředek „glajchšaltování“ sudetoněmeckého tisku, který přímo nepatřil SdP, neboť prostřednictvím těchto listů chtěla SdP získat řadu provinčních listů na svou stranu a zahrnout je do svého publicistického boje. (Hruška, 2008)

K získávání informací byla tehdy využívána špionáž, která se vyvíjela ve dvou rovinách – legální a ilegální. Legálně získávané informace proudily především z renomovaných zdrojů, jakými byl rozhlas, tisk a další publikace vydávané v Československu, a přívrženci Sudetoněmecké strany získávali tato data systematickou průzkumnou činností. Vedle této legální činnosti zřídila SdP ještě tajnou špionážní složku, která se zaměřila na sběr informací především o československé policii a armádě, finanční strážci či o výstavbě pohraničních opevnění. Sledování byli především komunisté, němečtí emigranti a také česká menšina žijící v pohraničí. Získané informace byly posílány skrz různé kanály do Německé říše. (Hruška, 2008)

„Druhou složkou špionážní činnosti henleinovců tvořilo jejich přímé napojení na nacistické zpravodajské služby – SD, abwehr a gestapo.“ (Hruška, 2008; 123) Osoby, které takto pracovaly ve prospěch Německé říše, organizovaly na československém území tak zvanou kontrarozvědku a dodávali tak důležité zprávy tajné státní policii a říšské armádě. Špionáž se ale pro mnohé členy sudetoněmeckých ilegálních skupin stala osudnou. Již od roku 1937 probíhaly s těmito lidmi soudní procesy. (Hruška, 2008)

Stoupenci Henleinovy strany využívali pro šíření svých ideologií a negativních postojů vůči československému státu tzv. ústní propagandu neboli šeptandu. Je známo, že informace podané tímto způsobem působí důvěryhodněji, neboť jsou zpravidla sdělovány osobou mající v daném okolí autoritu. „Šeptanda“ má ale i svou stinnou stránku, mnohdy může dojít ke špatnému pochopení informace, které následně vyvolá řadu fám, které se šíří leckdy mnohem rychleji. V tomto případě, provinil-li se někdo takovýmto způsobem, byl označen za škůdce německého národa a následně potrestán.

⁴⁰ Ascher Zeitung, Egerer Zeitung aj.

Zpravodajská a výzvědná aktivita stoupců SdP znamenala pro Československo velké nebezpečí, neboť veškeré činnosti, které strana ať už legálně, nebo tajně prováděla, byly masovou záležitostí. (Hruška, 2008)

Tituly Sudetoněmecké strany získaly v celkovém nákladu německého tisku na sklonku existence Československé republiky výrazné zastoupení. V nadcházejícím období ale zasáhly nejen periodika SdP, ale německý tisk celkově skutečné změny, které se dotkly jejich obsahové i organizační struktury. Pro některá periodika bylo období mezi lety 1938 – 1945 zcela likvidační. (Kubíček, 2004)

4. Německý tisk na Karlovarsku

Jak jsem již popsala, hlavní dění v oblasti Sudet ve třicátých letech 20. století bylo řízeno Henleinovou stranou SdP. Na přelomu září a října roku 1938, kdy docházelo k postupnému obsazování pohraničí německými vojsky, začala hrát důležitou roli další německá politická strana – NSDAP. Ta do svých členských řad zahrnula stoupence Sudetoněmecké strany (SdP) a také Německé nacionálně socialistické strany (DNSAP). (Radvanovský, 2003) Organizační struktura strany zahrnovala veškeré politické, hospodářské, kulturní a společenské dění.

Cíl této strany byl jednoznačný - ovládnout a usměřňovat politický, společenský a kulturní život. Mezi činnostmi, na které se vedení strany NSDAP ve svém programu nejvíce zaměřovalo, byly propaganda, sport a kultura. Každá činnost měla rovněž svá okresní organizační oddělení, v jejichž čele stál vedoucí. Práce těchto vedoucích podléhala nařízením okresního vedoucího (tzv. Kreisleiter) dané organizace NSDAP. (Radvanovský, 2003)

Karlovarský okres byl jednou z nejvýznamnějších oblastí spadající pod správu Říšské župy Sudety. Samotné lázeňské město se stalo sídlem jednoho ze tří vládních prezidentů. Fungování politické organizace NSDAP působící v Karlových Varech patřilo bezesporu mezi jedny z nejdůležitějších činností v rámci úřadu vládního prezidenta a následně celé župy⁴¹. V čele okresní organizace NSDAP v Karlových Varech stáli během okupačního období dva významní představitelé. Tím prvním byl Georg Wollner⁴², který ve vedoucí funkci setrval od počátků německé okupace až do roku 1939.

⁴¹ V dokumentech, které se z této doby dochovaly, se uvádí, že v okrese Karlovy Vary existovalo celkově 81 skupin NSDAP, přičemž v samotných Karlových Varech jich bylo 16. (Radvanovský, 2003)

⁴² Georg Wollner (15. prosince 1903, Aš - 24. července 1948, Marburg) byl z hlediska politické příslušnosti členem nejprve německé sociální demokracie a později vstoupil do strany Konrada Henleina SdP. V jejích službách působil jako poslanec za okres Cheb. Ve funkci okresního vedoucího NSDAP v Karlových Varech setrval jen krátce. Na začátku roku 1939 přesídlil z Karlových Varů do Liberce, neboť byl jmenován župním inspektorem pro sudetské oblasti. I tato Wollnerova funkce měla „jepičí život“. Po četných neshodách se svými nadřízenými byl donucen z této pozice odstoupit, a tak v roce 1940 odchází do Plzně, kde se ujímá opět místa pro okresního vedoucího. Ke konci války byl jedním z blízkých spolupracovníků Konrada Henleina a přispěl k založení sboru „Freikorps Adolf Hitler“, který organizoval různé sabotáže a záškodnické akce. (Radvanovský, 2003)

Když v roce 1939 Wollner opustil Karlovy Vary, byl na jeho místo dosazen Paul Tschörner⁴³. Ten zastával funkci okresního vedoucího až do konce druhé světové války. (Radvanovský, 2003)

Stejně tak jako v úřadě okresního vedoucího nedocházelo ani v ostatních organizacích, které spadaly pod správu nacionálně socialistické strany, k výrazným personálním změnám, tedy alespoň, co se vedoucích funkcí týče. U některých organizací, jako například u oddělení tělovýchovy, propagandy či tisku, se jméno na pozici vedoucího za celou dobu existence nezměnilo. (Radvanovský, 2003)

4.1 Tiskový vedoucí NSDAP na Karlovarsku

Po celou dobu německé okupace měl karlovarský okres jediného okresního tiskového vedoucího NSDAP. Tím byl Arnošt Frank. Tento karlovarský rodák byl velkým příznivcem národního socialismu. Není divu. Arnošt Frank byl totiž bratrem Karla Hermanna Franka. Během svého působení v této funkci ale postavení a respektu svého bratra nevyužíval. Spíše se snažil od něj vymezit, což dokazovala i skutečnost, že na rozdíl od Karla Hermann nepatřil k politicky aktivním členům NSDAP. Arnošt Frank byl v celém okrese velmi respektovanou osobností.

Arnošt Frank byl nejen velmi úspěšným novinářem karlovarského deníku Deutsche Tageszeitung, ale také velmi zdatným spisovatelem povídek a románů a dobrým řečníkem. Ve své době promlouval na řadě stranických schůzí a taktéž pořádal různé přednášky ke své tvorbě. Není proto divu, že si svou rétorikou získal mnoho příznivců, zejména z řad sudetoněmecké mládeže tíhnoucí k myšlenkám národního socialismu. Po roce 1945 odešel Frank do Německa, kde v 50. letech založil vlastní vydavatelství Heimreiter-Verlag. Zemřel v roce 1982 v německém Offenbachu nad Mohanem. (Radvanovský, 2003)

⁴³ Paul Tschörner (* 24. 2. 1896) přišel do Karlových Varů z Olomouce. V lázeňském městě původně vlastnil prádelnu v hotelu Imperial. Posléze se ale začal spíše politicky angažovat, a tak podnikatelskou činnost převzala jeho manželka. Tschörner stál rovněž u zrodu karlovarské SdP a krátce byl i jejím hlavním představitelem. Ve funkci okresního vedoucího setrval až do roku 1945. Ihned po konci války byl zatčen policií. Následně nad jeho osudem rozhodovala sovětská správa. O tohoto období se už o Tschörnerovi neobjevují žádné informace, a tak dnes můžeme pouze spekulovat, jak dopadl. (Radvanovský, 2003)

Tak jako každý vedoucí v té době, měl i Arnošt Frank svého zástupce. Tím se stal Leo Schaffler, který se původně živil jako obchodník s pleteným zbožím. Do chvíle, než se stal jedním ze stoupců Sudetoněmecké strany, žil spíše v ústraní a bídě. Ještě před tím, než se stal jedním z významných představitelů sudetského nacistického tisku, pracoval pro časopis *Volksruf Zeit*, kde měl na starosti akvizici inzerce. (Radvanovský, 2003)

4.1.1 Tisková nařízení v Sudetské župě

Vstupem německých vojsk do pohraničí a následným vyhlášením protektorátu Čechy a Morava se rozdmýchaly nejen vztahy mezi Čechy a Němci, ale tato situace velmi silně zasáhla i do struktury tisku, a to jak českého, tak samozřejmě i německého. Doposud vydávaná periodika se začala řídit novými pravidly, která byla vydávána řídicími institucemi. Pro tisk v odtrženém československém pohraničí platila nařízení vydávaná Tiskovým úřadem pro Sudetskou župu, který sídlil v jejím hlavním městě – Liberci. Požadavky na řízení německého tisku v pohraničí se ale moc neodlišovaly od modelu, který byl uplatňován na území protektorátu. (Kubiček, 2004) V obou vydavatelských liniích - v české i německé, docházelo ke snižování počtu vydávaných titulů⁴⁴, omezila se inzerce a vzrostla kontrola nad obsahem jednotlivých vydání. Cenzuře nepodléhal jen text, ale i další obsah obohacující strany tehdejších novin, jako například fotografie.

V okupovaném pohraničí tvořily noviny jeden z klíčových zdrojů pro šíření informací co největšímu počtu lidí. Této skutečnosti, jak už jsem zmínila, využila i nacistická propaganda. Stoupců národního socialismu si velmi pečlivě hlídali, co se o nich bude v novinách psát, neboť samozřejmě usilovali o co největší loajalitu čtenářů a jejich myšlenkami a stranickými ideami. Proto i u některých periodik vydávaných na sudetském území, zejména u těch, které se vymezovaly vůči myšlenkám národního socialismu, můžeme spatřit tak zvaná bílá místa, která zamezovala vytištění nevhodného obsahu. V některých případech byly noviny kvůli zásahu cenzorů vydávány dvakrát denně. Že se jedná o cenzurované vydání, se čtenář dozvěděl již z titulní strany, kde zpravidla pod názvem novin stála tato informace.

⁴⁴ Mnoho novin a časopisů zaniklo v obsazeném pohraničí. V této oblasti se ovšem nacházely i papírný, které dodávaly materiál do dalších částí republiky. Po zabrání pohraničí se tak zbylé okleštěné republice nedostávalo novinového papíru, což vedlo k zániku mnoha titulů. Existenci některých periodik ukončil například i samotný československý stát. (Končelík, Večeřa, Orság, 2010)

Krizové období od roku 1938 až do roku 1945 zapříčinilo také zánik mnoha německých periodik. Nejinak tomu bylo i na území Karlových Varů a jejich okolí.

4.2 Charakteristika periodického tisku na Karlovarsku

Po první světové válce začala na území Karlových Varů a okolí vycházet řada nových německých periodik. Většina z nich plnila funkci jakéhosi prostředníka a nástroje zejména politických stran, které se tímto snažily vytvořit názorové souznění s co největším počtem čtenářů. V tomto období se objevuje jen několik titulů novin a časopisů s nepolitickou tematikou. Jde zejména o různé lázeňské listy a magazíny. V průběhu existence karlovarských titulů docházelo u některých z nich ke změně názvu či podnázvu, tematického zaměření a vlastníka.

Rapidní nástup vydávání novin od konce první světové války do počátku dvacátých let ale velmi rychle opadl. Řada novin totiž zanikla již v průběhu dvacátých let. Jednalo se především o menší vydavatelství, která smetla vlna sílící hospodářské krize. Druhá etapa zániku dalších německy psaných periodik, byla okupace československého pohraničí a následné propuknutí druhé světové války.

4.2.1 Kdo četl noviny?

Německy vydávané noviny v západočeském pohraničí měly početnou čtenářskou základnu. Údaje z posledního předválečného sčítání lidu na území celého Československa, které proběhlo v roce 1930, ukazují, že k německé národnosti se v Karlových Varech přihlásilo (vyjádřeno poměrovým číslem) 972,6 lidí z 1000 státních příslušníků. U československé národnosti se jednalo o pouhých 24, 2 osob z uvedeného vzorku. Židovskou národnost pak uvedlo v poměru na tisíc obyvatel jen 2,2 osoby⁴⁵.

Podle další statistiky, která byla provedena 17. května roku 1939 tentokrát už pouze pro obce a regiony spadající pod oblast Sudet, žilo na Karlovarsku 34 068 obyvatel, v samotném lázeňském městě ale jejich počet dosáhl 31 672 lidí. Ve městě Loket, které v té době z hlediska samosprávného uspořádání mělo vlastní okres, se počet obyvatel oproti roku 1930 snížil přibližně na 3 594, což znamenalo úbytek o přibližně

⁴⁵ Statistický lexikon obcí v republice Československé, Úřední seznam mít podle zákona ze dne 14. 4. 1920 č. 266 Sb. zákonů a nařízení. Orbis. Praha, 1934

400 osob⁴⁶. Z hlediska profese tvořili v těchto oblastech největší počet dělníci, řemeslníci a lidé pracující v oblasti průmyslu a státní zaměstnanci.

Nutno zmínit, že pravdivost těchto údajů nemusí být úplně stoprocentní. Předválečná situace v sudetské oblasti či strach z následných problémů a perzekucí donutily řadu lidí zamlčet svou pravou národnost. Uvádí se, že také často docházelo k falšování statistických údajů i ze strany samotných autorů. V průběhu druhé světové války nebylo možné provést nějaké důkladné sčítání lidu a domácností, lze ale předpokládat, že jejich počet se v průběhu války výrazně nezměnil.

O stavu obyvatel karlovarského okresu se zmiňují i poválečné spisy. Například nařízení, které bylo vydáno Úřadem okresního národního výboru pro Karlovy Vary 7. června 1945 pod názvem Územní změny v okrese Karlovy Vary za německé okupace a politické správě města Karlovy Vary, Karlovy Vary okres a okres Jáchymov od roku 1939 – žádost o vydání pokynů⁴⁷, udává, že v roce 1930 žilo v okrese Karlovy Vary 99 630 obyvatel. Přímo v Karlových Varech žilo 53 311 občanů, z nichž 52 465 zde mělo trvalé bydliště. K české národnosti se v roce 1930 přihlásilo pouze 1 446 obyvatel. Jejich počet se během následujících let neustále snižoval, až se v roce 1939 zastavil na čísle 215 obyvatel⁴⁸.

⁴⁶ Die Gemeinden des Reichgaues Sudetenland Ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs-, und Betriebszählung. Ed. Strache. Warnsdorf, 1941

⁴⁷ Státní okresní archiv Karlovy Vary, Fond ONV, i. č. 295, kart. 13 - Územní změny v okrese Karlovy Vary za německé okupace a politické správě města Karlovy Vary, Karlovy Vary okres a okres Jáchymov od roku 1939 – žádost o vydání pokynů

⁴⁸ Z nichž se 115 lidí řadilo k příslušníkům Říše a zbylých 100 osob bylo sporné státní příslušnosti.

5. Představení a charakter vybraných periodik

V následujících kapitolách se budu zabývat třemi periodiky, u kterých došlo v průběhu jejich existence k výrazným změnám a následně i k jejich zániku. Prvním zvoleným titulem jsou noviny Volkswille, které byly důležitým stranickým listem německé sociální demokracie (DSAP). Jejich první číslo vyšlo 6. října 1894. Od té doby fungovaly až do roku 1918. Další etapa deníku Volkswille se začíná psát 1. ledna 1919 a pokračuje až do 22. září 1938 do čísla 223. Prvními vydavateli byli Oswald Hillerbrand a Dominik Löw. Od 1. července 1926 se této funkce ujal Eugen de Witte, který zde vydržel až do posledního vydaného čísla. Volkswille vycházely zpravidla šestkrát týdně. (Kubíček, 2004)

Dalším periodikem jsou Karlsbader Zeitung, které nejen že za dobu své existence několikrát změnilo název, ale také své zaměření. V posledních letech svého fungování sloužily jako nástroj propagandy NSDAP. První číslo se objevilo již v roce 1878 tehdy ještě pod názvem Karlsbader Badeblatt. Krátce na to se přejmenoval na Deutsche Tageszeitung. Tento název si list udržel až do roku 1940, kdy se přejmenoval na Karlsbader Tageszeitung a pod tímto názvem byly noviny vydávány až do svého posledního čísla, které vyšlo 11. dubna 1945. Vydavatelem novin se stalo vydavatelství Franieceke Buchdruckerei se sídlem v Karlových Varech. (Kubíček, 2004)

Posledním zvoleným titulem je Elbogener Zeitung. I tento list se z počátku prezentoval jako nezávislý a nestraničný, ale nakonec i on se stal stranickým orgánem daného okrsku. Poprvé vyšly tyto noviny 2. května 1908 a jejich kontinuita byla přerušena až koncem druhé světové války. Vydatelé Elbogener Zeitung byli Richard Zipper a od roku 1928 Josef Kugler. V listopadu 1929 nastoupil do řídicí pozice Richard Woidich, který vydával noviny až do 5. května roku 1945. (Kubíček, 2004)

5.1 Sledované období vydávání Volkswille, Karlsbader Tageszeitung a Elbogener Zeitung (květen a září 1937)

Pojítkem tří sledovaných periodik – Volkswille, Karlsbader Tageszeitung a Elbogener Zeitung, byla jejich provázanost s německými politickými stranami a úředními orgány. Deník Volkswille byl ale jediný z nich, který již od svého založení plnil funkci informačního nástroje politické strany.

Ještě než přejdu k popisu posledních čísel těchto periodik, rozhodla jsem se vytvořit drobnou analýzu, o čem tehdy noviny psaly. Podrobněji jsem sledovala druhou stranu těchto periodik, její obsah a proměny v časovém úseku dvou zvolených měsíců - květen a září roku 1937. V tomto období vycházela uvedená periodika ve své „mírnější“ podobě. Sociálnědemokratický deník Volkswille nebyl ještě tak radikální jako v následujícím roce⁴⁹ a deník Karlsbader Tageszeitung a časopis Elbogener Zeitung se prohlašovaly za zcela politicky nezávislé, což se projevilo i na jejich obsahu.

5.1.1 Společné rysy

Ačkoliv je orientace těchto periodik odlišná, můžeme spatřit pár prvků, které mají společné. Tím prvním z nich je jejich formát, jehož velikost bychom mohli přirovnat k formátu typu A3. Nechyběl ani výrazný název daného listu doprovázený podtitulkem, který označoval jeho zaměření či příslušnost k nějaké organizaci⁵⁰. U titulku nechyběly ani další informace jakými bylo číslo vydání a ročníku, adresa redakce a vydavatelství a také cena za jednotné číslo, případně za měsíční, půlroční, nebo roční předplatné.

Dalším rysem je pak samotné grafické zpracování, které nebylo nikterak složité. V novinách se objevovaly prosté články, zpravidla bez obrázků. I fotografie se v novinách objevovaly pouze zřídka a většinou zachycovaly významné politické představitele. Grafickou jednotvárnost novin oživovala inzerce.

Největší inzertní plochy dosahovala vydání Karlsbader Tageszeitung a také Elbogener Zeitung, u kterých se inzeráty objevovaly zpravidla na titulní a závěrečné straně. Neopomenutelným společným prvkem novin je autorství uveřejněných článků. V novinách se čtenář sice dozvěděl, z jakého místa daná zpráva pochází, ale jméno autora mu bylo utajeno. Nedověděl se ho ani v tiráži. V novinách se objevovala pouze jména šéfredaktora či odpovědného redaktora a následně vydavatele. O řadových novinářích tak informace schází.

⁴⁹ Ve vydáních z roku 1937 se objevovalo ve srovnání následným rokem 1938 méně článků kritizujících sílící moc SdP Konrada Henleina či média, které se s jejich názory ztotožňovala. V roce 1938 se v novinách objevovalo více pozvánek na různá setkání, besedy či demonstrace, které pořádali sociální demokraté. Volkswille také v roce 1938 více vybízela k aktivitě čtenářů, aby projevili svou nespokojenost se současnou situací.

⁵⁰Deutsche Tageszeitung- Karlsbader Badeblatt; Elbogener Zeitung - Unabhängiges deutsches Heimatblatt für den Bezirk Elbogen; Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt.

5.1.2 Karlsbader Tageszeitung v roce 1937

V tomto roce vycházely noviny pod názvem Deutsche Tageszeitung. Tiskly se šestkrát týdně, přičemž v květnu nevycházely noviny v pondělí, v září pak připadl tento den na úterý. Jednotlivé číslo vycházející v týdnu stálo 40 haléřů, nedělní vydání pak o 40 haléřů více. I tyto noviny si bylo možné předplatit. Pro Karlovy Vary a okolí činilo měsíční předplatné 10 Kč, čtvrtletní 30 Kč, pololetní 60 Kč a celoroční pak 120 Kč. Noviny byly zasílány i do zahraničí. Jejich cena ale byla samozřejmě vyšší. Například pro Německo stálo měsíční předplatné 25 Kč, čtvrtletní 75 Kč, pololetní 150 Kč a roční 300 Kč.

Noviny splňovaly zcela jinou funkci než v průběhu války. Své čtenáře zpravovaly především o společenském a kulturním vyžití v lázeňském městě. Tomu odpovídalo i zaměření a názvy rubrik – například „Výstavy“, „Umění a věda“ a další. Jak jsem již zmínila, na titulní straně deníku měla přednost před zprávami inzerce. Jejím rozsahu se musely přizpůsobovat i články. Jejich obsah zpravidla pokračoval i na druhou stranu.

Druhá strana deníku patřila zprávám z Karlových Varů⁵¹. Hlavní složkou těchto zpráv byly společensko-kulturní informace o dění v Karlových Varech a také zprávy o probíhajících bohoslužbách. Politické nebo kriminální zprávy se v této rubrice objevovaly jen minimálně. Pravidelnou částí této rubriky bylo i takové kalendárium, které připomínalo výročí událostí a významných osobností připadajících na konkrétní den⁵².

Téměř v každém vydání pak byla uveřejněna informace o aktuálním počtu lázeňských hostů, kteří do Karlových Varů přijeli. Společně s číselným údajem bylo v tomto článku uveřejněno i několik jmen. Tyto informace přebírala redakce z Karlovarských lázeňských listů⁵³. Zajímavý článek se objevil ve vydání s číslem 105. Informoval čtenáře o nově zavedené letecké lince z Karlových Varů do Prahy a Mariánských Lázní⁵⁴.

⁵¹ V originále Karlsbader Nachrichten

⁵² V originále Tageskalender für...

⁵³ Karlsbader Kurliste

⁵⁴ V originále Flugverkehr Karlsbad. Deutsche Tageszeitung- Karlsbader Badeblatt. 6. 5. 1937, ročník 78, č. 105, str. 2

Při mimořádných událostech byla rubrika Karlsbader Nachrichten posunuta na další stránku. Stalo se tak například 8. května, kdy došlo k tragické havárii vzducholodě L3 129 Hindenburg v blízkosti letištní plochy Lakehurst u New Yorku⁵⁵, nebo 3. září, kdy deník informoval o potopení britského tankeru ve Středozemním moři, které vyvolalo podezření, že se jedná o bolševický atentát⁵⁶. I tento deník přinesl 15. září zprávu o smrti T. G. Masaryka, o němž ve svých článcích hovořil jako o prezidentu – osvoboditeli⁵⁷. Na titulní straně byla použita stejná fotografie jako u vydání Elbogener Zeitung a celý článek byl rovněž orámován černou barvou.

Zprávy, včetně inzerce tak byly přesunuty na druhou stranu deníku. I následná zářijová čísla se věnovala smrti bývalého prezidenta. Často byly tyto informace zasazeny do kontextu prezidentova vztahu ke Karlovým Varům, který se zde, jak uváděly noviny, cítil jako doma a město velmi rád navštěvoval. Dále bylo v článku vyzdvihnuto, že jeho jméno hrdě nese i hlavní karlovarská ulice⁵⁸.

5.1.3 Elbogener Zeitung v roce 1937

V roce 1937 vycházely noviny každou sobotu a jednotlivé vydání stálo 65 haléřů. Vydavatelství nabízelo i předplatné, které bylo rozděleno do různých cenových kategorií dle způsobu dodání – celoroční předplatné s donáškou až do domu stálo tehdy 32 Kč, doručení na poštu ve vnitrozemí a v Rakousku stálo 36 Kč na rok a pokud si přál čtenář zasílat noviny do zbylého zahraničí, musel zaplatit 56 Kč. V roce 1937 obsahovaly noviny ve svém titulu informaci, že se jedná o nezávislý německý domovský tisk pro oblast Lokte⁵⁹.

⁵⁵ V originále L3 Hindenburg 1 Minute vor Landung in Lakehurst zerstört! Deutsche Tageszeitung-Karlsbader Badeblatt. 8. 5. 1937, ročník 78, č. 107, str. 2

⁵⁶ V originále Gespannte Lage im Mittlemeer: Britischer Tankdanpfer im Mittelmeer vesenkt. Deutsche Tageszeitung- Karlsbader Badeblatt. 3. 9. 1937, ročník 78, č. 204, str. 2

⁵⁷ V originále Präsident – Befreier T.G.M. †. Deutsche Tageszeitung- Karlsbader Badeblatt. 15. 9. 1937, ročník 78, č. 214, str. 1

⁵⁸ Präsident – Befreier T.G.M. †. Deutsche Tageszeitung- Karlsbader Badeblatt. 15. 9. 1937, ročník 78, č. 214, str. 1 „ Und wir, die Vetreter der Kurstadt Karlsbad, beugen in tiefer Trauer und herzlicher Ergriffenheit unser haupt, da T. G. Masaryk...sondern auch treuer Gast Karlsbad war, der den Kurort gut kannte. Wie die Welt, wie die Tschl. Republik und ihr Volk, wir auch Karlsbad stets der Präsidenten-Befreiers T. G. Masaryk, dessen Name die karlsbader Hauptstraße trägt, in Bewunderung, Dankbarkeit und Ehrfurcht gedenken.“

⁵⁹ V originále Unabhängiges Deutsches Heimatblatt für den Bezirk Elbogen.

Na šesti stranách, které každé vydání obsahovalo, byly zveřejněny nejprve důležité zprávy ze zahraničí, které se odehrály za uplynulý týden. Těmito informacím patřila titulní strana. Dále byly v tomto časopisu zveřejňovány krátké zprávy z Lokte a z jeho okolních měst, jako byly například Chodov, Horní Slavkov, Nové Sedlo či v novinách nazvané „přespolní“ město Karlovy Vary. V rubrice pod souhrnným názvem „Vermischtes“ se skrývala směs krátkých zpráv z domova i ze zahraničí. Kromě vážných informací obsahovaly loketské noviny i témata pro odlehčení, jako byly vtipy, informace o módních trendech či příběhy a povídky na pokračování.

Na druhé straně měla v průběhu sledovaného období největší zastoupení zmiňovaná rubrika „Vermischtes“. V některých vydáních byla stránka obohacena o další kategorie především z oblasti kultury a sportu⁶⁰, jindy obsahovala stránka informace ze soudní síně⁶¹, kde se projednávaly trestné činy spáchané především v regionu. K proměně obsahu na této stránce docházelo pouze ve významných dnech. Například ve vydání 1. května 1937 zaujímal téměř celou stranu článek popisující připravovaný projev Konrada Henleina, který měl pronést v tento svátek práce přímo v Lokti⁶². Klasickou podobu stránky narušila i další událost - smrt prezidenta T. G. Masaryka. Této zprávě se noviny věnovaly především na titulní straně, ale její rozsah přesahoval i na další stranu.

Loketské noviny uveřejňovaly na této straně různé výzvy a informace určené obyvatelům Lokte o setkáních a jiných akcích konaných právě v tomto městě. Jednou z nich byl například i den společenství v Lokti⁶³.

5.1.4 Volkswille v roce 1937

Deník Sociální demokracie (DSAP) vycházel stejně tak jako předchozí uvedené noviny šestkrát týdně mimo pondělí. Jednotlivé číslo stálo 65 haléřů. Noviny si bylo možné předplatit pouze na týden za 3 Kč či na měsíc za 13 Kč. Oproti výše zmíněným

⁶⁰ Například ve vydání č. 19 z 15. 5. 1937 se na druhé stránce objevila rubrika Sport, Kino či „Knižní stůl“ (v originále Büchertisch).

⁶¹ V originále Aus dem Gerichtssall. Elbogener Zeitung - Unabhängiges deutsches Heimatblatt für den Bezirk Elbogen. 11. 9. 1937, ročník 30, č. 36, str. 2

⁶² V originále Konrad Henlein spricht zum „Tage der Arbeit“ am 1. Mai in Elbogen. Elbogener Zeitung - Unabhängiges deutsches Heimatblatt für den Bezirk Elbogen. 1. 5. 1937, ročník 30, č. 17, str. 2

listům se deník Volkswille odlišoval svým obsahem inzerce, která byla ve srovnání s Deutsche Tageszeitung a Elbogener Zeitung minimální, a pak také obsahem a řazením svých zpráv. Ve Volkswille se na prvních třech stranách objevovaly zprávy především ze zahraničí. Místa, odkud tyto zprávy pocházely, byly například Londýn, Budapešť, Vídeň, Paříž, Moskva a dále pak Španělsko, Japonsko, nebo Čína.

Redakce Volkswille přejímala řadu zpráv i z československého hlavního města Prahy. Prostor pro regionální zprávy byl vyhrazen od čtvrté strany. Název rubriky byl stejný jako v případě Deutsche Tageszeitung- „Karlsbader Nachrichten“. Tato rubrika v sobě obsahovala další sekce oddělené titulkou, které obsahovaly název místa původu uveřejněných informací. Kromě Karlových Varů se v této části objevovaly zprávy především z Kraslic, Sokolova, Lokte, Jáchymova, Nejdku, Chebu, Aše anebo Bečova. V další části deníku se objevovaly rubriky shromažďující aktuality z daného dne⁶⁴, informace o sportovních událostech, programy kin a divadel, výstavy a také zde nechyběl vysílací program pro místní rozhlas.

Oproti předchozím listům, nebyla v případě deníku Volkswille druhá strana jednotná. Počet a velikost zpráv byl různý, stejně tak jako poměr domácích a zahraničních zpráv. Na ukázkou jsem vybrala pár článků, které mi přišly zajímavé a charakteristické pro smýšlení těchto novin. Pro deník Volkswille byla každoročně charakteristická titulní strana na svátek práce 1. května. Stránka neobsahovala žádný text, pouze obrázek zachycující zástup lidí se zvednutými rukama a zařatými pěstmi, v jehož čele stál muž nesoucí vlajku se znakem Sociální demokracie. V některých vydáních byla vlajka barevná, v tomto čísle však zůstala pouze černobílá. Za lidmi se objevovala ještě dvě hesla „Mír“ a „Dohoda“⁶⁵, což byly jedny z hlavních požadavků Sociální demokracie.

Ve vydání č. 119 z 23. května napadla Volkswille ve svém článku deník Deutsche Tageszeitung (dříve Karlsbader Badeblatt) za to, že využívá každou příležitost k antisemitským projevům a že velmi začíná sympatizovat se Sudetoněmeckou stranou

⁶³ V originále Tag der Gemeinschaft. Elbogener Zeitung - Unabhängiges deutsches Heimatblatt für den Bezirk Elbogen. 18. 9. 1937, ročník 30, č. 37, str. 2

⁶⁴ V originále Vom Tage

⁶⁵ V originále „Frieden“ a „Veständigung“. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 1. 5. 1937, ročník 44 č. 101, str. 1

Konrada Henleina⁶⁶. V nadcházejícím čísle byl otištěn velký článek apelující na pracující lid, aby podpořil sociální demokracii a společně s ní bojoval za mír a demokracii⁶⁷. Celý článek byl silně namířen především proti fašistům a sociálním nerovnostem, jako například snižování platu.

Ve svém 204. čísle se na druhé stránce objevila zpráva o potopení britského tankeru ve Středozezemním moři⁶⁸. Další „ostrý“ článek vyšel v úterý 7. září 1937. V něm se vyjádřil německý ministr, který působil v československé vládě, Franz Spina proti politice SdP. I samotný titulek, který nesl příznačný název, „Nežijeme v Německu“⁶⁹, vyjadřoval, že československá vláda zaujímá odmítavý postoj ke straně Konrada Henleina. Oproti jiným novinám se Volkswille věnovala více domácí scéně i politikům. Ve sledovaném období se zmínila o cestě prezidenta Beneše do jižních Čech⁷⁰. Těmto informacím věnovala celou stranu. 27. května 1937 se v novinách objevila krátká zpráva o smrti prvního předsedy vlády samostatné Československé republiky Karla Kramáře⁷¹.

Stejně tak jako ve výše popsaných novinách, i Volkswille zasáhla smrt prezidenta Masaryka⁷². Na titulní straně se neobjevila portrétní fotografie, tak jako v případě Elbogener Zeitung či Deutsche Tageszeitung, nýbrž posmrtné foto. Na další straně pak představitelé z řad Sociální demokracie vyjadřovali soustrast nad prezidentovou smrtí.

Jak jsem již zmínila, ve vydáních Volkswille se objevovaly inzeráty velmi zřídka. Na druhou stranu se v nich objevovalo více fotografií. Za sledované období jich na druhé straně bylo zveřejněno celkem třináct.

⁶⁶ V originále Das Badeblatt macht gute Propaganda für Karlsbad“. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 23. 5. 1937, ročník 44, č. 119, str. 3

⁶⁷ V originále Wir rufen das Volk der Arbeit. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 25. 5. 1937, ročník 44, č. 121, str. 2

⁶⁸ V originále Die Unsicherheit im Mittelmeer. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 2. 9. 1937, ročník 44, č. 204, str. 2

⁶⁹ V originále Wir leben nicht in Deutschland. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 7. 9. 1937, ročník 44, č. 208, str. 2

⁷⁰ V originále Präsident Beneš in Südböhmen. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 7. 5. 1937, ročník 44, č. 105, str. 2

⁷¹ V originále Dr. Karel Kramář gestorben. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 27. 5. 1937, ročník 44, č. 122, str. 2

⁷² V originále Trauer über dem ganzen Lande. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 15. 9. 1937, ročník 44, č. 213, str. 2

6. Poslední vydání titulů Volkswille, Karlsbader Tageszeitung a Elbogener Zeitung

V následující kapitole se zaměřím na poslední vydaná čísla sledovaných novin. V případě deníků Karlsbader Tageszeitung a Volkswille jde o poslední týden jejich vycházení, u časopisu Elbogener Zeitung se jedná o čísla vytištěná v posledním měsíci své existence. Na příkladech vybraných článků popíši charakter, zaměření a podobu zvolených listů. Zároveň se pokusím zjistit, zda noviny před svým zánikem sdělily čtenářům nějaké informace o ukončení jejich existence.

6.1 Volkswille v roce 1938

Deník Volkswille, který byl stranickým deníkem Sociálnědemokratické strany Německa (DSAP), jako jediný z mnou popisovaných periodik ukončil svou činnost ještě před vypuknutím druhé světové války. V roce 1938 vycházely noviny šestkrát do týdne mimo pondělí. Volkswille patřila se svým nákladem 22 000 výtisků k nejčtenějším listům v Karlových Varech. Samostatné číslo stálo 75 haléřů. Čtenáři si rovněž mohli deník předplatit.⁷³ Počet stran zůstával ve srovnání s předchozími lety neměnný a pohyboval se v rozmezí šesti až osmi listů. Zahraničním zprávám patřila již tradičně titulní strana.

Na dalších stránkách byly uveřejňovány v patřičných rubrikách zprávy z Karlových Varů⁷⁴ a okolních obcí. Oproti jiným novinám se ve Volkswille objevovaly ve větší míře i zprávy převzaté z Prahy. Grafická stránka stejně tak jako formát novin se rovněž v porovnání s rokem 1937 nezměnila. Fotografie se objevovaly jen výjimečně a především se jednalo o portréty významných představitelů politických stran. Jména politiků můžeme také spatřit jako autory samotných článků, především jde o jejich úryvky z projevů, politického programu, případně se jedná o výzvy určené pouze pro novinová vydání. U většiny článků není autor zveřejněn.

6.1.1 Poslední týden vydávání

V roce 1938 vycházel deník Volkswille od ledna do září. Události a atmosféra spjatá s vyjednáváním evropských velmocí s nacistickým Německem o zachování míru

⁷³ Týdenní předplatné stálo 3,70 Kč a měsíční vyšlo tehdejšího čtenáře na 16 Kč.

či rozpoutání války se samozřejmě odrážela i v obsahu tohoto deníku. 14. září se na titulní stránce objevil článek o vyhlášení stanného práva⁷⁵ pro pohraniční oblasti, mezi kterými nechyběly ani Karlovy Vary a Locket. Zpráva důrazně informovala, že za porušení nově vyhlášeného nařízení bude dotyčný odsouzen k trestu smrti⁷⁶. Dalším zajímavým článkem týkajícím se opět Karlovarska byla zpráva Ministerstva sociální péče o poskytnutí peněz na mléko a výživu⁷⁷. Jen pro zajímavost Karlovy Vary získaly z celkové částky, kterou bylo možno čerpat v období od 12. září do 16. října roku 1938, 280 000 Kč na výživu a 22 800 Kč na mléko. Pro Locket byla stanovena finanční výpomoc v hodnotě 95 000 Kč za výživu a 9 600 Kč za mléko⁷⁸.

V následujícím čísle 217 došlo k několika cenzurním zásahům. Navíc titulek informoval, že noviny byly vydány již podruhé. Na titulní stránce se objevil článek s titulkem „Spoluobčané! Jde o všechno!“⁷⁹, který upozorňoval na vážnost událostí odehrávajících se v těchto dnech a informoval, že zejména sudetští Němci stojí v tuto chvíli před historicky nejdůležitějším rozhodnutím – podpořit mír, nebo se přiklonit k opačnému názoru a vyřešit problémy vyhlášením války⁸⁰. V tomto čísle se na třetí straně objevují krátké články převzaté z českých novin⁸¹ – České slovo, Národní listy a Lidové noviny, které reagují na norimberský projev Adolfa Hitlera z 12. září. Velmi zajímavý je i další krátký článek vztahující se přímo k vydávání Volkswille⁸², který naráží na cenzurovaná vydání a prohlašuje, že tento deník je více než kdykoliv před tím jednou z účinných zbraní boje proti fašismu.

⁷⁴ V originále Karslbader Nachrichten

⁷⁵ V originále Die Verkündung des Standrechts. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 14. 9. 1938, ročník 45, č. 216, str. 1

⁷⁶ „jeder, der sich noch der Kundmachung derselben dieses Verbrechens schuldig macht, standrechtlich gerichtet und mit dem Tode bestraft...“

⁷⁷ V originále 1,023,900 Kč für Ernährungs- und Milchaktion. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 14. 9. 1938, ročník 45, č. 216, str. 4

⁷⁸ „Vom Ministerium für soziale Fürsorge wurden für die Zeit vom 12. September bis 16. Oktober 1938 zur Verfügung gestellt...“

⁷⁹ V originále Mitbürger! Es geht um alles! Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 15. 9. 1938, ročník 45, č. 217, str. 1

⁸⁰ „Die Sudetendeutschen stehen vor historischer Entscheidung. Es geht um Leben oder Tod unseres Volkes. Das Tor zur friedlichen Sicherung der sudetendeutschen Lebensinteressen steht weit offen“.

⁸¹ V originále Echo der Hitlerrede in Prag. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 15. 9. 1938, ročník 45, č. 217, str. 3

⁸² V originále Für unsere Presse. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 15. 9. 1938, ročník 45, č. 217, str. 5

V dalších vydáních deníku Volkswille se věnovala řada článků politické straně Konrada Henleina – SdP. Například, zda ještě existuje SdP⁸³ či nese vinu za dění nejen v pohraničí⁸⁴. Vydání ze 17. září pak informovalo o konci SdP⁸⁵, za nímž stálo nařízení tehdejší vlády, a také o následném útěku jejího hlavního představitele Konrada Henleina do Říše⁸⁶. Na čtvrté straně tohoto čísla se objevil krátký článek s titulkem „Našemu tisku“⁸⁷, který obsahoval motto „Jen první je správné“. Tímto heslem se sociálně-demokratická redakce snažila ukázat svým čtenářům, že list Volkswille je velmi účinnou zbraní proti fašismu⁸⁸.

V následujícím čísle bylo zveřejněno prohlášení Konrada Henleina, ve kterém velmi jasně a zřetelně argumentoval, že nemá nic společného s vůdcem či národními socialisty⁸⁹. Henleinovo prohlášení ale pocházelo již z května roku 1934⁹⁰. Zařazením tohoto textu se noviny snažily ještě více posílit domněnku, že je Henlein zrádce. V tomto 220. čísle uveřejnila redakce také krátkou omluvu všem čtenářům a předplatitelům za pozdní dodávání aktuálního vydání⁹¹. Důvodem této prodlevy bylo zpomalené telefonické a telegrafické spojení, skrz které se dostávaly zprávy do pohraničí. Ke zdržení docházelo především proto, že redaktoři chtěli svým čtenářům dopřát co nejvíce aktuálních informací⁹².

⁸³ V originále Besteht die SdP noch? Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 16. 9. 1938, ročník 45, č. 218, str. 2

⁸⁴ V originále Die Schuld der SdP festgestellt. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 16. 9. 1938, ročník 45, č. 218, str. 3

⁸⁵ V originále Die SdP ist aufgelöst!. Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 17. 9. 1938, ročník 45, č. 219, str. 1

⁸⁶ V originále Henlein geflohen!. Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 17. 9. 1938, ročník 45, č. 219, str. 2

⁸⁷ V originále Für unsere Presse. Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 17. 9. 1938, ročník 45, č. 219, str. 4

⁸⁸ „Wir kommen diesem Ersuchen hiermit nach und richten an alle Organisationen und Vereine, sowie an jeden einzelnen Mann und jede Frau in der Bewegung den Ruf, bei jeder Gelegenheit des „Volkswille“, unsere beste Waffe im Abwehrkampf gegen den Faschismus, zu gedenken und durch Werbung Abonnenten oder Spenden für den Pressfonds die Ausgestaltung und Verbreitung der Parteipresse zu ermöglichen... Nun erst recht!“

⁸⁹ V originále Konrad Henlein spricht. Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 18. 9. 1938, ročník 45, č. 220, str. 5

⁹⁰ „Ich hatte und habe nichts gemein mit dem hitlerismus. Der deutsche Nationalsozialismus endet für uns an den Grenzen, wie dort die SdP endet.“

⁹¹ V originále An unsere Leser! Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 18. 9. 1938, ročník 45, č. 220, str. 5

⁹² „Wir müssen anerkennend feststellen, dass in den kritischen Tagen dieser Woche der Telephon- und Telegraphendienst- trotz der angeheuren Anforderungen und des immensen Umfanges und Tempos der Arbeit- immer geklappt hat, aber durch die große Zahl der Gespräche, die wir im Laufe des Abends führen müssen, entstehen doch Verzögerungen, die sich dann in der Fertigstellung und Expedierung der Zeitungen auswirken“.

V předposledním vydání deníku Volkswille se objevilo opět několik článků volajících svým obsahem po vzájemné dohodě a vyřešení situace mírovou cestou. Jedním z nich byl i článek s názvem „Sudetští Němci si přejí mír“⁹³. Jeho hlavní myšlenkou byl požadavek, aby se vláda nevydávala cestou odplaty a politických perzekucí, ale aby nastolila řádný a klidný dohled nad dodržováním zákonů, neboť pouze v takovém případě může dojít k bezchybné a rozumné společné dohodě⁹⁴.

Naposledy vyšel list Volkswille 21. září 1938 s pořadovým číslem 222. Titulní strana čísla patřila nejen zahraničním zprávám například z Berlína, Gentu, San Francisca či Londýna, ale také domovským informacím z Prahy. Hlavním tématem článků bylo stále nevyřešené vyjednávání evropských velmocí o československém pohraničí. Na další straně se objevila informace, že Henlein se svou legií „táhne“ na československé pohraničí a má v úmyslu napadnout jeho hranice⁹⁵. Několik dalších článků se věnovalo zesilující moci Henleinovy Sudetoněmecké strany. Kromě toho se na páté straně deníku objevil výňatek z politického programu strany pod názvem „Hlavní směrnice SdP“⁹⁶, ve kterém SdP prohlašovala, že je stranou, která ve své podstatě stojí na půdě československého státu a bude svými zákonnými prostředky zastupovat ve všech oblastech sudetoněmecký lid⁹⁷.

Velmi zajímavý příspěvek obsahovala i rubrika „Karlsbader Nachrichten“, jenž nesl titulek „Hrubost je nyní povinnost!“⁹⁸ Tento článek velmi ostře kritizoval manipulaci politických stran podporujících národní socialismus a apeloval na veřejnost, že nemá být pouze pasivním příjemcem jejich informací, ale že má naopak zaujmout stejný obranný postoj jako jejich odpůrci⁹⁹.

⁹³ V originále Sudetendeutschum wünscht Frieden. Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 20. 9. 1938, ročník 45, č. 221, str. 4

⁹⁴ „Die Regierung braucht hierzu heute nicht Henlein und die entflohenen Führer, denn die Ereignisse bei uns und der Zusammenbruch des Aufbruchs zeigen am besten, dass die Regierung heute Massen des sudetendeutschen Volkes vor sich hat...“

⁹⁵ V originále Henleins „Legion“ organisiert Grenzüberfälle. Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 21. 9. 1938, ročník 45, č. 222, str. 2

⁹⁶ V originále Leitsätze der SdP. Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 21. 9. 1938, ročník 45, č. 222, str. 5

⁹⁷ „Die Sudetendeutsche Partei steht grundsätzlich auf dem Boden des tschechoslowakischen Staates. Sie wird mit allem gesetzlich zur Verfügung stehenden Mitteln für die berechtigten Forderungen des Sudetendeutschums auf allen seinen Lebensgebieten eintreten.“

⁹⁸ V originále Grobheit ist jetzt Pflicht! Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 21. 9. 1938, ročník 45, č. 222, str. 5

⁹⁹ „...Lawinartig wälzt sich das Gespânt der Angst und der Verzweiflung von Ort zu Ort, verschrobenen Menschen den letzten Rest logischer Objektivität raubend“.

Téměř polovinu poslední stránky posledního vydání Volkswille zaujímala zpráva o jmenování Huga Vavrečky¹⁰⁰ do funkce ministra propagandy. Deník se k novému ministrovi vyjadřoval velmi pozitivně a dokonce o něm v titulku uvedl, že je to správný muž na správném místě.¹⁰¹ Oproti předchozím vydáním se v tomto čísle neobjevila nějaká vysvětlující či omluvná zpráva redakce svým čtenářům. V závěru čísla tak můžeme spatřit pouze drobnou inzerci, kulturní tipy a program tehdejšího rozhlasu.

Oproti minulým číslům, kdy redakce v krátkých článkách vysvětlovala či se omlouvala svým čtenářům za vzniklé komplikace, v posledním vydání žádnou zprávu nenalezneme. Lze předpokládat, že noviny ukončily svou existenci velmi náhle, a redakce Volkswille tak neměla ani příležitost se se svými čtenáři rozloučit či případně vysvětlit, proč přestává vycházet.

6.2 Karlsbader Tageszeitung v roce 1945

Jak jsem již poznamenala, noviny změnilly v roce 1941 svůj název na Karlsbader Tageszeitung, který ještě doprovázel podtitulek uvádějící, že se jedná o úřední deník NSDAP pro vládní okres Cheb¹⁰². Pod titulkem se nacházel ještě jeden výrazný symbol, a to německá orlice nesoucí hákový kříž.

Noviny vycházely šestkrát týdně kromě pondělí vždy v odpoledních hodinách a jedno vydání stálo 10 Rpf. Karlsbader Tageszeitung nabízel rovněž možnost předplatného.¹⁰³ Oproti předchozím ročníkům vycházel obsah novin pouze na dvou či čtyřech stranách. Vyššího počtu stránek dosahovala díky přílohám, které se v listech objevovaly ve víkendových vydáních¹⁰⁴ anebo před státními svátky. Po grafické stránce byly noviny taktéž o něco chudší v porovnání s předchozími lety.

¹⁰⁰ Hugo Vavrečka (1880-1952) český novinář, diplomat, národohospodář a také dědeček Václava a Ivana Havla. Po skončení války působil jako člen československé delegace při pařížských mírových jednáních v letech 1919–1920, zvláště při projednávání saintgermainské smlouvy s Rakouskem. Následně pracoval v diplomatických službách jako generální konzul v Hamburku (1920–1922), vyslanec v Maďarsku (1922–1926) a v Rakousku (1926–1931). Na podzim roku 1938 se stal ministrem propagandy v první a ministr bez portfeje i ve druhé vládě Jana Syrového. (Životopis: Ing. Hugo Vavrečka. Osobnosti.cz [online]. Neuvedeno [cit. 2013-05-16]. Dostupné z: <http://zivotopis.osobnosti.cz/hugo-vavrecka.php>)

¹⁰¹ V originále Der rechte Mann am rechten Platz. Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 21. 9. 1938, ročník 45, č. 222, str. 6

¹⁰² V originále podtitul Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger.

¹⁰³ Předplatné na měsíc za cenu 2 RM.

¹⁰⁴ Übers Wochenende zu lesen

Značně ustoupila reklama a inzerce, které se v předchozích ročnících v početném zastoupení objevovaly na titulní straně. V roce 1945 bylo možno inzerci nalézt zpravidla na poslední straně. Inzerce se skládala z několika tematicky rozdělených částí, které se zaměřovaly například na výměnu zboží¹⁰⁵, ztracené věci¹⁰⁶ či na nabídky pracovních míst¹⁰⁷. V této části byly také uveřejněny krátké vzkazy, skrz které čtenáři mohli někomu poděkovat¹⁰⁸. Kategorie s názvem „Rodinná – inzerce“¹⁰⁹ zahrnovala nejen informace o významných výročních, ale také především úmrtní oznámení. Úmrtní oznámení byla orámována černou barvou, a pokud se jednalo o osobu, která zemřela na válečné frontě, objevil se u ní výrazný černý křížek. Některé kategorie inzerce se v průběhu týdne obměňovaly. Na konci poslední stránky byly v některých vydáních zveřejněny úřední oznámení a vyhlášky¹¹⁰.

Hlavním redaktorem Karlsbader Zeitung byl v letech 1938 – 1945 tehdejší tiskový vedoucí NSDAP Arnošt Frank. Na rozdíl od předmnichovské doby, kdy byl deník ještě politicky nezávislý, psal nyní v intencích nacistické ideologie.

6.2.1 Poslední týden vydávání

Karlsbader Tageszeitung byly v roce 1945 vydávány od 2. ledna. Jejich poslední číslo vyšlo přibližně měsíc před koncem války – 11. dubna. Hlavní obsah tvořily zprávy o dění v Německé říši a především na válečných frontách. Těmto informacím připadala především titulní strana. Stejně tak jako v dalších novinách vycházejících na Karlovarsku pocházely zahraniční zprávy především z Berlína, Stockholmu, Maďarska či Japonska.

Události z domácího prostředí tak byly upozaděny a objevovaly se ve speciálních rubrikách, například v rubrice nesoucí stejný název jako samotné listy – Karlsbader Tageszeitung. Titulek této rubriky byl ještě doplněn drobnou grafikou dvouocasého lva, kterého má samotné lázeňské město ve svém znaku. Kromě zpráv z Karlových Varů obsahovala tato rubrika informace i z okolních měst, například z Lokte, Sokolova, Nejdku či Kraslic.

¹⁰⁵ Warenaustausch

¹⁰⁶ Verloren

¹⁰⁷ Stellen-Anzeigen

¹⁰⁸ Danksagung

¹⁰⁹ Familien - Anzeigen

¹¹⁰ Amtliche Bekanntmachung

Informace z jednotlivých válečných míst byly čtenářům samozřejmě podávány z německého pohledu, a tak se můžeme setkat se zprávami, které popisují, jak němečtí vojáci usilovně a statečně odolávají nátlaku spojeneckých vojsk¹¹¹. 77. číslo, které bylo vydáno před velikonočními svátky, se objevovala i zpráva o nezdvořilém chování v projevu Winstona Churchilla k pracujícím lidem¹¹². Churchill velmi ostře hovořil o sociálních nejistotách a nezaměstnanosti, které čekají na vojáky po skončení války¹¹³. V tomto vydání mě rovněž zaujal ilustrovaný návod, jak se ovládá pancéřová pěst¹¹⁴, kterou lze využít na obranu proti nepříteli. Další zajímavost se objevila v rubrice s názvem Karlsbader Tageszeitung¹¹⁵, která obsahovala zprávy z domova. V ní byl uveřejněn dopis od čtenáře, který si stěžoval, že dostal méně chleba, než bylo uvedeno¹¹⁶.

Ve vydání z 3. dubna 1945 se objevily rady, jak se mají mít čtenáři na pozoru před možným nepřítelem a jak ho správně vyzorovat¹¹⁷. Tato zpráva rovněž poskytla návod, jaké kroky musí člověk podniknout, aby mohl identifikovat nepřítele a následně dát podnět k vyšetřování této podezřelé osoby. Zprvu musí mít vždy připravený dalekohled, aby mohl v tichosti pozorovat nepřítele. Dále musí správně vyzorovat a spočítat nepřátelská vozidla a jejich směr jízdy. Důležitou roli hraje také datum a čas, kdy podezřelého nepřítele pozorovali. Všechny tyto informace pak musely být

¹¹¹ V originále Die Oster-Offensive der Alliierten. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 31. 3. – 2. 4. 1945, ročník 86, č. 77, str. 1

¹¹² V originále Churchill brüskiert die Arbeiter. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 31. 3. – 2. 4. 1945, ročník 86, č. 77, str. 1

¹¹³ „Es waren im Laufe des Krieges verstehende Stimmen englischer Soldaten und Arbeiter laut geworden, die befürchteten, dass nach dem Kriege alle sozialen Versprechungen Churchills und der englischen Plutokraten nicht eingehalten werden würden...Und so wird es auch jetzt wieder in England sein, wo die Dummen anscheinend nicht alle werden, die immer noch an Versprechungen oder Garantien britischer Plutokraten glauben.“

¹¹⁴ V originále Mut und Panzerfaust besiegen jeden Panzer. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 31. 3. – 2. 4. 1945, ročník 86, č. 77, str. 2

¹¹⁵ Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 31. 3. – 2. 4. 1945, ročník 86, č. 77, str. 3

¹¹⁶ „Zum dritten Male hintereinander muss ich feststellen, schreibt uns ein Leser, dass das Gewicht des mit 1500 Gramm Brotmarken eingekauften Vollkornbrottes bloß 1450 Gramm beträgt.“

¹¹⁷ V originále Volk am Feind. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 3. 4. 1945, ročník 86, č. 78, str. 2

neprodleně zaneseny na určené místo. Po podání hlášení místním orgánům mohl člověk pokračovat ve svém pozorování dál¹¹⁸.

V některých vydáních bylo zveřejněno rovněž varování před bombovými útoky. Informace byla velmi strohá, ale zřetelná „světlo přitahuje bomby“¹¹⁹. Touto výzvou upozorňovaly noviny veřejnost, aby po setmění nesvítila a neusnadnila tak spojenecké armádě nalézt svůj cíl.

Obsah Karlsbader Tageszeitung reflektoval i události každodenního života. Listy ve sledovaném období tak přinesly zprávu o třítydenním vydávání potravin¹²⁰. Zveřejňovány byly rovněž zprávy, které vyzývaly obyvatele k humanitární pomoci, především se jednalo o sbírky oblečení pro Červený kříž¹²¹. S blížícím se koncem války se v novinách objevovaly zprávy o zachování německé cti či samostatnosti, například ve vydání z 6. dubna stálo, že „německá čest je neprodejná“¹²².

Poslední číslo Karlsbader Tageszeitung vyšlo ve středu 11. dubna 1945. V okresním archivu v Karlových Varech se bohužel originál čísla nedochoval a k dispozici tak byla jeho špatně čitelná kopie. Poslední vydání mělo pouze dvě strany a jeho obsah tvořily zprávy z válečných bojišť, které byly uveřejněné opět na titulní straně, a také zprávy z domova. Z nich mě zaujala především zpráva s titulkem „Zázrak leží v nás“¹²³. Dle mého názoru, měl článek vyvolat pocit, že navzdory událostem, které se v dubnu roku 1945 odehrávají a které přinášejí potíže, mají lidé věřit nejvíce sami

¹¹⁸ „Man merke sich: 1. Ruhe und klare Beobachtung. Ferngläser bereithalten. 2. Feindfahrzeuge genau zählen, unterscheiden nach Panzern, Lastkraftwagen, und Versorgungsfahrzeugen! 3. Fahrtrichtung und Verhalten unter genauer Ostangabe feststellen! 4. Datum und Uhrzeit festlegen! 5. Sofort zu nächsten Befehlsstelle der Truppe oder des Volksturmes oder die schriftliche Meldung dorthin senden und selbst weiter beobachten.

¹¹⁹ V originále Licht lock Bomben. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 4. 4. 1945, ročník 86, č. 79, str. 2

¹²⁰ V originále Die Rationen für 3 Wochen. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 5. 4. 1945, ročník 86, č. 80, str. 2

¹²¹ V originále Die Sammlungen 1945 für das Rote Kreuz. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 3. 4. 1945, ročník 86, č. 78, str. 2

¹²² V originále Unsere Ehre ist nicht verkäuflich. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 6. 4. 1945, ročník 86, č. 81, str. 1

¹²³ V originále Das Wunder liegt in uns. Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 11. 4. 1945, ročník 86, č. 85, str. 2

sobě. Duševní síla každého jedince napomáhá vzdorovat různým iluzím a zázrakům, které zkreslují pohled na realitu.¹²⁴

Tak jako v každém vydání, i v tomto závěrečném čísle se na zadní straně objevila drobná inzerce a několik úmrtních oznámení. Ani v tomto případě noviny neuveřejnily informaci, že tento výtisk je po dlouhé éře jejich existence ten poslední. Jediným „poselstvím“ tak byl výše zmíněný článek, o duševní síle a víře v lepší budoucnost.

6.3 *Elbogener Zeitung* v roce 1945

V porovnání s rokem 1937 nalezneme v posledním období vydávání loketských listů několik změn. Tou nejvýraznější byla proměna jejich charakteru. Z nezávislého domovského tisku se stal tisk prostředkem šíření politické moci. Ve svém titulu tak nesl informace, že se jedná o sudetoněmecké domovské listy jakožto úřední orgán okrsku a města Lokte¹²⁵. V posledním roce 1945 byly noviny vydávány dvakrát týdně – vždy ve středu a v sobotu, a zpravidla měly pouze 4 strany. Měsíc před samotným koncem tisku už vycházela většinou pouze jedna strana. Hlavním redaktorem *Elbogener Zeitung* byl Richard Woidich, který ve své funkci setrval až do zániku periodika.

Vzhledem k celkové proměně okolního prostředí před a v průběhu druhé světové války došlo i k cenovým úpravám. Za noviny se již neplatilo v korunách, nýbrž v říšské měně - v markách a fenicích. Jednotlivé vydání tak vyšlo na 10 Rpf. Rozdílly ve vydáních loketských novin jsou i v jeho obsahové stránce. Oproti minulým ročníkům došlo k citelnému úbytku inzerce a fotografií, které byly povětšinou nahrazeny jednoduchými kresbami a mapami.

¹²⁴ „Wir wissen es alle und spüren es an uns selbst, dass die Belastungen, wie sie unser Volk besonders in der letzten Zeit auf allen Lebensgebieten zu tragen hatte und weiter zu tragen haben wird, in ihrem fast übermenschlichen Ausmaß für uns erträglich sind, weil wir an die gerechte Sache, die wir versecten, glauben, weil wir unserer Führung vertrauen und weil wir mit jedem neuen Rot, die uns trifft, unsere seelischen Kräfte wachsen fühlen. Dieser Glaube an uns selbst und unsere Kraft hegt keine Illusionen, rechnet nicht mit Wundern, weder auch militärischem, noch auf politischem Gebiet, sondern sieht die Dinge, wie sie sind...“.

¹²⁵ V originále podtitul *Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen.*

6.3.1. Poslední měsíc vydávání

V roce 1945 vycházely noviny od 1. ledna až do 5. května. Vzhledem k tomu, že toto periodikum vycházelo pouze dvakrát do týdne, zaměřím na poslední měsíc jeho vydávání, což v tomto případě představuje období od 3. dubna do 5. května. Titulní strana *Elbogener Zeitung* zpravidla patřila zahraničním událostem. Mezi místa, odkud byly pravidelně dodávány informace, patřilo hlavní město Německé říše – Berlín, dále pak města Stockholm, Lisabon, Bern, Gent, Tokio či San Francisco. V novinách se také objevovaly zprávy i z protektorátu – především z Prahy. Jejich počet byl ale oproti ostatním uvedeným lokalitám výrazně nižší.

Zprávy byly pečlivě vybírány a do jednotlivých vydání se tak dostávaly ty nejzajímavější a pro sudetoněmeckou oblast nejdůležitější. Uveřejněné články proto uvádějí v záhlaví různá data vydání, která se pohybují v rozmezí dní mezi jednotlivými vydáními. Další stránky novin patřily zprávám z domova¹²⁶. Loketské noviny svým obsahem reflektovaly blížící se konec války a také postup sovětských a amerických vojsk nejen do oblasti obsazeného pohraničí. Stoupenci národních socialistů se prostřednictvím novin snažili ještě vyburcovat lid k obraně německého území před nepřítelem. Využívali k tomu řadu prostředků. Tím prvním byly články, které v sobě nesly velmi jasná a silná hesla¹²⁷ - například „Zvítězit, nebo padnout!“¹²⁸.

V *Elbogener Zeitung* se vyskytovaly také otevřené dopisy a rozkazy významných představitelů NSDAP. Například vydání ze 14. dubna obsahovalo výzvu Heinricha Himmlera, že každý německý občan, každá ves a město se musí bránit proti nepříteli.¹²⁹ Ten, kdo se této odpovědnosti bránit své území zřekne, ztratí čest a život.¹³⁰ V následujícím byl zveřejněn projev vůdce Adolfa Hitlera, ve kterém rozkázal

¹²⁶ V originále název rubriky *Aus der Heimat*

¹²⁷ V originále *Parole der Stunde*

¹²⁸ V originále *Siegen oder fallen!*. *Elbogener Zeitung*. *Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen*. 3. 4. 1945, ročník 38, č. 22, str. 1

¹²⁹ V originále *Jede Stadt, jedes Dorf wird verteidigt!* *Elbogener Zeitung*. *Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen*. 14. 4. 1945, ročník 38, č. 30, str. 1

¹³⁰ „Jedes Dorf und jede Stadt wird mit allen Mitteln verteidigt und gehalten. Jeder für die Verteidigung des Ortes verantwortliche deutsche Mann, der gegen diese selbstverständliche nationale Pflicht verstößt

bojovníkům na východní frontě¹³¹, aby došlo ke krveprolití Bolševiků, kteří se snaží dobýt hlavní město Německé říše - Berlín.

25. dubna 1945 se v novinách objevuje naléhavá zpráva Konrada Henleina, která se obrací na všechny muže, ženy i mládež¹³². Henlein v ní zmiňuje, že nepřítel zasáhl jejich vlast a že celý německý národ se ocitá v poslední rozhodující fázi války. Henlein apeloval na všechny skupiny, aby se nevzdávaly, bojovaly a pomohly zachovat svobodu pro německý národ a umožnily jeho další vývoj¹³³.

V tomto vydání se rovněž objevuje článek, v němž jsou čtenáři varováni před nepřátelskými agenty a dezertéry¹³⁴. Obsah textu nabádá sudetské Němce, aby si více všímali svého okolí, ve kterém se může vyskytovat řada vojáků s falešnou identitou, a proto se mají chovat tak, aby těmto osobám nevyzradili nějaké tajné informace. Na tomto textu je zajímavé i jeho zpracování, neboť jeho části, které jsou považovány za důležité, jsou podtrženy¹³⁵.

Ve sledovaném období vyšlo i jedno mimořádné vydání, které připadalo na úterý 1. května 1945. Jedním z témat prvomájového vydání byla hrdinská obrana Berlína¹³⁶. Tento článek popisoval aktuální dění z boje mezi Němci a rudou armádou nejen z Berlína, ale také z některých částí východní fronty, například z oblasti Brna a jeho okolí, kde vedla armáda lité boje s bolševickým vojskem.

¹³¹ V originále Tagesbehelf des Führers an die Kämpfer der Ostfront. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 18. 4. 1945, ročník 38, č. 31, str. 1

¹³² V originále Männer. Frauen und Jugend. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 25. 4. 1945, ročník 38, č. 33, str. 1

¹³³ „Wir sind in den letzten entscheidenden Phase dieses Krieges. Deutschland muss leben! Der Feind muss erkennen, dass wir aus Liebe zu unserer Heimat kämpfen und Männer von Ehre sind.“

¹³⁴ V originále Achtung auf feindagenten und fahnenflüchtige. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 25. 4. 1945, ročník 38, č. 33, str. 2

¹³⁵ „Der Feind versucht in letzter Zeit häufig, seine Agenten in deutsche Uniform durch die Linien zu bringen, um dadurch Unruhe im deutschen Hinterland zu stiften und durch sie demoralisierend auch auf die deutsche Truppe und die Bevölkerung in unserer Heimat zu wirken. Jeder Volksgenosse muss sich darüber klar sein, dass er unter Umständen der Arbeit des feindlichen Geheimdienstes, Fahnenflucht und der Sabotage deutscher Kriegsmittel Vorschub leistet, wenn er aus falscher Gutmütigkeit einem Soldaten ein Unterkommen gewährt. Wahrung bietet ohne entsprechenden Ausweis Lebensmittelkarten überläßt.“

¹³⁶ V originále Heroische Verteidigung Berlins. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 1. 5. 1945, ročník 38, č. 35, str. 1

Velmi zajímavý byl i článek nesoucí titulek „Zavinili jsme válku?“¹³⁷, jehož autorem byl velký stoupenec NSDAP, politik a novinář Dr. Karl Viererbl¹³⁸. Viererbl se v argumentaci, kterou se snaží vysvětlit a obhájit chování německého národa, vydává do minulosti. Jeho článek začíná událostmi z prusko-rakouských válek, které, jak on sám tvrdí, otevřely cestu k jednotě německého národa. Zároveň na jeho obhajobu dodává, že se nedopustil žádných chyb, neboť Němci jsou si plně vědomi, že stanovit určité zákony a práva bez použití moci se jeví jako pouhá iluze¹³⁹.

Druhá stránka tohoto mimořádného čísla obsahovala opět informaci o přidělu potravin, jehož výdej byl naplánován v časovém rozmezí od 30. dubna do 27. května 1945¹⁴⁰.

Předposlední vydání novin z 2. května 1945 mělo pouze jednu stranu, na které byly otištěny příspěvky věnující se stejnému tématu. Celá strana byla ohraničena černým rámem. Vážnost zpráv umocňoval také velmi výrazný titulek – Vůdce padl¹⁴¹. K jeho smrti se v novinách vyjádřil generál Dönitz, který se od 1. května ujal funkce říšského prezidenta. Dönitz nejenže vzdal hold osobě Adolfa Hitlera, ale zároveň, jakožto nově zvolená hlava říše, prosil občany, aby ho podpořili a svěřili mu veškerou jejich víru. Protože jen tehdy, dokud budou věřit, dokáží naplno využít svých sil, které jsou v těchto chvílích velmi potřebné¹⁴². V tomto vydání nechyběl ani kratší příspěvek

¹³⁷ V originále Haben wir den Krieg verschuldet? Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 1. 5. 1945, ročník 38, č. 35, str. 1

¹³⁸ Dr. Karl Viererbl (1903-1945) byl politik a novinář. Od 1. 5. 1939 byl šéfredaktorem deníku Die Zeit, vedoucím zemského svazu „Sudety“ v Říšské tiskové komoře. V letech 1942 – 1945 zastával funkci vedoucího Župního tiskového úřadu (Gaupresseamt). (Kural, Radvanovský, 2002)

¹³⁹ „Am 3. Mai 1866 – wenige Wochen vor der Schlacht bei Königgrätz, die den Weg zur deutschen Einheit öffnete...Für uns Deutsche aber ergibt sich daraus nur die Erkenntnis, dass Recht ohne Macht eine Illusion ist.“

¹⁴⁰ V originále Die Lebensmittelzuteilung vom 30. 4. bis 27. 5. 1945. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 1. 5. 1945, ročník 38, č. 35, str. 2

¹⁴¹ V originále Der Führer ist gefallen. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 2. 5. 1945, ročník 38, č. 36, str. 1

¹⁴² „Schenkt mir euer Vertrauen, den euer Weg ist auch mein Weg. Wenn wir tun, was in unseren Kräften steht, wird auch der Herrgott nach so viel Leid und Opfern uns nicht verlassen!“

Konrada Henleina určený sudetským Němcům¹⁴³. Henlein rovněž označil vůdce za hrdinu, který sice pro Německo padl, ale jeho myšlenky jsou tu neustále¹⁴⁴.

Poslední 37. číslo Elbogener Zeitung vyšlo v sobotu 5. května 1945. Vzhledem k předchozím událostem je obsah tohoto vydání zřejmý. Na titulní straně se objevovaly krátké zprávy ze zahraničí věnujících se smrti Adolfa Hitlera. Je velmi zajímavé, že řada článků použila ve svých titulcích výraz hrdinská smrt – například „K hrdinské smrti vůdce“¹⁴⁵, „Soustrast protektorátní vlády k vůdcově smrti“¹⁴⁶ či „Sven Hedin k hrdinské smrti Adolfa Hitlera“¹⁴⁷. Na titulní stránce se také objevila informace o smrti Mussoliniho, kterého v Itálii zabili povstalci. Jedním z posledních článků Elbogener Zeitung bylo varování před terorem přicházejícím „z vrchu“, který s sebou přináší letadla letící nebezpečně nízko¹⁴⁸. Zpráva obsahovala několik rad a nařízení, která by měli obyvatelé sudetského území dodržovat pro svou vlastní bezpečnost. Například jim bylo doporučeno, aby byli co nejvíce potichu, v klidu a nenosili světlé oblečení¹⁴⁹. V závěru druhé strany se pak ještě objevují tři úmrtní oznámení a drobná inzerce.

Dne 5. května 1945 vydala redakce poslední výtisk tohoto listu, který byl vydáván od roku 1908. Ani v tomto případě se v novinách neobjevila informace o blížícím se konci vydávání Elbogener Zeitung. Uvedená periodika ukončila svou činnost velmi náhle, ovšem budovy, stroje a další zařízení, které redakce a tiskárny využívaly, náhle z pohraničí nezmizely.

¹⁴³ V originále Aufruf an alle Deutschen im Sudetengau. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 2. 5. 1945, ročník 38, č. 36, str. 1

¹⁴⁴ „Der Führer ist für Deutschland gefallen! Weiter lebt seine Idee und weiterleben muss das deutsche Volk.“

¹⁴⁵ V originále Zum heldentod des Führers. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 5. 5. 1945, ročník 38, č. 37, str. 1

¹⁴⁶ V originále Beileid der Protektoratsregierung zum heldentod des Führers. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 2. 5. 1945, ročník 38, č. 36, str. 1

¹⁴⁷ V originále Sven Hedin k hrdinské smrti Adolfa Hitlera. Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 2. 5. 1945, ročník 38, č. 36, str. 1

¹⁴⁸ V originále Achtung, Tiefflieger! Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 2. 5. 1945, ročník 38, č. 36, str. 2

¹⁴⁹ „Im Einzelnen ist zu beachten: Auf freier Straße möglichst keine helle Kleidung, auf keinen Fall im Gelände herumlaufen. Ruhe bewahren! In Deckung gehen!“

7. Poválečná situace na Karlovarsku

Konec druhé světové války přinesl do pohraničí nejen radost z vítězství, ale především i silnou vlnu odporu vůči německému národu. Československo a především oblasti v tu chvíli již zaniklé sudetské župy se začaly připravovat na odplaty vůči obyvatelům německé národnosti a sympatizantům s národními socialisty, které nakonec vyústily jejich hromadným odsunem.

7.1 Informace pro německé obyvatelstvo

Krátce po konci války bylo Němcům žijícím v pohraničí zakazováno chodit do kin či divadel. Němečtí obyvatelé nemohli až na výjimky cestovat v hromadných dopravních prostředcích či navštěvovat veřejná prostranství. Prostředky, díky kterým mohli němečtí občané v pohraničí získávat informace, se výrazně omezily. Kromě německy vydávaných novin a časopisů, které ukončily svou činnost ještě před koncem války, nesměli Němci vlastnit rozhlasový přijímač a bez zvláštního povolení nemohli rovněž užívat telefon či telegraf. Rozpuštěny byly také německé spolky. Porušení těchto nařízení bylo potrestáno pokutou, nebo dokonce internací či vypovězením z města. (Staněk, 1996)

Ředitelství národní bezpečnosti vydalo 20. července 1945 vyhlášku, která stanovila, že „*osoby německé národnosti bydlící ve městě Karlovy Vary a Rybáře nesmí se bez zvláštního povolení vzdalovati z města Karlových Varů a Rybář.*“¹⁵⁰

Jak jsem již zmínila, po válce docházelo k pohraničí k masovému odsunu německého obyvatelstva. Někteří Němci pobývali před samotným transportem v internačních táborech. I zde platila velmi striktní opatření. Jak uvádí Domácí řád pro internační tábory vydaný 28. srpna 1945, příslušníci tábora měli velmi omezený styk s okolním světem. Osoby v těchto zařízeních musely čekat na souhlas velitele tábora, nebo jeho zástupce, aby se mohly setkat s cizími či úředními osobami. Velmi problematickou oblastí byla korespondence. Každý, kdo pobýval v táboře, mohl pouze jedenkrát do měsíce zaslat svým příbuzným korespondenční lístek. Ovšem i tato poštovní zásilka měla svá omezení. Zpráva musela být napsána čitelně a maximálně na

¹⁵⁰ Státní okresní archiv Karlovy Vary, Fond ONV, i. č. 295, kart. 13. Vyhláška Okresní správní komise v Karlových Varech, 20. 7. 1945

dvacet řádků. Další podmínka se týkala jazyka, neboť velitel tábora povoloval odesílat lístky psané pouze v češtině. Před samotným odesláním prošly všechny dopisy přísnou kontrolou a ty, které nesplňovaly nařízení, případně působily podezřele, byly zničeny.¹⁵¹

Osobní návštěvy byly rovněž příslušníkům internačních táborů povolovány pouze se souhlasem velitele tábora. Zda se k Němcům v těchto zařízeních dostávaly informace i jiným způsobem, například od českých dozorců, můžeme pouze spekulovat. Osobně se přikláním k názoru, že se informace k německému obyvatelstvu nedostávaly záměrně. Jistou analogii bychom mohli nalézt ve spojení s židy, kterým bylo během války rovněž bráněno dostávat informace o současné situaci a jejich budoucích osudech.

7.2 Majetek pod Národní správou

Do podniků a továren, které byly řadu let ve vlastnictví Němců, nastoupili členové tak zvané Národní správy. Ti se rázem ujali kontroly nad chodem daného objektu. 19. května 1945 byl tehdejší karlovarský berní tajemník Václav Khodla pověřen na základě dekretu prezidenta republiky vedením a organizací správy národního majetku pro okres Karlovy Vary a i samotné lázeňské město¹⁵². Většina Němců pracovala v továrnách až do doby, než musela definitivně opustit československé pohraničí. Na jejich místa pak byli zpravidla dosazeni čeští pracovníci.

Po válce začala sílit moc politické strany KSČ. Pod komunistickým vedením vznikaly nové instituce. Jednalo se především o okresní národní výbory a městské národní výbory. I mezi členy této strany existovala určitá národnostní nerovnováha mezi Čechy a Němci. Například stoupenci Komunistické strany, kteří byli německé národnosti, museli na rukávech nosit bílé pásky.¹⁵³ Zároveň byli tito lidé upozorňováni, že dokud budou německé národnosti, musí plnit veškeré výzvy, které se pro ně vztahují. Jednou z nich bylo například odevzdání rádiových přijímačů. Bílé pásky byli nuceni nosit i Židé mající německou národnost, kteří se ihned po konci války vrátili domů z koncentračních táborů či z vězení gestapa. Krátce nato ale dospělo

¹⁵¹ Státní okresní archiv Karlovy Vary, Fond ONV, i. č. 295, kart. 13. Domácí řád pro internační tábory. 28. 5. 1945

¹⁵² Státní okresní archiv Karlovy Vary, ONV, i. č. 295, kart. 13. Jmenování Václava Khodla národním správcem, 19. 5. 1945

¹⁵³ Státní okresní archiv Karlovy Vary, Fond ONV Karlovy Vary 1949-1960, i. č. 295, kart.1, Nařízení ONV Karlovy Vary ze dne 7. 6. 1945

Ministerstvo vnitra k závěru, že je toto nařízení neetické a tak bylo pro tuto skupinu zrušeno¹⁵⁴.

7.3 Tiskárny a redakce

Pod správu nově zřízených městských či okresních národních výborů se dostaly i redakce a vydavatelství německého periodického tisku. Vzhledem k poválečné situaci a náladě v pohraničí se dochovaly jen zlomky informací o osudech jednotlivých podniků. Nejvíce dochovaných vyhlášek, nařízení či korespondence pochází z 50. let. Informace v těchto dokumentech se odvolávají na zákony z doby těsně po konci druhé světové války. Ačkoliv se v mnoha případech jedná pouze o náznaky, nebo strohé informace, přesto dokáží alespoň trochu poodhalit dobovou situaci.

7.3.1 Vydavatelství Franiece Buchdruckerei

Výměrem ONV v Karlových Varech ze dne 19. března 1946 byla prohlášena majetková podstata firmy Grafia, Druck und Verlagsanstalt, Franiece Buchdruckerei, se sídlem v Karlových Varech v ulici Koněvova 5 za podnik podléhající dekretu prezidenta Beneše číslo 108/45 Sb.¹⁵⁵ V tomto nařízení figurují vydavatelství Grafia a Franiece Buchdruckerei jako jeden podnik. Ovšem, jak i následné dokumenty ukázaly, není to zcela pravda. Vydavatelství Grafia patřilo sociální demokracii a až do roku 1938 se zde tiskly noviny Volkswille, jejichž poslední číslo vyšlo 21. září 1938. Kromě novin vydávala tiskárna také knihy. Po konci deníku Volkswille vydavatelství fungovalo dále. Lze předpokládat, že vzhledem k politické obměně vládnoucích stran již nepatřilo sociální demokracii, ale jeho činnost se řídila pokyny strany NSDAP.

Ve vydavatelství Franiece Buchdruckerei se od roku 1878 do roku 1945 tiskly noviny Karlsbader Tageszeitung (dříve Karlsbader Badeblatt a Deutsche Tageszeitung). Majetková podstata se týkala zejména dvou nemovitostí s číslem popisným 1309 a 1134, které se nacházely na tehdejší Náměstí Maršála Stalina¹⁵⁶. V suterénu, přízemí a v prvním patře tohoto objektu byly umístěny provozovny knihtiskárny. Ve zbylých

¹⁵⁴ Státní okresní archiv Karlovy Vary, Fond ONV Karlovy Vary 1949-1960, i. č. 295, kart.1, Nařízení ONV Karlovy Vary ze dne 7. 6. 1945

¹⁵⁵ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 1, Ministerstvo informací a osvěty. Západočeské tiskárny, nár. podnik, Plzeň- začleňované majetkové podstaty, 28. 2. 1951

¹⁵⁶ K přejmenování došlo v červnu 1945. V současné době nese toto karlovarské prostranství název náměstí Dr. Milady Horákové.

patrech se pak nacházely kanceláře družstva s názvem „Osvobození“, které bylo po válce pověřeno vyjednáváním o těchto místnostech a jejich následném uvolnění. Předpokládalo se, že v blízké budoucnosti poslouží prostory budov jednak pro zřízení veřejné knihárny a ve vrchních patrech se vybudují nové bytové jednotky.

V dalším nalezeném spisu stálo, že vydavatelství Karlsbader Tageszeitung - firma Franiecke Buchdruckerei, bylo dne 30. května 1950 podle zákona číslo 22 z roku 1948 vymazáno z obchodního rejstříku. Firma totiž nevyvíjela po roce 1945 žádnou činnost, jelikož se jednalo po dobu druhé světové války o tak zvaný majetek spravovaný nacistickým správcem (Treuhänder) a na majetek nebyl po válce dosazen žádný národní správce. Podle obchodního rejstříku tak neměly firmy Grafia a Franiecke Buchdruckerei mezi sebou žádnou souvislost, ačkoliv v přechozích spisech figurovaly společně¹⁵⁷.

Vydavatelství Grafia, které změnilo po válce název na vydavatelství Cíl, bylo jedním z velmi prosperujících subjektů, které se v Karlových Varech nacházely. Několik dobových záznamů uvádí, že tato firma pronajímala již od roku 1945 zabavené přijímací soupravy, sázecí stroje, řezačky, psací a počítací stroje či další vybavení redakce a vydavatelství. Nejčastěji putovalo zařízení do Brna a do Prahy.

7.3.2 Vydavatelství Flach a Kraus

Pozoruhodný osud měla i další tiskárna v Karlových Varech. Jednalo se o firmu Flach a Kraus, která vydávala lázeňský měsíčník Karlsbader Kurgast. Tyto noviny jsem ve své práci sice podrobně nerozebírala, přesto bych se ráda zmínila o poválečném osudu tohoto vydavatelství. Ačkoliv se lázeňský časopis přestal vydávat již v roce 1941, tiskárna fungovala dál. Změny nastaly až po konci války. Výměrem ONV v Karlových Varech ze dne 15. září 1946 byla prohlášena majetková podstata této firmy, která sídlila v Karlových Varech v ulici Komenského 42, za podnik podléhající konfiskaci podle dekretu 108/1945 Sb.158.

¹⁵⁷ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 1, Odpověď národního podniku Západočeské tiskárny, Závod K. Vary, Stalinovo náměstí 7 – výpis z pozemkové knihy ze dne 25. 5. 1951

¹⁵⁸ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 1, Ministerstvo informací a osvěty. Západočeské tiskárny, nár. podnik, Plzeň- začleňované majetkové podstaty, 28. 2. 1951

Tiskárna zůstala v této budově až do roku 1949. Poté byly veškeré stroje odklizeny a celý objekt následně sloužil jako sklad demontovaných strojů, které jsme byly přinášeny z ostatních likvidovaných závodů. Pro následující období se počítalo s tím, že bude v těchto prostorách zřízen příruční sklad pro celý Karlovarský kraj a v horních patrech budou vybudovány nové byty.

Tiskárna Flach a Kraus, později známá pod názvem Svoboda, měla již od roku 1945 svého národního správce, kterým se stal R. Pták. Samotnou tiskárnu ale řídil Ptákův zmocněnec, člen sociální demokracie p. Jelínek. Na rozdíl od svého nadřízeného se Jelínek nesnažil o prosperitu tiskárny, ba naopak.

Ze záznamů z roku 1946 vyplynulo, že „Jelínek sabotuje výstavbu tiskárny a nechává německým zaměstnancům a nespolehlivým českým živlům úplně volnou ruku. Záměrně a úmyslně nechává odsunout nepostradatelné německé odborníky a úmyslně nepřijal několik českých zaměstnanců“¹⁵⁹.

Z této doby je i znám případ, kdy se do tiskárny Svoboda hlásily nakladačky, které pracovaly dříve pro „Cíl“. Jejich touhu pracovat v soudružském podniku ale Jelínek zmařil. Jelikož nestál o jejich práci, zařídil, aby tyto dělnice dostaly ve své domovské firmě přidáno a zůstaly na svých pozicích.¹⁶⁰

Ve Svobodě (původně tiskárna Flach a Kraus) se tiskl nový stranický časopis KSČ – Jednota, jehož první číslo vyšlo 22. března 1946. Je velmi zajímavé, že redakce nezískala od Ministerstva informací písemné povolení k vydávání tohoto periodika. Tiskárna tak vydávala Jednotu pouze na základě ústního prohlášení tehdejšího ministerského rady Bernáška. Tiskárna byla v této době na pokraji rozpadnutí. Počet výtisků Jednoty se pohyboval pouze okolo 3 500 kusů, což nebylo pro tiskárnu ekonomicky výhodné. Když v dubnu roku 1946 podnikli zaměstnanci Ministerstva informací a osvěty zájezd do této tiskárny, zjistili, že v tiskárně je zaměstnáno 26 lidí, z nichž tři vykonávají administrativní práci. Téměř celý technický personál byl německé národnosti, což, jak už bylo řečeno, představovalo do budoucna velkou hrozbu pro

¹⁵⁹ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 5, Záznam pro soudruha Horáka, 23. 6. 1946

tiskárnu, neboť se předpokládalo, že Němci budou v blízké době odsunuti. Kontrola rovněž zjistila, že by tiskárna potřebovala především české tiskaře, sazeče a české písmo¹⁶¹.

Tato inspekce z ministerstva ale nebyla jediným článkem, který poukazoval na nedostatečný stav technického zařízení a personálu. Tiskárně Svoboda pod Jelínkovým vedením narůstal i dluh, jehož stav k 18. říjnu 1946 činil 70 129,80 Kč. Jediným zaměstnancem, který se snažil zachránit tiskárnu před úpadkem, byl Bohuslav Pechman, který ve firmě pracoval jako účetní. Mnohokrát se svou kritikou dostal do sporů s Jelínkem, a tak v listopadu 1946 z tiskárny odchází. Jeho odchod byl vykládán různě. Někteří tvrdili, že Pechman odešel po vzájemné dohodě s Jelínkem, jiní naopak zastávají názor, že důvodem odstoupení z firmy byl Pechmanův zdravotní stav a věk, který mu znemožňoval plně vykonávat svou funkci¹⁶².

7.3.3 Tiskárna Richarda Woidicha

Stejně tak jako uvedené redakce v Karlových Varech i v tomto případě Okresní národní výbor dne 16. srpna 1946 prohlásil majetkovou podstatu firmy Richard Woidich - vydavatele loketského časopisu *Elbogener Zeitung*, se sídlem v Lokti v Zahradní ulici č. 12 za podnik podléhající konfiskaci dle dekretu 108/1945 Sb.. V další vyhlášce vydané Ministerstvem informací a osvěty ze dne 8. března 1950 stálo, že „*na základě dohody s ministrem financí a po slyšení předsedy Fondu národní obrany v Praze dojde dle paragrafu 10 odstavce 3 zákona číslo 123/1948 Sb. ke znárodnění polygrafického podniku.*“¹⁶³ Tiskárně tak byly znárodněny veškeré stroje, strojní zařízení, nářadí i veškeré zásoby a práva sloužící k provozu konfiskovaného podniku. O některé budovy však neměl okresní národní výbor zájem. „*Budovy č. p. 12 a 14 nežádáme k začlenění, jelikož provozovna byla zrušena, zařízení převezeno a budovu spravuje MNV v Lokti.*“

¹⁶⁰ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart.5, Záznam pro soudruha Horáka ze dne 23. 6. 1946

¹⁶¹ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 5, Zpráva ze zájezdu do tiskárny Flach a Kraus, 12. 4. 1946

¹⁶² Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 5, zpráva o odchodu Bohuslava Pechmana ze dne 29. 11. 1946

¹⁶³ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 1, Ministerstvo informací a osvěty. Knihtiskárna Richarda Woidicha, nástupce Richarda Zinnera – Loket, 20. 7. 1951

V dubnu roku 1951 ale vydal městský národní výbor zprávu o možném přidělení domku v Zahradní ulici Západočeským tiskárnám Plzeň. Tento domek byl nevyužívaný a ve velmi zanedbaném stavu. Proto se výbor v Lokti 27. dubna 1951 rozhodl, že tuto nemovitost převede do vlastnictví jiného zájemce¹⁶⁴. I tato tiskárna měla mnoho nesplacených dluhů a pohledávek u svých odběratelů. Ve spisu týkající se bilanční rozvahy firmy, bylo uvedeno, že tiskárna Richarda Woidicha nebyla od 5. května 1945, kdy vyšlo poslední číslo *Elbogener Zeitung*, až do 30. června 1945 plně v provozu. Od té doby pak byla tiskárna pod dohledem národního správce. Každé čtvrtletí pak národní správce zasílal na Ministerstvo průmyslu hlášení obsahující hospodářské výsledky a informace, zda se firmě daří či nikoliv.¹⁶⁵

Osudy většiny redaktorů a zaměstnanců tiskáren je velmi komplikované dohledat. Vzhledem k tomu, že u většiny článků nebyl uvedený autor a v tiráži se objevovala jména pouze šéfredaktora či odpovědného redaktora a vydavatele, nelze tuto oblast konkrétněji popsat. S prosbou o poskytnutí informací jsem se obrátila na Archiv bezpečnostních složek sídlící v Praze. Bohužel do ukončení mé práce jsem neobdržela žádnou odpověď. Mohu tedy jen usuzovat, že většina zaměstnanců redakcí a tiskáren byla po válce odsunuta do Německa. Osud k nim byl ale mnohem přívětivější než u těch, jejichž činnost v německých novinách vycházejících v pohraničí skončila ještě před druhou světovou válkou, nebo v jejím průběhu. Vhodným příkladem je jistě zánik sociálně demokratického deníku *Volkswille*, jehož poslední číslo vyšlo 21. září roku 1938. Většina redakčního a vydavatelského týmu, vzhledem k politickému smýšlení, byla odvedena do koncentračních táborů.

Majetek tiskárny *Grafia*, ve které se deník *Volkswille* tiskl, připadl stoupencům národního socialismu. Jak již bylo uvedeno, *Grafia* svou činnost před válkou neukončila. Naopak. Lze tak předpokládat, že se v ní tiskly různé dokumenty a listy, jejichž obsah byl v souladu s nacistickým režimem. Po válce, jak jsem již uvedla, byla *Grafia* přejmenována na vydavatelství *Cíl*, které v roce 1951 připadlo pod správu národního podniku Západočeské tiskárny sídlícím v Plzni.

¹⁶⁴ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 1, MNV v Lokti – zpráva o možném přidělení domku v Zahradní ulici Západočeským tiskárnám Plzeň

¹⁶⁵ Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 7, Bilance a hlášení Loket 1945-1948

Diplomová práce

Zánikem redakcí a vydavatelství či odsunem Němců ale život na Karlovarsku nekončí, ba naopak. Pohraničí začíná být postupně osidlováno českými občany a s příchodem nových obyvatel začínají vznikat různé spolky a zájmová sdružení. Opět začíná být ve městě více slyšet čeština. Do lázní začínají opět přijíždět hosté a vše je na nejlepší cestě vrátit se do předválečného období, tedy do doby, která pro lázeňské město znamenala velkou slávu, prosperitu a harmonické soužití obyvatel různých národností.

Závěr

Diplomová práce se věnuje zániku německy vydávaných novin a časopisů na Karlovarsku v letech 1938 a 1945. Přináší analýzu tří významných periodik – Volkswille a Karlsbader Tageszeitung (předchozí názvy Karlsbader Badeblatt a Deutsche Tageszeitung), které vycházely v Karlových Varech, a Elbogener Zeitung vydávané v Lokti. Věnovala jsem se poslednímu období jejich vydávání, v případě Volkswille se jednalo o poslední týden vydávání od 14. do 21. září 1938, u Karlsbader Tageszeitung připadal poslední týden existence na 31. března – 11. dubna 1945. U listu Elbogener Zeitung jsem se zabývala posledním měsícem vydání od 3. dubna do 5. května 1945, neboť toto periodikum vycházelo pouze dvakrát týdně.

Ve své analýze jsem se zaměřila nejen na charakter novin a témata, o kterých psaly, ale především jsem se snažila nalézt nějaké informace spojené se zánikem redakcí a vydavatelství. Bohužel, žádné z uvedených periodik během zkoumaného období nezveřejnilo ve svých vydáních prohlášení o blížícím se konci jejich publikační činnosti.

Popisu posledních čísel těchto periodik předcházela ještě drobný rozbor zaměřený na jejich vydávání v roce 1937. Podrobněji jsem sledovala druhou stranu těchto listů, její obsah a proměny v časovém úseku dvou zvolených měsíců – v květnu a září roku 1937. Zároveň mi poskytlo toto období možnost porovnání s výtisky z let 1938 a 1945. Ukázalo se, že se silícím vlivem německé nacistické strany a s blížící se druhou světovou válkou došlo u listů Karlsbader Tageszeitung a Elbogener Zeitung ke změně politické orientace. Zatímco v letech 1937 byly oba listy nezávislé, již od roku 1938 psaly v invenci německé strany NSDAP. Deník Volkswille si zachoval svou obsahovou podobu a až do svého zániku jej vlastnila německá Sociální demokracie. Ke změnám došlo především po grafické stránce.

Ve své práci jsem se rovněž snažila nalézt odpověď na otázku, jaké byly další osudy redakcí, jejich zaměstnanců a také, co se následně dělo s majetkem a budovami vydavatelství. Vzhledem k chaotické a nepřehledné situaci, která na Karlovarsku po konci druhé světové války nastala, neexistuje mnoho dokumentů, které by zaznamenávaly podobné osudy. Důležitým zdrojem, ze kterého jsem se snažila získat co

nejvíce informací, byl Fond Stráž – písemnosti k přebírání soukromých tiskáren, který je uložen ve Státním oblastním archivu v Plzni. Dostupná dokumentace je datována většinou až od roku 1951, přesto některé spisy odkazují na dobu těsně po válce. Díky tomu lze tak u všech uvedených tiskáren stanovit, že na jejich majetek byla v roce 1946 prohlášena majetková podstata podléhající konfiskaci dle dekretu prezidenta Edvarda Beneše číslo 108/1945 Sb.

Do zaniklých vydavatelství byl nasazen národní správce, který dohlížel nad další činností podniku. Jak ale některé dokumenty ukazují, ne každý národní správce se o to snažil. Majetek zaniklých redakcí a vydavatelství byl tak ve většině případů užíván dále, především pro tisk již česky psaných novin či legislativních dokumentů. Jen pouze v pár případech došlo k převozu majetku do jiných měst v republice, především pak do Prahy a Brna.

Celá práce je rovněž doplněna o historické souvislosti a významné události především z 30. a 40. let 20. století a také vztahům mezi Čechy a Němci, které se datují již od středověku.

Summary

This thesis is concerned with decline of German written newspapers and magazines in Karlovy Vary region in 1938 and 1945. It analyses three important periodicals – Volkswille, Karlsbader Tageszeitung (earlier known as both Karlsbader Badeblatt and Deutsche Tageszeitung), that were published in Karlovy Vary and Elbogener Zeitung being published in Loket.

I focused on the latest period of their publication, in case of Volkswille last week of publishing from 14th September till 21st September 1938. In case of Karlsbader Tageszeitung from 31st March till 11th April 1945. And finally in case of Elbogener Zeitung my focus was on last month of publishing from 3rd April till 5th May 1945, mainly because this magazine was published only twice a week.

Regrettably none of the periodicals published any mention of forthcoming termination of their existence. Before describing last issues of these magazines I carefully examined their publication history in 1937. I took special care to observe second pages of these periodicals, its contents and changes during May and September. Given the rather chaotic state of affairs after the end of World War II in Karlovy Vary region, very few documents reporting on lives of former publishing houses and newspaper employees still exist today. Important source I tried to obtain as much information as possible was Stráž fundus – documents regarding overtaking of private printing presses, being kept in regional archive in Plzeň. Thanks to these documents we can almost certainly determine that property of given publishing houses was in 1946 confiscated by the decree of President Edvard Beneš number 108/1945 sb. National custodian was appointed to former publishing houses overseeing their further operations.

Entire thesis is further supplemented by historical context of 1930s and 1940s as well context of Czech-German relationships dating back to medieval times

Použité informační zdroje

Literatura

- BABŮREK, Jiří. Geologie Karlových Varů. In: Historický sborník Karlovarska III. Karlovy Vary: Garmond, 1995, s. 18. ISSN 1240-9401.
- ED, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. Zdeněk Radvanovský -. Historie okupovaného pohraničí: 1938-1945. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Albis International, 2003. ISBN 80-704-4459-2.
- FABIAN, František. Bibliografie časopisů Západočeského kraje. Plzeň: Krajské nakladatelství, 1961. 186 s. ISBN neuvedeno
- GUBIČ, Otto. Jasně slovo o minulosti: česko-německé vztahy – fašismus a antifašismus na Karlovarsku 1933-1945. Karlovy Vary: Okresní výbor Českého svazu bojovníků za svobodu, 1997. 91 s. ISBN neuvedeno
- HAHNOVÁ, Eva a Hans-Henning HAHN. Sudetoněmecká vzpomínání a zapomínání. Praha: Votobia, 2002, 234 p. ISBN 80-722-0117-4.
- HRUŠKA, Emil. Sudetoněmecké kapitoly. 1. vyd. Praha: BMSS-Start, 2008, 269 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-86140-49-0.
- JANČÍK, Drahomír, Jan KUKLÍK a Eduard KUBŮ. "Arizace" a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2003, 78 s. Kurzy univerzitních extenzí z oboru historie. ISBN 80-730-8052-4.
- KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. Dějiny českých médií 20. století. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 310, xxxii s. příl. ISBN 978-807-3676-988.
- KUBÍČEK, Jaromír. Česká retrospektivní bibliografie. V Brně: Vydalo nakladatelství Lector benevolus pro Sdružení knihoven ČR a Moravskou zemskou knihovnu, 2004, 446 s. ISBN 80-862-4927-1.
- MAREK, Jindřich. Z pláže Omaha do Karlových Varů: Karlovarsko ve vzpomínkách amerických vojáků a jejich přátel. In: Historický sborník Karlovarska VIII. Karlovy Vary: Garmond, 2000, s. 37. ISSN 1240-9401.
- OSTERLOH, Jörg. Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v Říšské župě Sudety v letech 1938-1945. Vyd. 1. Praha: Argo, 2010, 774 s. Historické myšlení, sv. 43. ISBN 978-802-5702-130.

- RADVANOVSKÝ, Zdeněk a Václav KURAL. "Sudety" pod hákovým křížem. Ústí nad Labem: Albis International, 2002, 547 s., cxii s. obr. příl. (čb.). ISBN 80-860-6766-1.
- ROSSIPAUL, Lothar. Die Presse der Sudetendeutschen Partei. Würzburg: Konrad Triltsch Verlag, 1943, 63 s. ISBN neuvedeno.
- SCHÖNBACH, Rudolf. Karlovy Vary na jaře 1938. In: Historický sborník Karlovarska III. Karlovy Vary: Garmond, 1995, s. 12. ISSN 1240-9401.
- SCHÖNBACH, Rudolf. Vzestup a pád židovské obce v Karlových Varech. In: Historický sborník Karlovarska IV. Plzeň: Pilsen Press, 1996, s. 12. ISSN 1240-9401.
- STANĚK, Tomáš. Perzekuce 1945: perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945. Vyd. 1. Praha: ISE, 1996, 231 p. ISBN 80-852-4199-4.
- TOMS, Jaroslav. Přehled vývoje česko-německých vztahů na území České republiky od 12. století do roku 1947. 4., dopl. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita, 2002, 139 s. ISBN 80-708-2852-8.
- ZIMMERMANN, Volker a Petr DVOŘÁČEK. Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945). V českém jazyce vyd. 1. Praha: Argo, 2001, 577 p. ISBN 80-720-3390-5.

Archivní materiály

- Die Gemeinden des Reichsgaues Sudetenland Ausführliche amtliche Ergebnisse der Volks-, Berufs-, und Betriebszählung. Ed. Strache. Warnsdorf, 1941
- Statistický lexikon obcí v republice Československé, Úřední seznam mít podle zákona ze dne 14. 4. 1920 č. 266 Sb. zákonů a nařízení. Orbis. Praha, 1934
- Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 1
- Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 5
- Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 7

- Státní okresní archiv Karlovy Vary, Fond ONV Karlovy Vary 1949-1960, i. č. 295, kart.1
- Státní okresní archiv Karlovy Vary, Fond ONV, i. č. 295, kart. 13

Periodika

- Deutsche Tageszeitung (Karlsbader Badeblatt), 1937, r. 78, č. 105, 107, 204, 214
- Elbogener Zeitung - Unabhängiges deutsches Heimatblatt für den Bezirk Elbogen, 1937, r. 30, č. 17, 36, 37
- Elbogener Zeitung - Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen, 1945, r. 38, č. 22, 30, 31, 33, 35, 36, 37
- Karlsbader Tageszeitung - Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger, 1945, r. 86, č. 77, 78, 79, 80, 81, 85
- Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt, 1937, r. 44, č. 101, 105, 119, 121, 122, 204, 213
- Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt, 1938, r. 1945, č. 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222

Internetové zdroje

- *CS MAGAZÍN* [online]. 2005 [cit. 2013-02-27]. Dostupné z: <http://www.cs-magazin.com/index.php?a=a2005051089>
- Konec karlovarského lovce sensací. Karlovarský tisk [online]. [cit. 2013-05-15]. Dostupné z: <http://www.fofiffo.com/strana10a.htm>
- Napojení Sokolova na železniční síť. Sokolovsko [online]. 2012, č. 2, s. 4 [cit. 2013-05-14]. Dostupné z: <http://mas-sokolovsko.eu/wp-content/uploads/2012/10/sokolovsko-2012-02/index.html#/17/zoomed>
- Poslanecká sněmovna N. Š. R. Č. 1938. IV. In: volební období. 7. zasedání. 1338. 1938. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1338_01.htm
- Reportér, na kterého se mělo zapomenout. Fofiffo.com [online]. Neuvedeno [cit. 2013-05-19]. Dostupné z: <http://www.fofiffo.com/strana8.htm>

- Statistika návštěvnosti 2012. In: *Karlovyvary.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-05-14]. Dostupné z: http://www.karlovyvary.cz/sites/default/files/partneri/tiskova_zprava_statistiky2012.pdf
- Sudetistik-Sudetendeutsche Geschichte. Bohemistik.de [online]. Neuvedeno [cit. 2013-03-08]. Dostupné z: <http://bohemistik.de/sudetistikgeschichte.html>
- Životopis: Ing. Hugo Vavrečka. Osobnosti.cz [online]. Neuvedeno [cit. 2013-05-16]. Dostupné z: <http://zivotopis.osobnosti.cz/hugo-vavrecka.php>

Fotografie

Snímky uvedené v příloze byly pořízeny z:

- HRUŠKA, Emil. Sudetoněmecké kapitoly. 1. vyd. Praha: BMSS-Start, 2008, 269 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-86140-49-0.
- KUBÍČEK, Jaromír. Česká retrospektivní bibliografie. V Brně: Vydalo nakladatelství Lector benevolus pro Sdružení knihoven ČR a Moravskou zemskou knihovnu, 2004, 446 s. ISBN 80-862-4927-1.
- [www.fo - fifo.com](http://www.fo-fifo.com)
- Katalogu k výstavě „Die Sudetendeutschen – eine Volksgruppe im Herzen Europas 1848- 1988“, které se konala v roce 2008 ve Wiesbadenu

Fotografie regionálních periodik a vyhlášek byly pořízeny autorkou práce ve Státním okresním archivu Karlovy Vary, Státním okresním archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích a Státním oblastním archivu v Plzni.

Seznam zkratk

BdL - Bund der Landwirte = Svaz zemědělců

DCV - Deutsche Christlichesoziale Volkspartei = Německá křesťanskosociální strana lidová

DNP - Deutsche Nationalpartei = Německá nacionální strana

DNSAP - Deutsche Nationalsozialistische Arbeitpartei = Německá nacionálně socialistická strana dělnická

DSAP - Deutsche sozialdemokratische Arbeitpartei = Německá sociálně demokratická strana dělnická

KSČ = Komunistická strana Československa

MNV = Místní národní výbor

NSDAP - Nationalsozialistische Deutsche Arbeitpartei = Národně socialistická německá strana dělnická

ONV = Okresní národní výbor

SdP – Sudetendeutsche Partei = Sudetoněmecká strana

RAF – Royal Air Force = Královské vojenské letectvo Velké Británie

RM – Reichsmark = říšská marka

ROA = Rudá osvobozenecká armáda

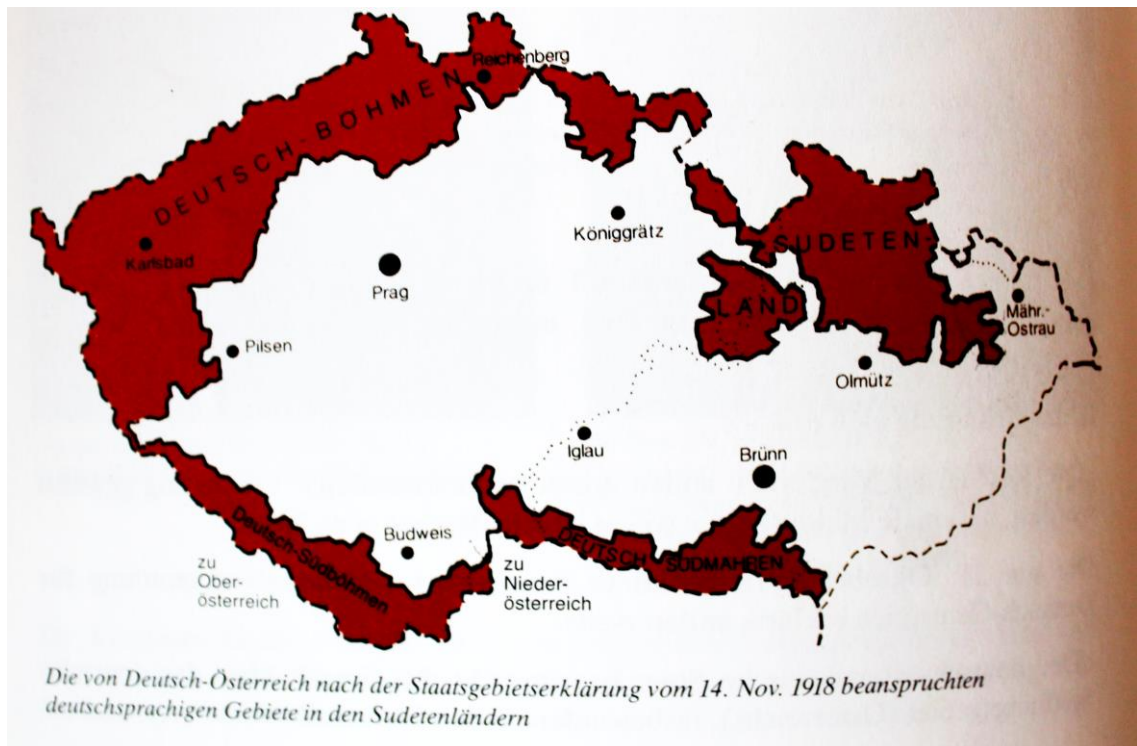
Rpf. – Reichspfennig = říšský fenik

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Provincie v československém pohraničí připojené v listopadu 1918 k Německému Rakousku (obrázek)
- Příloha č. 2: Příjezd Adolfa Hitlera do Karlových Varů – 4. října 1938 (obrázek)
- Příloha č. 3 : Slavnostní převádění SdP do NSDAP uskutečněné 5. listopadu 1938 v Liberci (obrázek)
- Příloha č. 4: Slavnostní pohlednice z října 1938 – Děkujeme našemu Vůdci! (obrázek)
- Příloha č. 5: Následky bombardování Karlových Varů v roce 1945 (obrázek)
- Příloha č. 6: Odsun sudetských Němců v roce 1945 (obrázek)
- Příloha č. 7: Počet odsunutých sudetských Němců a místa, do kterých přišli (obrázek)
- Příloha č. 8: Přehled vydavatelství a novin v Karlových Varech v letech 1919 - 1945 (tabulka)
- Příloha č. 9: Proměny loga deníku Volkswille (obrázek)
- Příloha č. 10: Titulní strana Volkswille při výročních vydáních (obrázek)
- Příloha č. 11: Inzertní strana deníku Volkswille (obrázek)
- Příloha č. 12: Omluva redakce deníku Volkswille všem čtenářům a předplatitelům za pozdní dodávání aktuálního vydání (obrázek)
- Příloha č. 14: Inzertní strana Karlsbader Tageszeitung s upozorněním na nebezpečí bombardování (obrázek)
- Příloha č. 15: Proměny loga Elbogener Zeitung (obrázek)
- Příloha č. 16: Inzertní strana Elbogener Zeitung 1937 (obrázek)
- Příloha č. 17: Zpráva o smrti Adolfa Hitlera (obrázek)
- Příloha č. 18: Vyhláška Okresní správní komise v Karlových Varech, 20. 7. 1945 (obrázek)
- Příloha č. 19: Národní podnik Západočeské tiskárny v Plzni – záznam do obchodního rejstříku (obrázek)

Přílohy

Příloha č. 1: Provincie v československém pohraničí připojené v listopadu 1918 k Německému Rakousku (obrázek)

Příloha č. 2: Příjezd Adolfa Hitlera do Karlových Varů – 4. října 1938 (obrázek)

Průjezd okolo kostela v centru Karlových Varů

Vyčkávání příjezdu na náměstí před budovou městského divadla. (Náměstí bylo v roce 1938 přejmenováno na Hitlerplatz)

Projev Adolfa Hitlera z balkonu karlovarského divadla k davu na Divadelním náměstí

Fotografie z Hitlerovy návštěvy Karlových Varů na titulní straně lázeňského měsíčníku Der Karlsbader Kurgast. (Der Karlsbader Kurgast, 16. 10. 1938, r. 3, č. 5)

Příloha č. 3 : Slavnostní převádění SdP do NSDAP uskutečněné 5. listopadu 1938 v Liberci (obrázek)

Vpravo Rudolf Hess, vlevo Konrad Henlein

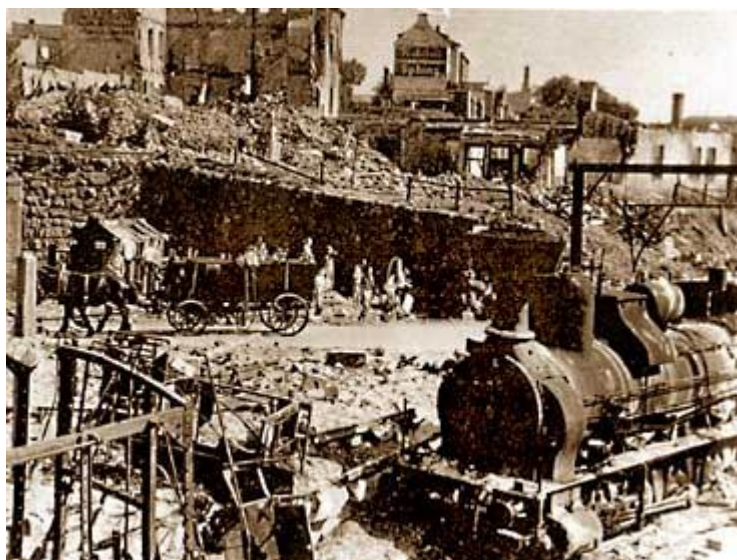
Příloha č. 4: Slavnostní pohlednice z října 1938 – Děkujeme našemu Vůdci! (obrázek)

Příloha č. 5: Následky bombardování Karlových Varů v roce 1945 (obrázek)

Vpravo Horní nádraží, vlevo městská část Růžový vrch. Uprostřed ležící silnice byla hlavním tahem na města Chomutov a Jáchymov

Stav nádraží v roce 1945

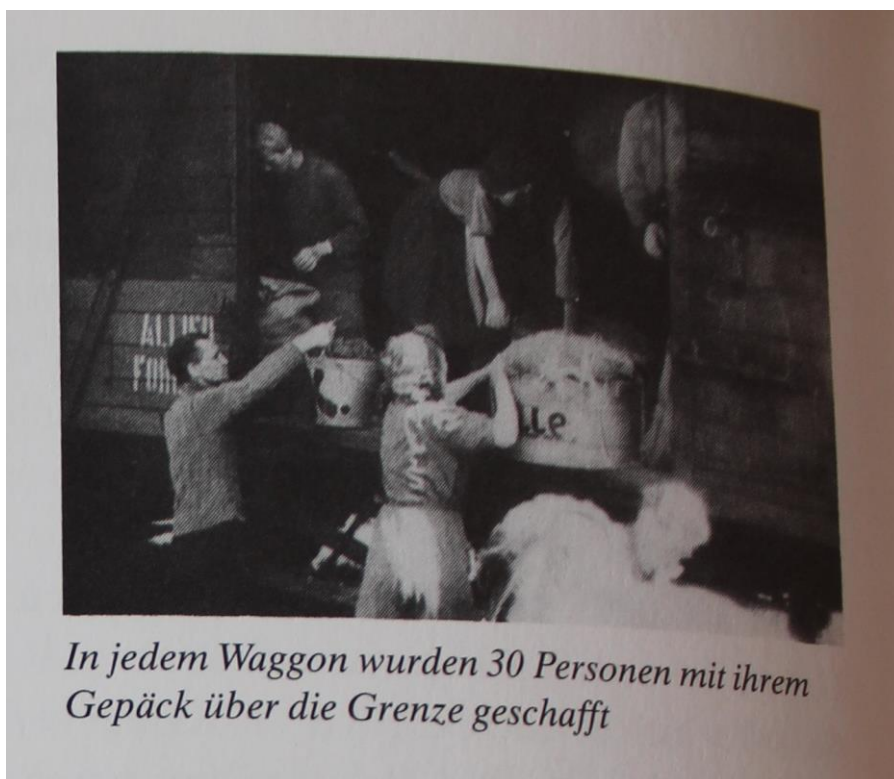

Následky po třetím bombardování 19. dubna 1945. (Pohled směrem k okresnímu soudu)

Příloha č. 6: Odsun sudetských Němců v roce 1945 (obrázek)

Zástup odsunutých Němců

Do každého vagonu bylo umístěno 30 osob s jejich zavazadly a následně převezeno přes hranice.

Příloha č. 7: Počet odsunutých sudetských Němců a místa, do kterých přišli (obrázek)

Příloha č. 8: Přehled vydavatelství a novin v Karlových Varech v letech 1919 – 1945 (tabulka)

Vydavatel	Název periodika	Doba vydávání																											
		1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	
Adler, Bruno	Deutsche Rundschau								*	*																			
	Karlsbader Woche								*	*																			
Appelt, Rudolf	Der Kämpfer										*	*																	
Bayer u. Taschler	Karlsbader Anzeiger	*	*																										
Bund der Landwirte	Deutscher Landbote	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*							
	Radfahrer Zeitung				*	*	*	*	*	*																			
Doroschkin, Alfred	Deutsche Krankenkassen-Zeitung	*	*	*	*	*	*																						
Feller, Hans	Altrohlauser Volksblatt																	*	*										
	Egerer Volkszeitung	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*						
	Karlsbader Tagblatt	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*					
	Karlsbader Volkszeitung	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*						
Franiëcke Buchdruckerei	Deutsche Tageszeitung	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*						
	Karlsbader Tageszeitung																							*	*	*	*	*	
	Wochenblatt für Karlsbad und die Umgebung																												
Franiëk, Ernst	Umgebung	*	*	*	*	*	*	*	*																				
Gärtnerverein	Gärtner Fach-Zeitung									*	*	*	*	*	*														
Grumbach, Franz	Freie Bildungs-Blätter	*																											
Henlein, Konrad	Rundschau																*	*	*	*	*								
Hillebrand																													
Oswald und Löw, Dominik	Volkswille	*	*	*	*	*	*	*	*																				
Chronos	Karlsbader neueste Nachrichten									*	*																		
Jangel, Ferdinand	Illustriertes Extrablatt																		*	*	*	*							
	Karlsbader Abendblatt																	*	*	*	*								
	Sonntags-Extrablatt																	*	*	*	*								
	Sudetendeutsche Sonntagszeitung																	*	*	*	*								

Diplomová práce

Vydavatel	Název periodika	Doba vydávání																										
		1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Kartografia	Chebské listy															*												
	Karlovarské listy																*	*	*	*	*							
Kobrtsch J. u. Georg Gschihay und Druckerei	Egerer Zeitung																				*	*	*	*	*	*	*	*
Kohl, Ernst	Karlsbader Abendblatt																	*	*	*								
Korec, Josef	Völkerbund		*	*																								
Matschak, Gustav	Deutsche Wehr					*																						
Národní dům	Karlovarské listy													*	*	*	*											
	Mariánsko -lázeňské listy														*													
Odbor národní jednoty	Karlovarské listy					*																						
	Severozápad					*																						
Pickert, Karl - Druckerei	Allgemeine Karlsbader Zeitung				*																							
Sattler, Ernst	Neuer Vorwärts															*	*	*	*	*	*	*	*					
Seligmann Berthold und Julius	Karlsbader Morgenblatt	*	*	*	*																							
Seligmann, Berthold	Neuer Karlsbader Zeitung					*	*	*	*																			
	Neues Karlsbader Morgenblatt					*																						
	New Karlsbad Herald					*	*	*	*	*	*	*																
Seligmann, Julius	The Karlsbader Herald			*	*																							
Schützenhaus	Kongresszeitung					*																						
Stadler, Wilhelm	Heimatwacht																				*							
Stadtgemeinde	Karlsbader Kursliste	*	*	*	*	*																						
	Seznam karlovarských lázeňských hostí						*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*								

Diplomová práce

Vydavatel	Název periodika	Doba vydávání																												
		1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945		
Ständige Delegation der deutschen Baumeister	Deutsche Baumeister - Zeitung								*	*	*	*	*	*	*	*	*	*												
	Deutsche Bauzeitung für die Tschechoslowakei																		*	*	*									
Ständige Delegation der deutschen Baumeister, Baumeisterverein	Deutsche Bauzeitung für den Sudetengau																				*	*								
igungen im Sudetengau	Kongresszeitung			*																		*	*							
Steiner, Richard	Karlovarské listy				*	*	*	*	*	*	*	*	*																	
Štrombach, Antonín	Die Heimat																		*											
Tangel, Ferdinand	Deutscher Landbote der Landwirt	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*								
Türmer, Josef	Heimatwacht																				*	*								
Verband der Alt- und Neuhausbesitzer	Volkswille	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*								
Witte, Eugen de	Der Kämpfer										*	*	*																	
Wünsch, Rudolf	Lehrerinnenzeitung	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*																			
Zentralverband der deutschen Lehrerinnen in Böhmen	Úspěch	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*								
Zoubek Josef																														

Příloha č. 9: Proměna loga deníku Volkswille (obrázek)

Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 11. 2. 1933. ročník 40, č. 36, str. 1

Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 12. 2. 1933. ročník 40, č. 37, str. 1

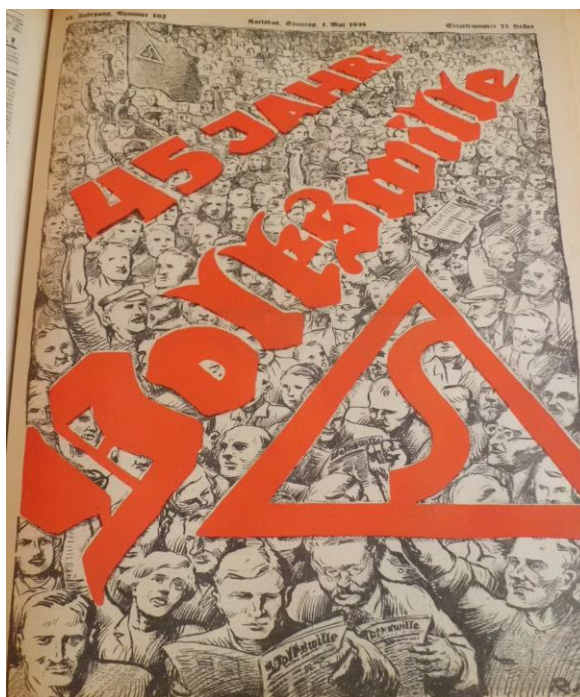

Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 13. 9. 1938, ročník 45, č. 215, str. 1

Příloha č. 10: Titulní strana Volkswille při výročních vydáních (obrázek)

Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 1. 1. 1933, ročník 40, č. 1, str. 1

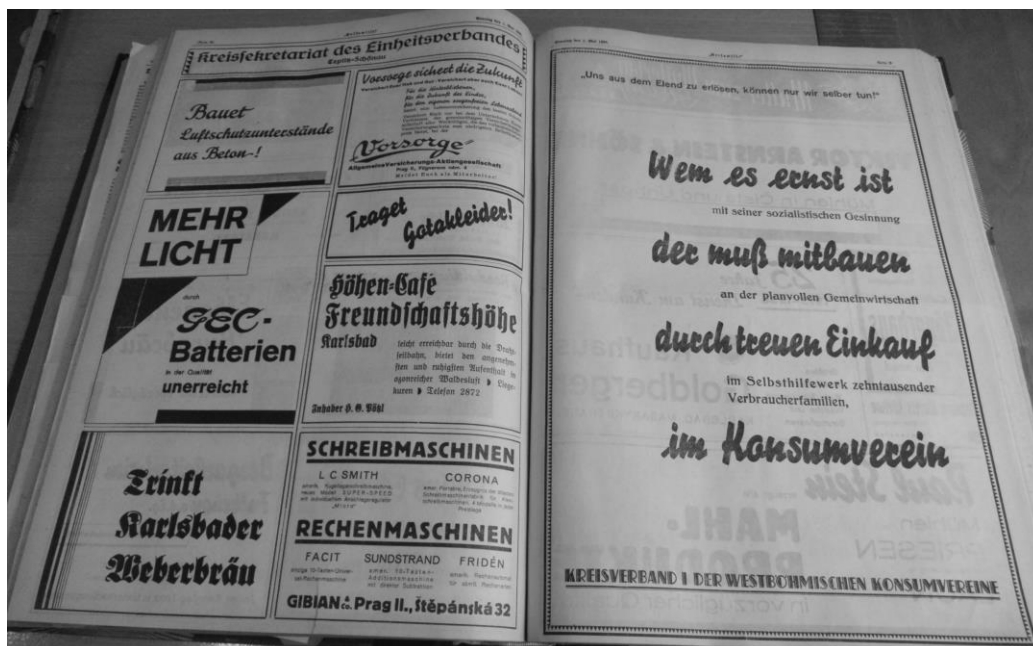

Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 1. 1. 1938, ročník 45, č. 1, str. 1

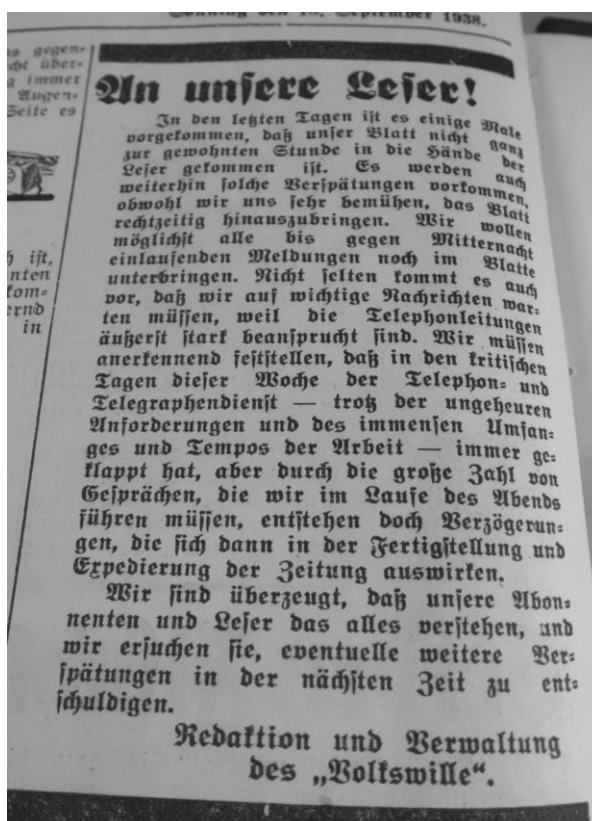

Volkswille – Sozialdemokratisches Tagblatt. 1. 5. 1937, ročník 44, č. 101, str. 1

Příloha č. 11: Inzertní strana deníku Volkswille (obrázek)

Příloha č. 12: Omluva redakce deníku Volkswille všem čtenářům a předplatitelům za pozdní dodávání aktuálního vydání (obrázek)

Volkswille - Sozialdemokratisches Tagblatt. 18. 9. 1938, ročník 45, č. 220, str. 5

Příloha č. 13: Proměny loga deníku Karlsbader Tageszeitung (obrázek)

Deutsche Tageszeitung- Karlsbader Badeblatt. 1. 1. 1938, ročník 79, č. 1, str. 1

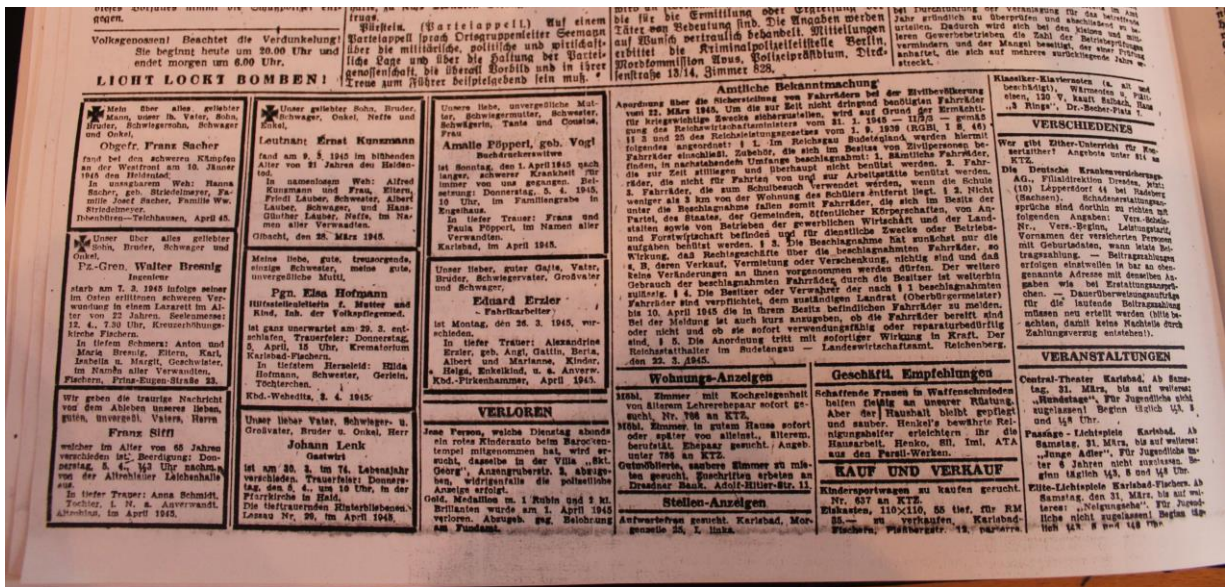

Deutsche Tageszeitung- Karlsbader Badeblatt. 4. 1. 1940, ročník 81, č. 4, str. 1

Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland
Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 4. 4. 1945, ročník 86, č. 79,
str. 1

Příloha č. 14: Inzertní strana Karlsbader Tageszeitung s upozorněním na nebezpečí bombardování (obrázek)

Karlsbader Tageszeitung – Amtliche Tageszeitung der NSDAP, Gau Sudetenland
 Verkündungsblatt der Behörden im Regierungsbezirk Eger. 4. 4. 1945, ročník 86, č. 79,
 str. 2

Světlo přitahuje bomby!

Příloha č. 15: Proměny loga Elbogener Zeitung (obrázek)

Elbogener Zeitung - Unabhängiges deutsches Heimatblatt für den Bezirk Elbogen. 1. 5. 1937, ročník 30, č. 17, str. 1

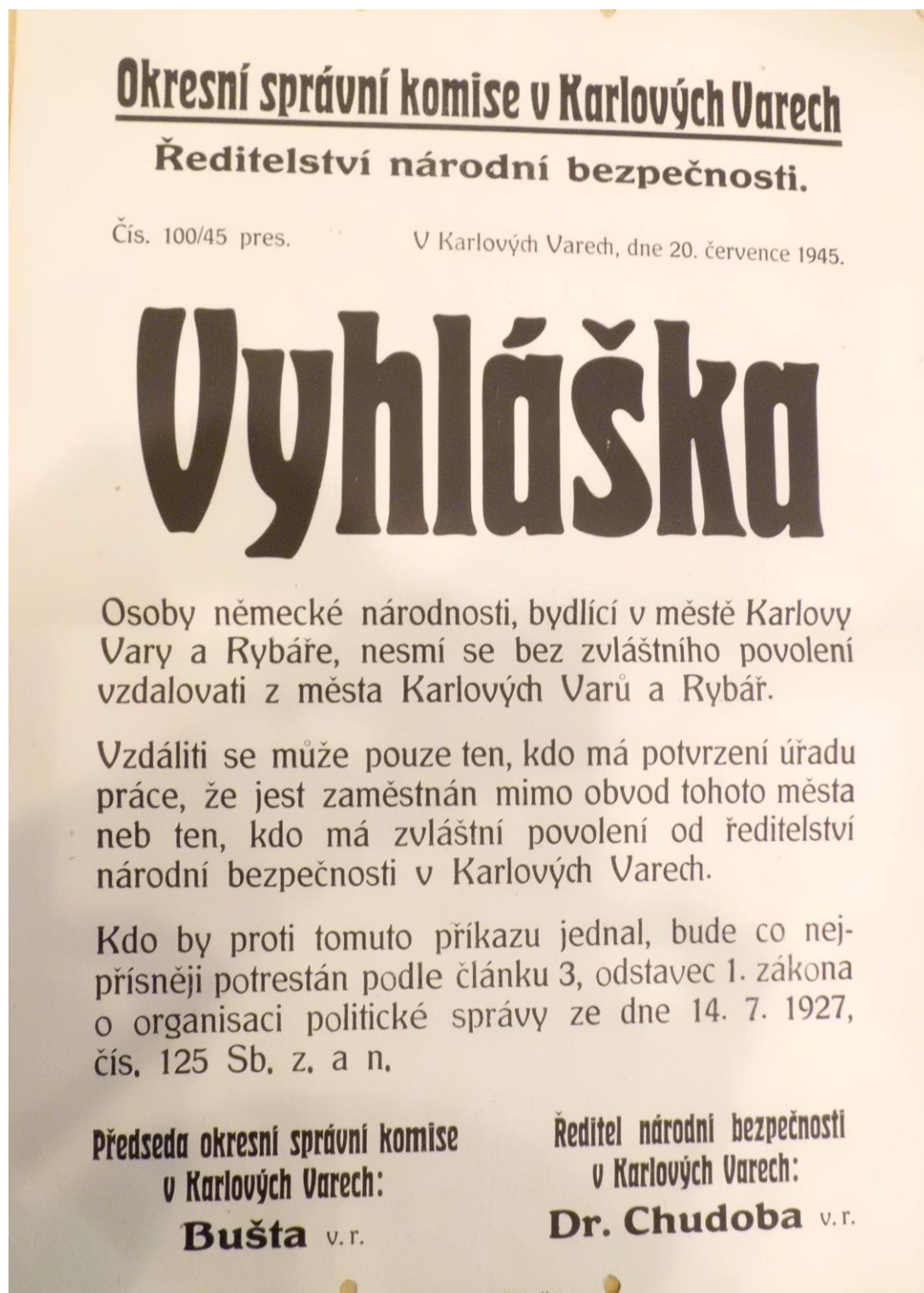
Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 25. 4. 1945, ročník 38, č. 33, str. 1

Příloha č. 17: Zpráva o smrti Adolfa Hitlera (obrázek)

Elbogener Zeitung. Sudetendeutsches Heimatblatt für den Landkreis Elbogen – Amtliches Organ der Kreis und Stadtbehörden des Landkreises Elbogen. 2. 5. 1945, ročník 38, č. 36, str. 1

Příloha č. 18: Vyhláška Okresní správní komise v Karlových Varech, 20. 7. 1945 (obrázek)

Příloha č. 19: Národní podnik Západočeské tiskárny v Plzni – záznam do obchodního rejstříku (obrázek)

ZÁPADOČESKÉ TISKÁRNY NÁRODNÍ PODNIK
ZÁVOD **KARLOVY VARY 03**
STALINOVŮ NÁMĚSTÍ 7

● NÁRODNÍ PODNIK, ZÁVOD KARLOVY VARY 03, STALINOVŮ NÁMĚSTÍ 7

P.T.
Krajskému soudu
odd. obch. rejstřík
Karlovy Vary

18. PROSINCE 1950
KRAJ... PŘÍLOHA
RUBRIK, KOLKY ZA... Kč...h

Uveďte v odpovědi:
Název značka: K/L/obl Vál dopř: Váše značka: Karlovy Vary, 10. září 1950.

Vč: Záznam do obchodního rejstříku.

Oznamujeme Vám, že do národního podniku Západočeské tiskárny v Plzni byly zašleřeny majetkové podstaty následujících firem v kraji Karlovy Vary:

1. Albert Cugath, tiskárny, Aš, Selbská 12,
2. Hugu Friedrich, knihtiskárny, Jáchymov, Stalinova 133
3. Julius Beck, tiskárna, Kadaň, Komenského 432
4. Fr. Neuber, knihtiskárny, Klášterec n/Ohří 314,
5. Gustav Rühle, knihtiskárna, Kraslice, Mlýnská 715,
6. Jan Wachet, knihtiskárna, Kynšperk n/Ohří 715
7. Hermann Beck, tiskárna, Františkovy Lázně, Americká 45,
8. Oswald Klar, knihtiskárna, Mariánské Lázně, Chebská 495
9. Richard Weidich, knihtiskárna, Loka nad Ohří, Zahradní 12
10. Josef Ziegler, knihtiskárna, Nejde, Smetanova 450,
11. Ant. Knab, tiskárna, Planá u Mariánských Lázní, Benešova 19,
12. Jan Thoma, knihtiskárna, Sokolov, Leninova 39
13. Emanuel Müller, knihtiskárna, Teplá -město, Lidická 228,
14. Grafie, Druck-und Verlangsanstalt, Francksche Buchdruckerei, Karlovy Vary, Koněvova 5,
16. Flach a Kraus, tiskárna, Karlovy Vary, Komenského 42
17. Albert Ritschel, knihtiskárna, Kovářská 485,
18. Karel Bertheld, tiskárna, Aš, Slovanská šp. 1987.

Žádáme provedení záznamu v obchodním rejstříku.

"Přítelce zdar!"

ZÁPADOČESKÉ TISKÁRNY
národní podnik
ZÁVOD KARLOVY VARY 03
Stalínovo nám. 7

1260 u. Státní banky č. pobočka Karlovy Vary 28-46

Státní oblastní archiv v Plzni, Fond Stráž - tiskařské závody n. p., s. p. Plzeň, kart. 1